

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

katedra primární pedagogiky

Výchovné aktivity církví v ČR pro děti předškolního věku

Educational Activities of Churches in Czech Republic for Preschool Children

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

Autor diplomové práce:

Bc. Elena Kociánová

Studijní obor:

Předškolní pedagogika

Forma studia:

kombinovaná

Diplomová práce dokončena:

červen 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne

Děkuji Doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc., za odborné vedení práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci, učitelkám mateřských škol za jejich informace a zkušenosti, a pracovníkům jednotlivých církví, u kterých jsem prováděla výzkum.

ANOTACE

KOCIÁNOVÁ, E. *Výchovné aktivity církví v ČR pro děti předškolního věku*. Praha 2011. Diplomová práce. Karlova univerzita v Praze. Pedagogická fakulta. Katedra primární pedagogiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

Tato diplomová práce představuje široké souvislosti náboženské výchovy dětí v obecném slova smyslu a zabývá se působením církvemi zřízených škol, především mateřských škol.

První, teoretická část práce pojednává o širokých souvislostech náboženské výchovy v kontextu psychologie náboženství, náboženskou socializací a zkušeností, vývojem morálních norem. V této části se definují role rodiny, církve, školy a společnosti v náboženském vývoji dítěte a při zprostředkování náboženské tradice mladé generaci.

Druhá, praktická část práce je rozdělena do dvou obsahových celků. První na základě analýzy dotazníkového výzkumu sleduje činnost církevních mateřských škol, jejich aktivity a výuku ve vztahu k zamýšleným nábožensko-vzdělávacím cílům. Druhý celek se zabývá mimoškolními aktivitami, které církve dělají pro děti během týdne.

ABSTRACT

KOCIÁNOVÁ, E. *Educational Activities of Churches in Czech Republic for Preschool Children*. Prague 2011. M. A. Dissertation. Charles University in Prague. Faculty of Pedagogy. Thesis counselor Doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

This dissertation presents broad context of religious education generally together with the discourse of church established schools, above all nursery schools.

The first, theoretical part treats with the broad topic of religious education in the context of the psychology of religion, religious socialization and the experience and the development of moral standards. This section also defines the role of family, church, school and the society in the religious development of the child and the transferring the beliefs and the traditions to young generation.

Second practical part is divided into two substantive parts. First on the basis of analysis of questionnaire survey monitors the activities of religious nursery schools, their

activities and teaching in relation to the proposed religious and educational goals. Second unit of this part deals with extracurricular activities that churches are doing for children during the week.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bůh, církev, dítě, křesťanství, náboženská výchova, rodiče, škola, vzdělávání.

KEYWORDS

Child, christianity, church, God, parents, religious education, school, schooling.

OBSAH

ÚVOD	8
PRACOVNÍ HYPOTÉZA.....	10
POUŽITÉ METODY.....	11
I. TEORETICKÁ ČÁST	13
1. NÁBOŽENSTVÍ, VZTAH ČLOVĚKA K NÁBOŽENSTVÍ.....	13
1.1. Definice náboženství.....	13
1.2. Náboženské prvky v psychice člověka.....	17
1.3. Náboženská socializace	18
1.4. Náboženská zkušenost.....	21
1.5. Kritika a popírání náboženství.....	25
2. ETIKA.....	27
2.1. Vymezení pojmů.....	30
2.2. Morální vývoj	31
2.3. Vůle	32
2.4. Desatero jako původ mravních norem.....	34
2.5. Svědomí	35
2.6. Ideál.....	37
3. NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA	38
3.1. Náboženská výchova a její cíle	40
3.2. Oprávněnost náboženské výchovy	42
3.3. Funkce rodiny.....	43
3.4. Zprostředkování tradice.....	46
3.5. Osobnost učitele.....	47
4. OBDOBÍ NÁBOŽENSKÉHO VÝVOJE.....	49
4.1. Ontogenetický vývoj.....	49
4.2. Náboženský vývoj.....	50
II. PRAKTICKÁ ČÁST	52
1. CÍRKEVNÍ ŠKOLY A ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	53
Dotazník č. 1 určený církevním mateřským školám.....	56
Shrnutí výsledků dotazníkového šetření	74
2. DALŠÍ AKTIVITY CÍRKVÍ PRO DĚTI	77
Dotazník č. 2 o práci s dětmi v církvích.....	78

<i>Shrnutí výsledků dotazníkového šetření</i>	<i>90</i>
ZÁVĚR.....	94
LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE	98
SEZNAM ZKRATEK	101
PŘÍLOHY	103
<i>Seznam příloh</i>	<i>103</i>
<i>Příloha č. 1: Dotazník č. 1 – Dotazník pro církevní mateřské školy.....</i>	<i>104</i>
<i>Příloha č. 2: Dotazník č. 2 – Práce s dětmi v církvích</i>	<i>106</i>
<i>Příloha č. 3: Seznam materiálů, které používají církevní mateřské školy a školská zařízení</i>	<i>108</i>
<i>Příloha č. 4: Seznam kontaktů na jednotlivé církevní mateřské školy a školská zařízení.....</i>	<i>110</i>
<i>Příloha č. 5: Seznam materiálů, které používají církve při práci s dětmi během bohoslužeb</i>	<i>112</i>
<i>Příloha č. 6: Seznam kontaktů na jednotlivé církve.....</i>	<i>115</i>

ÚVOD

Výrazným vlivem při mé výchově bylo náboženské prostředí a víra praktikovaná mými rodiči, rodinou a církví, do níž dodnes patřím (Církev adventistů sedmého dne). Od dětských let až do dospělosti jsem mohla sledovat a reagovat na vliv náboženské víry při utváření názorů a životních postojů mne samotné i mých vrstevníků. S odstupem let, zvláště po zkušenostech získaných během pedagogické praxe v mateřské škole, si více uvědomuji přínos tohoto výchovného směru. Moje vlastní reflexe a zkušenosti lidí, kteří prošli zdravě chápanou, prakticky prožívanou a vhodným způsobem předávanou náboženskou vírou, mne přesvědčují o tom, že děti pozitivně formuje a pomáhá jim v charakterovém a morálním vývoji, v rozvoji zdravých mezilidských vztahů i v jejich názorové a hodnotové orientaci. Samozřejmě, že náboženská víra není schopná předat sama sebe, proto neklíčovějšími faktory vývoje zůstávají životní vzory rodičů a učitelů, jejich dar či umění vychovávat, a zajímavě předávat hodnoty. Podobně je tomu i s vlivem a atraktivitou sociálního prostředí (rodiny, školy a církve).

Cílem této práce je zpřehlednění výchovných aktivit církevních mateřských škol a zmapování dalších církevních aktivit zaměřených na děti. Neklade se zde účel hodnocení nebo srovnávání základních východisek výchovy náboženské a nenáboženské, protože kvalita osobnosti člověka a jeho jednání nejsou primárně odvislé od světonázoru nebo náboženské víry. V obou názorových skupinách žijí lidé charakterní i nečestní. Mnoho náboženství nepraktikujících lidí má kvalitní charakter a žijí lidsky naplněným a bohatým životem, zatímco řada tzv. „věřících“ lidí vykazuje navzdory proklamovanému náboženskému přesvědčení nemálo osobnostních defektů. Přesto se na základě vlastního pozorování a zkušeností domnívám, že náboženská výchova vytváří lepší předpoklady pro vývoj pozitivních rysů osobnosti, vztahů, mravních a etických norem, některých specifických zájmů, vnímavosti vůči potřebám jiných apod.

Podnětem k hlubšímu studiu náboženské výchovy u dětí předškolního věku bylo srovnávání cílů, hodnot a forem výchovy v rozhovorech s věřícími a nevěřícími rodiči dětí, s nimiž jsem pracovala. Mnozí rodiče často nechápou nutnost vlastní světonázorové orientace pro vytváření jasného životního rámce pro své děti.

Být rodičem znamená mít daleko větší odpovědnost za cíle a rozvoj vlastního duševního života, za osobnostní růst a sebekázeň, než si mnoho lidí postavených životem do této role uvědomuje. O odpovědnosti rodičů a jejich potřebě jasnější životní orientace píše Brezinka: „*Všichni rodiče mají povinnost vychovávat svoje děti k životní zdatnosti. Stát má povinnost je přitom podporovat ... Protože jsou pro své děti, žáky či chráněnce nutně předmětem možné nápodoby, musí být sami vychovatelé již z tohoto důvodu také dostatečně zdatní v životě a usilovat o vyšší stupeň této zdatnosti ... Co znamená slovo „životní zdatnost“? „Životní zdatnost“ je nejobecnějším osobnostním ideálem, a tím i nejobecnějším cílem výchovy, který lze myslet. Patří k němu vždy i přesvědčení založené na víře – ať již náboženské, světonázorové či filozofické povahy.*“¹

Církev předává křesťanskou věrouku a hodnoty stávajícím a novým členům prostřednictvím náboženské výchovy a výuky. Během tohoto výchovně vzdělávacího procesu (zvaného *katecheze* nebo *evangelizace*), zejména při práci s dětmi a mladými lidmi, používají účinné pedagogicko-psychologické metody a principy. Všechny dnešní církve si zvláště v moderní pluralitní a multikulturní době velmi dobře uvědomují důležitost práce s dětmi a proto jí věnují velkou část energie a prostředků. Církvím nejde pouze o „udržení“ dětí svých členů ve své církvi, ale také o naplňování evangelijního poslání ve světě. Ježíš Kristus přirovnal pozitivní vliv svých následovníků k soli a ke světlu². Úkolem církví a křesťanů ve společnosti je kromě představování pravdivého obrazu Boha a zvěstování budoucího „Božího království“ i udržování, vyučování a příklad tradičních morálních hodnot vycházejících z Bible. Náboženská výchova sleduje tyto cíle: navázání osobního vztahu víry s Bohem, příprava na budoucí „věčný život“, pomoc při tvorbě kvalitní povahy a prožívání morálního života. Protože klíčovým faktorem vyučování dětí je nápodoba příkladu, náboženská výchova dětí v rodinách, v církvích a jimi zřizovaných školách je více než informacemi a pedagogickými metodami ovlivněna životním příkladem těch, kdo je vyučují.

¹ Brezinka, W.: *Filozofické základy výchovy*. Praha: Zvon, 1996, s. 38.

² *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1120 (Matouš 5,13-16): „*Vy jste sůl země; jestliže však sůl pozbuje chuti, čím bude osolena? K ničemu již není, než aby se vyhodila ven a lidé po ní šlapali. Vy jste světlo světa ... Tak ať svítí vaše světlo před lidmi, aby viděli vaše dobré skutky a vzdali slávu vašemu Otci v nebesích.*“

PRACOVNÍ HYPOTÉZA

V úvodu práce je uvedeno několik předpokladů jako pracovní hypotéza:

- **Zaměřují se zkoumané církve nějak speciálně na děti?** Pracují i s dětmi předškolního věku? Přizpůsobují formy výuky a další podpůrné činnosti věkovým potřebám a možnostem dětí? Je součástí tohoto působení pouze čas během bohoslužeb nebo existují i volnočasové a zájmové aktivity pro děti během týdne?
- **Pracují církve v oblasti vzdělávání dětí laicky nebo profesionálně?** Zřizují školy nebo jiné vzdělávací ústavy? Spolupracují církve nebo jimi založené školy s rodiči dětí nebo církevními komunitami?
- **Vzdělávají církve své pedagogy a další pracovníky, kteří výchovně působí na děti?** Přípravují pro učitele, děti i pro jejich rodiče obsahově a pedagogicky kvalitní učebnice, pomůcky a další materiály?
- **Modifikují své cíle a metody na základě nových podnětů, potřeb a proměn společnosti?** Vyhodnocují církve a jimi zřízené školy své působení? Bude v rámci této práce možné podchytit případné změny přístupu církví k náboženskému vzdělávání a výchově dětí?

POUŽITÉ METODY

V teoretické části práce je použita metoda studia odborné literatury zaměřené na otázky náboženské výchovy dětí v sekulární společnosti. Zkoumání literárních pramenů je zaměřeno na filosofický a psychologický přístup k otázkám náboženské víry, socializace, zkušenosti a pohledem na kritiku a popírání náboženství. Zvláštní zřetel je věnován vztahu náboženské výchovy k etickým otázkám morálního vývoje, schopnosti zodpovědného rozhodování v intencích biblického Desatera, svědomí a předloženého ideálu. Sociální psychologie věnuje velkou pozornost faktorům podmiňujícím efektivní náboženskou výchovu, funkci církve a rodiny při zprostředkování náboženské tradice dětem v jednotlivých fázích jejich osobnostního vývoje.

V praktické části je použita metoda dotazníkového výzkumu. Gavora o dotazníkovém výzkumu poznamenává: „*Je to způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.*“³ K získání specifických informací byly vytvořeny dva dotazníky. Na první odpovídali pedagogové církevních škol a školských zařízení pro děti předškolního věku (viz Příloha č. 1), a na druhý odpovídali učitelé dětí v rámci církevních společenství (viz Příloha č. 2). Oba dotazníky obsahují převážně otevřené otázky, které respondentovi poskytují poměrně velkou volnost odpovědí. Některé otázky nejprve nabídly alternativní odpověď a následně pomocí otevřené otázky žádaly vysvětlení či objasnění.

Analýzou šestnácti vrácených dotazníků (z celkového počtu třiceti) a zbývajících čtrnácti telefonických strukturovaných rozhovorů byly získány základní údaje o současném školním i mimoškolním náboženském vzdělávání a o změnách důrazů a forem výchovně-vzdělávacího procesu v průběhu posledních let. Doplňkové údaje potřebné k získání celkového pohledu byly čerpány z internetových stránek jednotlivých škol.

Informace o náboženském působení církví na děti, ať už v rámci bohoslužeb nebo během týdne prostřednictvím volnočasových a zájmových aktivit, byly získány

³ Gavora, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996, s. 38.

analýzou osmi vrácených dotazníků (z celkového počtu deseti). Takto získané údaje byly následně doplněny z internetových stránek jednotlivých církví a dalších organizací, které jsou zaměřeny na práci s dětmi a na vzdělávání náboženských pedagogů.

Pro upřesňování informací získaných prostřednictvím dotazníků, byla použita metoda rozhovoru, která je podle Skalkové: „založena na přímém dotazování, tj. verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta“.⁴ Osobní interakce umožňuje zaznamenat nejen fakta, ale dovoluje také proniknout hlouběji do motivů a postojů respondentů. Přitom lze souběžně sledovat i některé vnější projevy respondenta a podle nich pohotově usměrňovat zaměření a hloubku kladených otázek.

Poznatky získané prostřednictvím výše zmíněných metod byly následně kvalitativně analyzovány, systematicky popsány, tříděny, klasifikovány a interpretovány podle hypotetických předpokladů uvedených v úvodu práce a uvedeny v závěrech jednotlivých oddílů praktické části práce.

⁴ Skalková, J. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983, s. 92.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Náboženství, vztah člověka k náboženství

1.1. Definice náboženství

Důležitým předpokladem zkoumání náboženské výchovy je definování a vymezení pojmů „náboženství“ a „výchova“ a jejich vzájemný vztah. Definování pojmu náboženství je ztíženo jeho mnohovrstevností. Existuje obecně rozšířená představa o mýtu náboženství. Velká část sekulárních současníků, kteří se s náboženskou výchovou nesetkali, vnímá náboženství jako ideologii, která zahrnuje pouze abstraktní, rozumově neuchopitelnou oblast neprokazatelných mýtů. Paradoxní je, že se mnozí lidé odmítají vážněji zabývat náboženstvím proto, že se stali obětí mýtu, že náboženství je „pouhým mýtem“. Ve skutečnosti se náboženská víra ve své celistvosti dotýká mnoha oblastí lidské existence, minulosti, současnosti i budoucnosti a současně zahrnuje řadu vzájemně propojených rozměrů lidského života.

A. Zahrnuje člověka v celistvosti jeho života (tělo, duch, duše a sociální rozměr).

Bible při popisu Ježíšova náboženského působení zdůrazňuje, že zahrnoval čtyři zmíněné aspekty: „*Ježíš obcházel všechna města i vesnice, učil v jejich synagógách, kázal evangelium království a uzdravoval každou nemoc a každou chorobu.*“⁵ A dále uvádí, že „byl s lidmi“. Uzdravováním tělesných nemocí přispíval ke zdraví těla (*řecky soma*) svých posluchačů, kázáním oslovoval jejich duchovní složku (*řecky pneuma*), učením nových skutečností a prožitků formoval jejich duševní život (*řecky psyché*) a svým vztahem k nim budoval jejich sociálně-vztahovou stránku. Pozitivní vliv náboženství na stejné dimenze lidského života zdůrazňuje i křesťanský myslitel Pavel.⁶ Je pozoruhodné, že mnohá náboženství

⁵ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1126 (Matouš 9,35-37).

⁶ Tamtéž, s. 1315 (1. Tesalonickým 5,23): „*Sám Bůh pokoje nechť vás cele posvěti a zachová vašeho ducha, duši i tělo bez úrazu a poskvrny do příchodu našeho Pána Ježíše Krista.*“

do systému své teologie kromě transcendentních teologických pravd zahrnují i otázky zdravého stylu života a zdravou psychohygienu.⁷

- B. **Náboženství od počátku zahrnovalo i sociální rozměr**, uskutečňovalo se ve společenství lidí, budovalo jejich vztahy a vytvářelo (náboženské) komunity. Holm uvádí, že: „*každé náboženství existuje v sociálním kontextu. Nemůžeme si představit náboženství bez skupiny jednotlivců, kteří je praktikují.*“⁸ Ve skutečnosti hlavní ideou křesťanství, orientovanou na tento život, je „láska“ zaměřená na tři roviny vztahů, jak ji ve své odpovědi vyjádřil Ježíš: „*Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí.*“ *To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: ,Miluj svého bližního jako sám sebe.*“⁹
- C. Z historických záznamů i z praktického uskutečňování náboženské víry v rámci církví je patrné, že náboženství kromě transcendentní roviny **má úzký vztah k praktickému životu lidí** na tomto světě a snaží se ho zkvalitnit. Během celých dějin až dodnes náboženství výrazně ovlivňovalo celé národy, segmenty společnosti, specifické sociální skupiny a zvláště individuální životy jednotlivců. Weber píše, že: „*náboženství se v prvotním stádiu zcela orientovalo k tomuto pozemskému světu. ,Abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi‘ platilo o nábožensky nebo magicky zaměřených aktech.*“¹⁰
- D. **Patrně nejdůležitější dimenzí náboženství je jeho duchovní obsah**, vztah k transcendentní oblasti a zaměření na „věčný život lidí“. Stríženec v řadě definic náboženství uvádí, že: „*v pojmu náboženství jsou obsaženy tři prvky: poznání Boha, uznání závislosti na Bohu a systém specifických úkonů uskutečňujících vztah k Bohu (kult v nejširším smyslu...).* Náboženství určitě vzniká v kontextu lidí, ale to neznamená, že by ho bylo možné rekonstruovat jako něco vytvořeného lidskou

⁷ Jako příklad uveďme: Hare Kršna – vegetariánství; islám – abstinence alkoholu a vepřového masa; stejně jako judaismus, který odmítá požívání krve; Církev adventistů sedmého dne – odmítá kouření, drogy, alkohol, „nečisté maso“ a zdůrazňuje celkově zdravý životní styl (např. v programu NEW START).

⁸ Holm, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998, s. 19.

⁹ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1141 (Matouš 22,37-39).

¹⁰ Weber, M. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 121.

rukou.“¹¹ Náboženství ve své ideální podobě je snahou člověka spojit se s vyšší duchovní entitou a s její pomocí formovat prožitky, životní hodnoty a cíle člověka a měnit kvalitu jeho povahy.

Nosnou ideou „přirozeného náboženství“ jsou pozitivní hodnoty jako je úcta k člověku, úcta k životu, pozitivní vztah k druhým, včetně schopnosti odpouštět a zaměření tohoto života k plnohodnotnému „věčnému životu“. Žel, že uskutečňování „náboženské misie“ ve středověku a zvláště v radikálních fundamentálních pseudonáboženských hnutích dneška, zkresluje pohled lidí na vlastní „cíl“ náboženství. Za označením „náboženství“ ukryté ideologie, které pro dosahování své „skryté agendy“ používají nenávisť, násilí a projevují zásadní neúctu k životu, nemají s náboženstvím nic společného! Proto jedním z úkolů náboženské výchovy je také pomoci dětem a mladým lidem rozlišovat mezi náboženstvím smysluplným, pozitivně obohacujícím život jednotlivců a společnosti a mezi pseudonáboženstvím, které je zneužíváno jako prostředek pro dosahování jiných cílů.

Komunistický režim se během osudných let nadvlády pokusil eliminovat vliv náboženství na obyvatele ovládaných zemí. Oficiální doktrína považovala náboženství za „určitou primitivní formu společenského vědomí“, za pozůstatek mýtů z raných období dějin. Podobně i psycholog Freud „věřil, že náboženství má svůj původ v obavách v raných fázích vývoje lidstva a v jeho potřebě pomoci. Náboženské chování pokládal za blízké neurotickému.“¹² Vědecko-technický rozmach 20. století vycházející z Darwinovy evoluční teorie v celosvětovém měřítku vyvolal významné změny „na náboženské scéně“. V rozvinutých západních zemích došlo k zásadnímu úbytku členů organizovaných církví a k rozchodu mladé generace s křesťanstvím. Je však paradoxní, že „duchovní zájmy nebo náboženskost“ lidí se přesunuly k východním náboženstvím, k víře v duchovní skutečnosti a k exotickým kultům. Během posledních desetiletí probíhá v celém světě ve všech hlavních náboženských proudech (v judaismu, křesťanství, islámu, hinduismu i buddhismu) určité „duchovní oživení“, častokrát, žel,

¹¹ Stríženec, M. *Psychológia náboženstva*. Bratislava: VEDA, 1996, s. 18-19.

¹² Drapela, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997, s. 19.

i formou fundamentalistických proudů.¹³ Ve skutečnosti jde o nové hledání smyslu lidského života, identity a zkušenosti v technokratickém globalizovaném světě zaměřeném spíše na kult těla, slasti a konzum. A právě toto úsilí a hledání hodně vypovídá o podstatě náboženské víry a zkušenosti, ve které jde o víc než o identifikaci se starými tradicemi a mýty nebo o chápání souboru věroučných bodů.

Definice náboženství proto musí zahrnovat i funkční složku náboženství v mysli a v životě jednotlivých lidí, kteří tak reagují na projevy duchovního rozměru života kolem sebe. Pro porozumění náboženství je potřeba mít na paměti nejen jeho historii nebo teologický obsah, ale také subjektivní životní výpovědi jednotlivců.

Náboženství není uzavřenou, minulou a statickou ideologií, nýbrž je jednou z nejmocnějších dynamických sil, silnou motivací ke změnám a činům, mocí proměňující jednotlivce i celé společnosti. Ve skutečnosti je náboženství tak mocnou motivací, že horliví věřící neváhají přinést pro svoji víru nejrůznější oběti včetně té nejvyšší, vlastního života. To se týká fundamentalistů, ale stejně tak i obyčejných věřících.

Lidé zabývající se náboženskou výchovou by se proto měli zabývat i otázkami rozdílů mezi výchovou a sektářskou manipulací: Proč určitý typ náboženské výchovy vede mladé lidi k pozitivní, konstruktivní a tolerantní náboženské víře a které „výchovné“ prvky naopak vedou k tvorbě černobílého vnímání, vedoucího od netolerance až k násilí? V kterém výchovném prvku leží onen „zárodek“ zásadní rozdílnosti postojů? V úvahách o roli náboženství v životě je nutné si uvědomit, že způsob sekulární i náboženské výchovy a socializace mladé generace hraje klíčovou roli při utváření základních idejí, životních hodnot, motivačních faktorů, komunikace, vztahů a jednání jednotlivých lidí. Ve skutečnosti náboženská proměna jednotlivců nebo skupin zpětně proměňuje i obsah, struktury a formy náboženství, církví a celé společnosti. V tomto smyslu má náboženská víra daleko větší dopad na celou společnost než si běžně uvědomujeme.

¹³ Kepel, G. *Boží pomsta*. Praha: Atlantis, 1996.

1.2. Náboženské prvky v psychice člověka

Jednou ze základních lidských potřeb je „*potřeba smysluplné orientace ve světě a pochopení jejích základních zákonitostí*“. ¹⁴ Muchová ¹⁵ uvádí, že v psychice člověka existují minimálně tři předpoklady náboženské zkušenosti: „*životní strach, bazální důvěra a archetyp Boha, jako hledání smyslu vlastní existence*“. Nejedná se o podmíněné náboženské chování, ale spíše o to, že tyto jevy k náboženskému chování často vedou.

Viktor Frankl vyjádřil, že každý člověk v sobě má „*touhu po smyslu života*“. ¹⁶ Na základě dlouhodobého terapeutického pozorování a analýz zjistil, že lidé, kteří postrádají hlubší smysl svého života, prožívají úzkostné stavy. Napsal: „*Dnes se pacienti obracejí na psychiatra, protože pochybují o smyslu svého života, nebo si dokonce zoufají nad tím, že smysl života vůbec nenacházejí.*“ ¹⁷ Dále konstatuje, že otázka smyslu lidského života je fakticky jednou z „*nejčastějších mezi těmi, jimiž dotírá duševně nemocný jako duchovně zápasící na lékaře.*“ ¹⁸

Subjektivně a dočasně může člověk najít naplnění smyslu života v lásce k partnerovi, ve svém povolání, v koníčku, ale trvalé existenciální zakotvení nedokáže najít nikde jinde než v náboženské víře, v objektu, který člověka přesahuje. Navzdory změněnému prostředí a okolnostem, ve kterých žije moderní člověk, v principu platí nadčasový výrok myslitele 3. století Augustina: „*Fecisti nos ad Te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te – Stvořil jsi nás pro sebe a neklidné je naše srdce, dokud nespočine v Tobě.*“ ¹⁹ Zvlášť okamžiky životních krizí ukazují hlubokou lidskou potřebu po smyslu života a trvalého zakotvení ve věčnosti. Hejdánek vyjadřuje přesvědčení, že „*víra je založena hloub než v lidské existenci, ba hloub než v lidském nitru; je v jistém smyslu dřív než člověk. A tato víra se uplatňuje v celém životě, především praktickém; uplatňuje se však nezbytně i v našem myšlení ... Uplatňuje se*

¹⁴ Vágnerová, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Karolinum, 1999, s. 43.

¹⁵ Muchová, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. České Budějovice: PFJU, 1992.

¹⁶ Frankl, V. E. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 1997.

¹⁷ Frankl, V. E. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 1996, s. 25.

¹⁸ Tamtéž, s. 43.

¹⁹ Störig, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1991, s. 165.

proto také v úsilí o pochopení světa a o porozumění konkrétní situaci, v níž člověk stojí a jedná.“²⁰

1.3. Náboženská socializace

Psychologický termín socializace označuje proces, jehož prostřednictvím si v rámci společnosti v průběhu života každý jedinec postupně osvojuje životní informace, hodnoty a normy společnosti, v níž žije a postupně se do ní integruje.

Primární socializace v rodině probíhá prostřednictvím vztahové interakce a nápodoby rodičovských vzorů. S přibývajícím věkem děti rozšiřují své sociální kontakty a vztahy mimo rámec rodiny, kde pozorují a přebírají další informace a hodnoty.

Sekundární socializace v rámci školy, církve a dalších segmentů společnosti děti uvádí do „sociální sítě“, ve které se poznávají a identifikují s dalšími důležitými hodnotami a normami společnosti. Člověk si osvojuje jazyk jako komunikační prostředek k pochopení dané kultury, učí se základním formám vztahů a přijímá informace vytvářející jeho „světový názor“, normy a pravidla myšlení, jednání a chování a také schopnost prožívat vlastní vnitřní život.

Proces socializace je celoživotní záležitostí. Do značné míry se překrývá s pedagogickým termínem výchova, protože v obou případech jde o získávání nových poznatků, o osvojování morálních principů a právních norem dané společnosti, o orientaci v novém prostředí a o jejich osobní přijetí, pochopení a praktické využívání.

Socializace i výchova probíhají v sociálním kontextu. Stejně tak se i každé náboženství odehrává v sociálním kontextu. Každá náboženská skupina je proto zároveň komunitou, různě velkým společenstvím, které má svoji strukturu, vlastní systém se specifickými ideami, pojmy, symboly, rituály, etickými principy, normami a sankcemi za jejich porušování. Tento systém sdílí se svými členy prostřednictvím učení a uskutečňováním náboženských obřadů. Noví lidé, kteří se stávají členy takového společenství, prochází procesem učení (indoktrinace), socializace a postupné asimilace do prostředí náboženské společnosti.

²⁰ Hejdánek, L. *Filosofie a víra*. Praha: OIKOYMENH, 1990, s. 5.

Děti narozené do společenství církve a děti jako cílová skupina procházejí náboženskou výchovou, která má pro danou církev i pro děti velký význam a specifickou formu. Náboženská výchova se neomezuje pouze na prostředí církve, ale v mnoha zemích (zvláště tam, kde je náboženství součástí národní struktury, jako je např. katolické Polsko, anglikánská Británie či protestantské skandinávské země), je součástí „běžného“ vzdělávacího systému dané země, kterému je podrobena většina občanů. Náboženská výchova je nedílnou součástí vzdělávání lidí například v islámských zemích. V těchto případech je náboženská výchova integrovanou součástí vzdělávací soustavy využívající všechny metody a formy školního vzdělávání. I v těchto případech však primárně jde o proces socializace do dané společnosti.

Holm strukturuje náboženský život do tří hlavních forem: názory, způsoby chování a zážitky.

A. **Náboženství a lidské poznání.** Náboženství hraje u velké části obyvatel naší planety rozhodující význam při formování „kognitivní soustavy“, názorů o jednotlivých lidech, o společnosti, o světě a o celém vesmíru. Umožňuje vytvořit si světový názor, který poskytuje logické vysvětlení a dává smysl kosmickým, celosvětovým i osobním událostem lidského života. *„Náboženství jako systém dávající smysl tedy propůjčuje obtížně pochopitelným projevům význam, nebo je alespoň činí pro jedince nějak přijatelnými. Náboženství se zabývá především velkými životními událostmi: narozením, sňatkem, rituály dospívání, nemocí, neštěstím a smrtí.“*²¹

B. **Náboženství a způsoby chování.** Náboženství zároveň ve struktuře poznání lidem umožňuje najít jejich vlastní místo a sociální roli. Poskytuje obecnější nebo konkrétnější návod, soubor pravidel, jak se lidé mají chovat v různých situacích a rolích. Tyto vzorce chování jsou dány jednak prostřednictvím příkladů chování lidí popsanych v posvátných textech²² nebo přímo explicitně vyslovenými a stanovenými pravidly posvátného textu nebo dané náboženské organizace.

²¹ Holm, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998, s. 20.

²² Velkou část biblického textu (a dalších posvátných spisů) tvoří záznamy životů lidí a jejich chování v různých situacích života, které čtenářům poskytují principy a návody pro jejich chování v podobných situacích.

*„Každé společenství se opírá o velké množství trvalejších vzorců chování – například jak se člověk chová jako dítě, rodič, učitel nebo žák; jak se chová, když je smutný, veselý, hříšný nebo osvobozený (vykoupený)“.*²³

Vnímání a napodobování vzorců chování má zvláštní význam právě v náboženském, oproti současnému světu trochu atypickém a odlišném prostředí. Právě náboženská výchova pomáhá dětem vnímat, přebírat a korigovat vzorce „vhodného“ nebo „přijatelného“ náboženského chování. Někdy ovšem může být očekávané chování a určená role pro děti (i dospělé) psychicky náročná a zatěžující.²⁴ Zastávané sociální role, které jsou dány začleněním do sociální skupiny, také vyžadují určité vzorce chování. Na druhé straně platí i v rámci církve, že plnění očekávání druhých v soustavě rolí, poskytuje lidem jistotu a pocit bezpečí v dané sociální skupině.

- C. **Náboženské zážitky.** Náboženství lidem neposkytuje pouze určité poznání, návod k určitému typu chování, ale zvláště hluboké kolektivní a individuální prožitky. Náboženské pojmy, symboly, rituály, vztah k Bohu i osobní náboženské zážitky dětem zprostředkovává a interpretuje především rodina, mateřská škola, prostředí i atmosféra v církvi a v poslední řadě práce s dětmi a mládeží v církvi.

Nejdůležitějším prostředím pro uskutečňování primární náboženské socializace je rodina. Pro rozvoj náboženských postojů a začlenění náboženských hodnot do osobnostní struktury dítěte je rozhodující rodinná atmosféra, obsah a forma rodinné komunikace, příklad rodičů v jejich chování a postoje jednotlivých osob v oblasti životních hodnot a smyslu života. Rodina dětem umožňuje prožívat první a základní náboženské zkušenosti. Získaný a prožívaný vztah k Bohu, který dítě přijímá, váží si ho, který mu pomáhá a odpouští selhání, mu současně umožňuje získat pozitivní vědomí vlastní hodnoty a důvěru v život. Pozitivní postoje k životu do značné míry determinují obsah a kvalitu budoucího vývoje dítěte, zaměření jeho životních postojů i kvalitu jeho náboženské zkušenosti.

²³ Holm, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998, s. 20.

²⁴ Například věřící v církvi očekávají, že partner a děti duchovního se musí chovat naprosto příkladně, laskavě, nezištně a obětavě. Nepřipouští se u nich lidské projevy únavy nebo nedokonalosti.

Vztahy v rodině a autentičnost náboženského prožívání dítěti zprostředkovávají základní představy o Bohu. A vnímání Boha – laskavého Otce nebo přísného trestatele – ovlivní jeho budoucí náboženské prožitky a současně i jeho vztahy k druhým lidem. V hloubi vnímání Boha a náboženského prožívání se postupně tvoří i základní „životní princip“: nepodmíněná láska k jiným, altruismus, smysl pro spravedlnost, solidarita s druhými nebo naopak soběstřednost a hédonismus.

Církevní společenství má za úkol pomáhat lidem vytvářet zdravý vztah mezi člověkem a Bohem a mezi lidmi vzájemně, který se následně bude projevat v celé šíři jejich životů. Zdravé, pozitivní a střízlivé náboženství k tomu má potenciál i pověření.

1.4. Náboženská zkušenost

I když jsou různé ideologie (jako například ateismus nebo naopak náboženská víra) sociokulturním fenoménem, ve skutečnosti se realizují ve vědomí a v životech jednotlivých lidí. Zvláště to platí o prožívání náboženské víry, které můžeme také popsat výrazem „náboženská zkušenost“.

Fenomén lidského poznávání nových skutečností nezahrnuje pouze kognitivní systém člověka – racionální stránku, člověk poznávané skutečnosti také prožívá – jde o poznání prostřednictvím zkušenosti, zážitku, který do poznávacího procesu zapojuje tělesnou, emoční i vztahovou (sociální) oblast. Zkušenost – zvláště zkušenost náboženská – založená na osobním prožitku a na „zázračném“ pochopení dříve nevnímaných skutečností nebo na hlubokém emocionálním prožitku zjevení nebo osvícení, je ryze subjektivní a obtížně sdělitelná verbální komunikací či analogií. To ovšem neznamená, že by jí to nějakým způsobem upíralo nárok na pravdivost. Zkušenost i prožitek se tak stávají určitým druhem poznání, díky kterému člověk v určitém okamžiku objeví nějakou novou skutečnost nebo vztah.

Gadamer²⁵ uvádí, že ve zkušenosti se člověk dotýká podstaty své bytosti a současně určité bazální důvěry v to, co doposud přijímal jako životní jistotu. Zakoušení něčeho nového a neznámého znamená znejistění, protože člověk se vydává neznámou cestou.

²⁵ Muchová, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. České Budějovice: PFJU, 1992.

Nové skutečnosti, s nimiž se setkáváme, jsou odlišné od našich dosavadních jistot a očekáváníí.

Muchová napsala: „*Když uděláme v určité oblasti novou zkušenost, znamená to, že jsme věci dosud neviděli správně a nyní vidíme lépe, jak to s nimi je.*“²⁶ Naše dosavadní poznání, stejně jako minulé zkušenosti, tvoří mentální filtr, pomyslné prizma poznání, které zásadně ovlivňuje vnímání a interpretaci vlastních nových poznatků stejně jako zážitků i zkušeností druhých lidí. Kromě kognitivního poznání ovlivňuje zkušenost chápání a zařazení příčin, předvídání důsledků, celkové vnímání zákonitostí a vůbec interpretaci jevů v rámci vlastního světového názoru.

Pouze málo různých informací a zážitků vstupuje do takové hloubky lidské bytosti, jako náboženská víra. Soudobé příběhy jednotlivců i historické záznamy potvrzují, že náboženská víra byla a dodnes je jednou z nejmocnějších hybných sil lidských životů. Vojtíšek napsal, že by i většinová společnost měla brát náboženství vážně, protože: „*Náboženství je (přinejmenším pro některé lidi) důležitou, ba nejdůležitější záležitostí – a jak napsal Hall – ‚hledání náboženského smyslu nemůže být potlačeno‘ ... pro některé lidi skutečně ‚teologie je život a smrt‘.*“²⁷ Náboženské poznání, umocněné zvláštními zážitky, konstelací vztahů církve a majoritní společnosti, dokonce častokrát vytěsnilo zaužívané vnímání etiky a svědomí, a vedlo k projevům netolerance, fanatismu a násilí. Avšak většina náboženských prožitků se pro jejich nositele stává něčím, co jejich životy obohacuje a kultivuje.

S náboženskou zkušeností v křesťanství bezprostředně souvisí jeho základní posvátný spis, kterým je Bible. Větší část obsahu Bible tvoří záznamy životů lidí, kteří prožívali svoje všední a také náboženské zkušenosti, které sesbírali a popsali její autoři. Přestože Bible většinu svého obsahu věnuje lidem, vlastní jádro jejího poselství tvoří osobnost Boha, který lidské životy ovlivňuje a prostřednictvím všedních nebo výjimečných zkušeností jejich životům poskytuje smysl. Směřuje je od pouhého časného života a imanentního světa k věčnosti a k transcendentnu. Gilson ukazuje na to, že poznání Boha zjeveného starověkým Židům, se později rozšířilo do celého světa: „*Dokud*

²⁶ Tamtéž, s. 44.

²⁷ Vojtíšek, Z. *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*. Brno: Marek, 2009, s. 420-421.

si Židé nechávali své náboženství pro sebe, filosofie se nedotklo. Avšak díky kázání evangelia přestal být Bůh Židů soukromým Bohem vyvoleného národa a stal se univerzálním Bohem všech lidí.“²⁸

Stejnou zkušenost s Bohem a směřováním života, kterou prožívali lidé v biblických dobách, prožívají i dnešní lidé, kteří uvěří věčnému Bohu, který se Mojžíšovi představil: „*JSEM, KTERÝ JSEM.*“²⁹ Centrální roli v lidských životech a v jejich náboženské zkušenosti hraje právě tento Bůh, který se lidem dává poznat. Tato náboženská zkušenost posléze inspiruje a ovlivňuje celou šíři lidských životů – jejich životní hodnoty a cíle, vůli a vytrvalost, způsob myšlení, jednání i chování ovlivněný vírou a duchovním „nazíráním na svět“, vztahy a formy komunikace, životní korekce a využívání nových šancí a zvláště altruismus ve formě lásky projevené v nezištné službě a v umění odpouštět.

Církev si uvědomuje, že toto jedinečné dědictví smysluplné víry musí co nejefektivnějším způsobem předávat své mladé generaci – dětem a mladým lidem – kteří zatím neprožili svoji „osobní duchovní zkušenost“. Cílem náboženské výchovy je tedy vštípit mladým lidem dědictví náboženské víry a připravit je na budoucí „prožívání osobní zkušenosti s Bohem“.

Sekulární výchova a vzdělávání sleduje několik vzájemně propojených cílů, jako je: předávání nových poznatků a informací k utváření světonázoru, socializace v prostředí a enkulturace v dané společnosti, formování povahových a osobnostních rysů, vytváření vztahů včetně umění sdílení a komunikace a předávání všelidských hodnot. Brezinka podtrhuje důležitost formování osobnosti jako jeden z hlavních cílů výchovy: „*Protože člověk se rodí nehotový, tvárný, protože je schopný se učit a potřebuje se učit, je odkázán na formování společností a kulturou a na sebeformování podle ideálů. Jeho osobnost nevzniká pouhým vývojem a rozvinutím vrozených vloh, v nichž jsou jeho vlastnosti v zárodku již obsaženy, ale učením se a jednáním v historicky daném prostoru zkušeností ... K tomu slouží kromě jiných norem společné ideály osobnosti ... Tyto*

²⁸ Gilson, É. *Bůh a filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 31.

²⁹ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 73 (2. Mojžíšova 3,14).

ideály motivují nejsilněji tehdy, když mohou být pojaty do svědomí. Niterné základy sociální schopnosti jednat se musí získat v dětství a mládí.“³⁰

Náboženská výchova, kromě zmíněných cílů, sleduje ještě další, které zahrnují duchovní dimenzi člověka a lidstva. Hlavním cílem náboženské výchovy však není pouze předat fakta o historii náboženství či biblické příběhy, ale mnohem závažnější skutečnost. *„Náboženská přesvědčení založená na víře se v jednom podstatném znaku liší od nenáboženských statků a od náboženských statků jiných kultur ... Podstata náboženství spočívá v uvědomování si Boha ... Náboženství vytváří jistě i ‚svěrázný světový názor, není to však sám světový názor, ale vztah k Bohu se světonázorovými důsledky‘. Člověk, který se rozešel s Bohem, přestal mít náboženství. A s Bohem se rozešel každý, kdo nevěří v jeho skutečnost.“³¹*

Náboženská výchova mladým lidem poskytuje odpovědi na hluboké otázky lidského bytí, které si v obtížných životních situacích klade každý jedinec. Kant v předmluvě prvního vydání knihy *Kritika čistého rozumu* napsal: *„Lidský rozum má zvláštní osud ..., že na něj doléhají otázky, které nemůže odmítnout, protože jsou mu uloženy samotnou jeho přirozeností, na něž však nemůže ani odpovědět, protože přesahují jakoukoli schopnost lidského rozumu.“³²* I když jde o ryze subjektivní prožitek, vrcholem lidské náboženské víry je osobní zkušenost a interakce člověka s Bohem. Přestože tuto zkušenost není možné potvrdit či doložit vědeckými metodami pomocí empirických dat, není iracionální.

Náboženská výchova je ve skutečnosti uvedením dítěte do oblasti náboženské historie, teologických poznatků, do sociální skupiny církve a do její tradice, ale současně znamená propojení osobní transcendentní zkušenosti s duchovní „realitou“. Spolu s náboženskou zkušeností tuto výchovu doprovází a rozvíjí celá řada forem prožitků, jako je sociální aspekt přátelství, emocionální prožitek hudby, zpěvu, ztišení a meditace, radost i spolusdílení zármutku, doprovázených kognitivní zkušeností poznávání duchovních podnětů, uchopených společně rozumem i vírou.

³⁰ Brezinka, W. *Filosofické základy výchovy*. Praha: Zvon, 1996, s. 27.

³¹ Tamtéž, s. 43.

³² Tamtéž, s. 50.

Statistické údaje Církve adventistů sedmého dne v České republice ³³ (uvedené jako zástupný příklad), ukazují, že v období 2004-2008 se členy církve stalo 68 procent dětí věřících rodičů oproti 32 procentům dětí, kteří konvertovali zvenčí církve. To dokazuje, že cesta dospělých lidí k náboženské víře a k následným změnám jejich života bez předchozí náboženské výchovy je mnohem zdlouhavější a komplikovanější. Tyto údaje naznačují, že průběžná náboženská výchova, uvádění do náboženských zkušeností a přirozená integrace dětí do společenství církve jsou nejefektivnějšími formami předávání náboženské víry a tradic.

1.5. Kritika a popírání náboženství

V úvahách o náboženské výchově a vlivu náboženské víry je nutné se dotknout problému odmítání náboženství v dnešní společnosti. V rámci této práce není možné řešit příčiny fenoménu, kdy je Česká republika jedním z nejvíce ateistických států světa. Velká část naší společnosti, zvláště střední a mladá generace, která bezprostředně působí na výchovu dětí, je vůči náboženství lhostejná nebo ho úplně odmítá. Jedním z významných fenoménů „postmoderní“ doby je „sekularizace“ – opouštění náboženských tradic minulosti, zejména odmítání „organizovaných církví“.

Odklon od tradiční náboženské víry je důsledkem řady faktorů, které se podílely na formování struktury dnešní společnosti: filozofická východiska, kulturní změny, sociální a ekonomické faktory, rozmach vědeckého poznání, vzdělanosti a konzumního stylu života moderního člověka. Ateismus z filozofické perspektivy znamená zpochybnění či odmítání Boha představovaného tradičním paradigmatem historických církví. Jelikož idea Boha tvoří jádro věrouky všech křesťanských církví, pak se sekularizace v daném sociokulturním rámci projevuje jako odmítnutí náboženství „těchto církví“. Štampach jde ještě dál, když tvrdí, že důsledný ateismus musí být popření jakékoli transcendence: „*Transcendentní nebude skutečnost zcela přesahující svět dostupný naší zkušenosti a rozumu, nýbrž spíše půjde o to, že člověk překračuje*

³³ Statistická zpráva Výboru Česko-Slovenské unie CASD ze dne 23. - 24. 11. 2008 (archív Česko-Slovenské unie Církve adventistů sedmého dne).

svou faktickou danost tím, že se obrací ke své budoucnosti a bere do rukou své osudy tváří v tvář slepým silám přírody a odvažuje se tvořit novou skutečnost.“³⁴

Někteří lidé jsou přesvědčenými ateisty, zatímco většina lidí ateismus určitým způsobem prožívá. Muchová³⁵ rozlišuje teoretický a praktický ateismus. Teoretický ateismus je výslovným popřením Boha. Jeho zastánce si logicky zdůvodňuje, proč odmítá náboženskou víru, duchovní dimenzi a potažmo i náboženský životní styl. Praktický ateismus je spíše odmítnutí náboženství jako vztahu k transcendentní bytosti a praktikování života neovlivněného náboženskými ideami (i když je otázkou, jestli je to ve společnosti, jejíž základy vycházejí z judaisticko-křesťanské kultury, vůbec možné).

Nebývalý pokles religiozity a rozmach praktického ateizmu v české společnosti má celou řadu historických, sociokulturních a individuálních příčin. Nemalé procento dospělé populace apriorně odmítá náboženský svět názor proto, že spojuje dnešní církve s dávnou historií naší země, negativně poznamenanou nadvládou a netolerantností středověké církve. Selhání církve před staletími stále „přináší své ovoce“. Avšak u většiny lidí středního a mladšího věku v odmítání náboženství hraje hlavní roli výchova v ateistickém prostředí. 40 let komunistické propagandy muselo zanechat své důsledky. Běžný člověk má tendenci se identifikovat s většinovým názorem společnosti a ověřování náboženských hypotéz považuje pro svůj život za nedůležité.

Na druhé straně je paradoxní, že lidé nejsou absolutně zaměřeni vůči duchovním jevům a hledání hlubšího „transcendentního smyslu života“. Jak již bylo zmíněno výše, kromě rozmachu různých sekt, kultů a nových náboženských skupin, lidé projevují stále větší zájem o „duchovno“, o „spiritualitu“ a „tajemno“. Mnoho lidí věří astrologii, východním idejím o sebezdokonalování, reinkarnaci, meditacím apod. Současně se u mladých a vzdělaných lidí projevuje větší zájem o studium náboženských fenoménů nebo dokonce oborů spojených s teologií. Navzdory běžně rozšířenému

³⁴ Štampach, I. O. *Náboženství v dialogu*. Praha: Portál, 1998, s. 119.

³⁵ Muchová, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. České Budějovice: PFJU, 1992.

ateizmu se takto orientovaným lidem jeví Boží existence nejen jako evidentní, ale i jako něco, co jim v dnešní nestabilní době poskytuje určité nadčasové jistoty.

2. Etika

Etická výchova ve školách se v poslední době stává „horkým tématem“. Během posledních let je ve vyspělých zemích patrný nárůst negativních jevů u dětí a mladých lidí jako jsou například: neúcta mladistvých vůči svým vrstevníkům, dospělým a zvláště starým lidem; neznalost a také neúcta mladých lidí vůči obecným mravním hodnotám; zvýšený zájem mladistvých o materiální hodnoty (značkové předměty umožňující akceptování do skupin a určující sociální statut); první zkušenosti s alkoholem, kouřením a drogami (které často vedou k pozdějším závislostem a delikvenci); nárůst agresivity a násilných forem řešení problémů a dosahování cílů; atraktivita násilí a následné zvýšení delikvence; dětská šikana spojená s xenofobií vůči slabým a odlišným jedincům či skupinám. Zvláštní pasáž nebo dokonce studii by si vyžádal problém šikany ve školách, daleko více rozšířený než se obecně připouští, obrácený vůči spolužákům a dokonce i učitelům.³⁶ Dlouhodobá a krutá šikana nepoznamenává oběti pouze prožíváním traumat strachu, úzkostí a devalvováním jejich sebepojetí, ale vede i ke zvýšení počtu sebevražd šikanovaných dětí v některých zemích.³⁷ Vrchol problémů, který vždy opakovaně iniciuje média k vzednutí vlny zájmu o výchovné problémy západní kultury, pak tvoří řada masakrů studentů a učitelů na řadě škol a univerzit západních zemí.

³⁶ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 15 a 17: „Šikanování žáka jeho spolužáky není ničím novým. Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů ... Tisíce dětí tak denně přichází do školy se strachem z ústrků, z posměchu a ponižování, z nadávek či pomluv, z bití, z fyzického násilí a z dalších negativních projevů a činů. Tyto děti se často vracejí ze školy s poničenými sešity a učebnicemi, ... a rodičům nevěrohodnými výmluvami zdůvodňují modřiny, škrábance a ztracené věci či chybějící peníze ... Můj původní odhad (1997), že se jedná o epidemii, lze dnes již lépe doložit výsledky výzkumů provedených odborníky v různých typech škol na více místech republiky.“

³⁷ Tamtéž, s. 201: „Do zimy 2000 vše nasvědčovalo tomu, že se u nás bude opakovat situace jako ve Skandinávii, kde prof. Dan Olweus výzkumně prokázal velký výskyt šikanování ve školách (1973 a 1978). Nicméně ministerstvo školství v Norsku ustrnulo v pozici „mrtvého brouka“. Bylo přinuceno reagovat až později, když došlo ke třem sebevraždám školáků v souvislosti s brutálními šikanami a média spolu s veřejností k akci ministerstvo přinutila.“

Zmíněné negativní jevy vedou v posledních letech rodiče, jejich zájmová sdružení, spolu se školami, výchovnými odborníky a kompetentními úřady k úvahám o zvýšení důrazu na „etickou výchovu“. Jedním z takových pokusů položit větší důraz na křesťansky zaměřenou etickou výchovu dětí ve školách byla například iniciativa Mezinárodní biblické společnosti, v České republice nazvaná Křesťanská etika ve školách. Jejími semináři prošla řada učitelů a externích lektorů, kteří se učili používat materiál nazvaný *Životní problémy očima křesťanů*.³⁸ Otázku etické výchovy považuje i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy za tak důležitou, že 16. 12. 2009 vydalo Opatření ministryně školství, kterým se s platností od 1. září 2010 mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.³⁹ Toto opatření klade zvláštní důraz právě na etickou výchovu.

V Příloze č. 1⁴⁰ výše uvedeného Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy je uvedeno, že obsah doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova má tvořit následujících deset obecnějších pedagogických a sociálně-psychologických témat:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.

³⁸ Wright, Ch. *Životní problémy očima křesťanů*, Praha: Luxpress, 2001.

³⁹ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT [cit. 4. ledna 2011]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/msmt-vydalo-doplnujici-vzdelavaci-obor-eticka-vychova>

Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Čl. 1

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy mění v souladu s § 4 odst. 4 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání vydaný Opatřením ministryně školství, mládeže a tělovýchovy čj. 31504/2004-22 ze dne 13. prosince 2004, ve znění Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy čj. 27002/2005-22 ze dne 29. srpna 2005, Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy čj. 24653/2006-24 ze dne 30. dubna 2007 a Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy čj. 15523/2007-22 ze dne 26. června 2007.

Čl. 2

Do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání se do části 5.10 Doplňující vzdělávací obory vkládá jako část 5.10.3 nový doplňující vzdělávací obor s názvem Etická výchova.

Čl. 3

Text doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova je uveden v Příloze č. 1 tohoto opatření.

Čl. 4

Toto opatření nabývá účinnosti dnem 1. září 2010.

⁴⁰ Tamtéž.

3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na těchto deset základních témat má navazovat šest aplikačních témat, mezi která patří:

Etické hodnoty.

Sexuální zdraví. Rodinný život.

Duchovní rozměr člověka.

Ekonomické hodnoty.

Ochrana přírody a životního prostředí.

Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka.

Je pozoruhodné, že i nábožensky neutrální „státní správa“, resp. ministerstvo školství, k nenáboženským tématům, jako jsou například „Sexuální zdraví“, „Ekonomické hodnoty“ či „Ochrana přírody“, uvádí témata bezprostředně spojená s náboženskou vírou, jako jsou „Duchovní rozměr člověka“, „Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka“ a v tomto duchu lze patrně pochopit i téma „Etické hodnoty“ nebo „Rodinný život“.

Odpovědní státní činitelé si začínají uvědomovat, že „morální úpadek české postkomunistické společnosti“ je do určité míry zapříčiněn i dlouhodobým potlačováním a negováním náboženského světového názoru. Uvědomují si, že etické principy jsou neoddělitelně integrovány do náboženské „judaisticko-křesťanské“ kultury a každé

potlačení či eliminace náboženské víry a tradice se s určitým časovým odstupem nutně projeví úpadkem etických hodnot a erozí morálky. Aplikace „Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“ je krok správným směrem, který ve spolupráci s církvemi pomůže iniciovat rozvoj etické výchovy mladé generace.

2.1. Vymezení pojmů

Morálka je pojem, který občas vyvolává negativní reakce. Často se pojí s představou nepříjemné autority, která vydává zákazy a příkazy. Musíme ji poslouchat, jinak se stáváme nemorálními. Snad nejčastěji se vnucuje představa mravních norem, které nepříjemně zužují svobodu našeho jednání.

Řecké slovo *ethos* se překládá jako mrav, zvyk, obyčej. Morálka a etika neznamenaají totéž.

Hartl uvádí, že „*morálka je soubor principů posuzovaných z hlediska dobra a zla, který by měl řídit chování a jednání lidí dané společnosti.*“⁴¹ Lze ji chápat i jako teologickou vědu, která se zabývá otázkou, jak z víry v Boha a ze života ve společenství církve vyplývají konkrétní pokyny pro život člověka.

Etika je filozofická věda, která tato pravidla zkoumá. Je to věda o mravnosti člověka, o původu a vývoji jeho morálního vědomí, svědomí a jednání.

Mravnost je takové chování, které lze posuzovat z hlediska dobra a zla.

Zatímco *morálka* je abstrakcí, *mravy* jsou jejím konkrétním projevem (normy a obyčeje, které umožňují standardní chování skupiny či společnosti).

Aniž si to uvědomujeme, neustále zaujímáme určitá stanoviska ke skutečnostem a událostem, které se týkají našeho života. Zároveň si utváříme názory, které následně profilují naše postoje. Častokrát nedokonalé poznání či mylná úvaha a subjektivní pohled vedou k nesprávným dokonce škodlivým postojům a činům.

⁴¹ Hartl, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993, s. 110.

Vzniká otázka, zda existují určitá obecná, objektivní pravidla, která by mohla posoudit správnost lidského jednání. Pravidla, která objasňují a vymezují naše jednání, se nazývají „obecné mravní normy“. Jejich hlavní účel je v tom, že pomáhají stanovit, zda je naše jednání dobré nebo špatné. Má-li být naše rozhodování svobodné a přitom zodpovědné, je nutné se nad obecně proklamovanými životními pravidly zamyslet, ověřit jejich hodnotu a pak se řídit těmi správnými.

Etika se snaží prokázat, že skutečně existují univerzálně platné a neměnné mravní normy, kterými se lze řídit. Příkaský⁴² poukazuje na to, že všichni máme stejnou lidskou přirozenost a obecně sdílené základní principy života. Přirozený zákon říká, jak má člověk jednat, aby byl ve shodě se svou přirozeností a s jejími cíli. V zásadě existuje několik obecných přirozených životních cílů: zachování sama sebe, zachování rodu, tendence konat dobro, touha a úsilí o poznání pravdy, život ve vzájemných vztazích a společenství. V tomto směru lidský rozum člověku pomáhá určovat cíle života a způsoby jeho jednání. Jeví se, jako by v hloubi lidské bytosti (v kořenu samotného lidství), byl uložen přirozený, nezměnitelný mravní zákon, který usměrňuje naše poznání i jednání a jehož korektivem je lidské svědomí.

2.2. Morální vývoj

V průběhu morálního vývoje si člověk osvojuje, a do své osobnostní struktury zabudovává etické principy obecně sdílené jeho kulturou, které pak v jeho jednání nevyvolávají intrapsychický tlak, ale naopak se stávají autonomním regulátorem jeho postojů. Heidbrink⁴³ popisuje Kohlbergovo pojetí vývoje morálního usuzování a postojů. Na základě výzkumu dospěl Kohlberg k názoru, že morální vývoj člověka probíhá v šesti etapách, které umisťuje na tři roviny: *předkonvenční stádium* znamená, že morální hodnocení je založeno na vnějších událostech, ne na osobách a normách; *konvenční stádium* znamená, že morální hodnocení vychází z přejímání správných rolí a dodržování konvencí; *postkonvenční stádium* popisuje stav, kdy morální hodnocení

⁴² Příkaský, J. V. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

⁴³ Heidbrink, H. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997.

vychází z univerzálních, na autoritách nezávislých hodnot. Vývoj probíhá odlišně u každého jedince v závislosti na přístupech a hodnotách okolí.

V *první etapě* morálního vývoje dítě jedná „správně“ proto, aby se účelově vyhnulo trestu. Hlavním důvodem podrobení se autoritě je převaha moci vychovatele, na němž je dítě závislé. Ve *druhé etapě* dítě uspokojuje své vlastní zájmy a potřeby, někdy i potřeby druhých a hlavní motivací je získání nabízené odměny. Mezilidské vztahy a jejich význam interpretuje účelově s cílem získat hmotnou či duševní odměnu. Během následující *třetí etapy*, kdy je dítě stále více fixováno na vztahy a názory svých vrstevníků, má „dobré úmysly“ a pomáhá druhým proto, že tímto způsobem získává „sociální odměnu“ formou přijetí a uznání ze strany svých vrstevníků. V jeho morálním vývoji začíná hrát stále větší roli sociální prostředí a mezilidské vztahy. *Čtvrtá etapa* je zlomová, protože dítě už nemyslí a nejedná „správně“ pouze účelově kvůli nějaké odměně. Během „normálního“ procesu socializace a morálního vývoje se mladý člověk s „obecnými etickými normami“ postupně identifikuje. Jedná pak správně „kvůli tomu, že je to tak správné“, a to i když ho už „nikdo nevidí“. A protože jeho sociální kontakty jsou již široké a uvědomuje si potřebu „spolubytí“ ve společnosti, začíná považovat za správné podporovat společnost, skupiny nebo instituce a podřizovat se jejich normám. Charakteristickou potřebou je orientace na právo a pořádek. *Pátá etapa* morálního vývoje znamená, že do své sociální skupiny zahrnuje širokou společnost, cítí vůči ní sounáležitost (patriotismus) a proto přijímá a respektuje obecné i specifické zákony. Tyto společenské normy vnímá jako důležité k rozvoji společnosti, k budování všeobecného dobra a ochraně práv všech lidí v dané společnosti. Život a svobodu vnímá jako absolutní hodnoty.

2.3. Vůle

Proces výchovy člověka je všestranný, komplexní a zahrnuje jeho postupný a vyvážený růst tělesný, kognitivní, emocionální, konativní, morální, sociální, hodnotový a duchovní. Cílem dlouhodobého procesu vývoje je všestranně dospělý jedinec, který převezme odpovědnost za svůj život, za svůj další růst a zároveň i za jiné lidi a rozhoduje se s ohledem na tyto vztahy. Znamená to dorůst k zásadě „zlatého pravidla“, které je zaznamenáno v Bibli: „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi,*

tak vy ve všem jednejte s nimi.“⁴⁴ Jde o to, že člověk nežije sobecky jen sám pro sebe, ale i pro druhé a dělá všechno pro to, aby kromě něj samotného byli šťastní a spokojení i druzí. Právě vztah k sobě a k druhým lidem je ukazatelem osobnostní zralosti člověka, jeho schopnosti se nesobecky a odpovědně rozhodovat. Biblický autor Pavel odhaluje vnitřní zápas v oblasti vůle: „*Nepoznávám se ve svých skutcích, vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávidím. Vím totiž, že ve mně, to jest v mé lidské přirozenosti, nepřebývá dobro. Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.*“⁴⁵ Odhaluje zde několik skutečností: předně jak důležité je umět rozpoznávat to, co je dobré od toho, co je špatné; dále ukazuje na to, že je nutné využívat svoji vůli (schopnost rozhodování) při uplatňování dobra a potlačování zla; současně ukazuje, jak často je naše rozhodování nesnadné, jak nás svazují (a determinují) návyky, vnitřní omezení, falešné motivy apod.

Lidský život znamená neustálé rozhodování, často se rozhodujeme pod tlakem určitých okolností nebo vnitřních sil. Rozumové poznání skutečnosti a dokonce ani zaujetí určitých postojů ještě nemusí vést ke správnému jednání. Síla, která zaměřuje naše jednání správným směrem, se nazývá vůle. Palouš⁴⁶ říká, že: „*vědění má člověku poskytnut potenciál, jímž člověk může disponovat, ale pak nastupuje na scénu vůle jako ta, která rozhoduje o užití a aktualizaci potenciálu*“. Vůle, která disponuje lidskými možnostmi, se stává významnou a „typickou vlastností“ člověka. Je to právě vůle, která člověka významně odlišuje od zvířat, jejichž chování je víceméně determinováno pudy nebo drezurou.

Svoboda rozhodování, princip svobodné volby znamená mít určitý prostor k vlastnímu sebevyjádření, mít určitou volnost, možnost existovat a projevit se podle svého. Rozlišujeme svobodu vnější (možnost konat, co chceme) a svobodu vnitřní (mám svobodu volby). Etika se zabývá možnostmi a využitím vnitřní svobody. Naprostá svoboda rozhodování však neznamená anarchii. Zastánci „absolutní svobody“ předpokládají, že mohou dělat, co chtějí, že nikdo nesmí nikoho omezovat, ať dělá cokoli.

⁴⁴ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1123 (Matouš 7,12).

⁴⁵ Tamtéž, s. 1265-1266 (Římanům 7,15-19).

⁴⁶ Palouš, R. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991.

Jsou to právě etické principy, které „stanovují“ rámec osobní svobody i odpovědnost rozhodování. Pokud neomezujeme sebe, omezujeme druhého a naopak. Jelikož vnitřní autonomní etické normy jednotlivých lidí mají různě nastavené hranice, ve svobodné právní společnosti je každému člověku zaručena svoboda projevu, náboženství a dalších aspektů života externími pravidly, normami a zákony, které zároveň vymezují hranice svobody jedince.

2.4. Desatero jako původ mravních norem

Pod pojmem zákon chápeme určitý soubor společně sdílených pravidel, která považujeme za správná a závazná. Historie nám potvrzuje, že každá společnost si vytvářela určitá pravidla a zákony. Naše západní kultura a potažmo i náš právní řád má dva historické zdroje: předně židovsko-křesťanské kořeny, společně s řeckým racionálním myšlením a římským právním řádem. Významnou úlohu při tvorbě základních zákonných norem hrála i Bible a soubor pravidel v ní zahrnutých (Desatero – deset Božích přikázání). Jde o soubor zákonů, které podle líčení Bible předal a nařídil Izraelskému národu Bůh Hospodin. Deset Božích přikázání tvoří celistvý morální celek, jehož jednotlivá pravidla zahrnují celou šíři lidského života, vztah k Bohu a k druhým lidem a orientují se na základní životní hodnoty. Cituji ve zkrácené verzi: ⁴⁷

1. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh ... Nebudeš mít jiného boha mimo mne.
2. Nezbrazíš si Boha zpodoběním něčeho ... Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit.
3. Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha.
4. Pamatuj na den odpočinku (sobotu), že ti má být svatý. Nebudeš dělat žádnou práci.
5. Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi.
6. Nezabiješ.
7. Nesesmilníš.

⁴⁷ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 89-90 (2. Mojžíšova 20,1-17).

8. Nepokradeš.
9. Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.
10. Nebudeš dychtit po domě svého bližního ... vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.

Jak již bylo naznačeno, v našich zemích mělo na vývoj společenských zákonů a mravních norem velký vliv křesťanství, které navazuje na starožidovskou tradici. Ježíš Kristus dal židovskému Zákonu nový obsah, šlo mu o víc než o pouhé formální a vnější dodržování pravidel. Ukázal, že podstatné je vnitřní ztotožnění se zákonem v různých životních situacích. Bohu nejde pouze o „zachovávání“, nýbrž o praktické „naplňování“ jednotlivých přikázání v životě: *„Dám své zákony do jejich mysli a napíšu jim je na srdce.“*⁴⁸ Na otázku, které je nejdůležitější „přikázání“ odpověděl Ježíš takto: *„Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí. To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: Miluj svého bližního jako sám sebe.“*⁴⁹ Účelem Desatera není člověka omezovat, ale pomáhat mu v osobnostním růstu a projevu. Základem tohoto růstu není strach z Boha trestajícího, ale důvěra a láska k Bohu milujícímu.

V křesťanské výchově jde o osvojení a pochopení důležitých náboženských zákonů, pravidel, obřadů a forem, avšak ještě mnohem důležitější je pochopení a uplatňování jejich „ducha“. Bohu nejde a ani církvi by nemělo jít jen o „vnější konformitu“, o mechanické dodržování náboženských forem. Vnější formy, obřady a rituály nejsou ve srovnání s prožíváním obsahu víry takřka vůbec důležité. Proto má-li být náboženská výchova efektivní, musí jít „za“ vnější náboženské formy k vlastnímu obsahu, k prožívání principů.

2.5. Svědomí

Dalším termínem souvisejícím s náboženskou výchovou i s náboženskými zákony, je svědomí. Výraz svědomí se skládá z předložky a podstatného jména: s-vědomí,

⁴⁸ Tamtéž, s. 1331 (Židům 8,10).

⁴⁹ Tamtéž, s. 1141 (Matouš 22,37-40).

odpovídá latinskému *con-scientia* – což znamená „vnímání, vědění, znalost, vnitřní zkušenost, smýšlení, svědek jednání“. Skoblík říká, že „*svědomí je rozumový úsudek, kterým člověk poznává, zda konkrétní jednání, které zamýšlí vykonat nebo právě uskutečňuje nebo už provedl, je mravně dobré nebo špatné.*“⁵⁰ Projevuje se schopností činit mravní úsudky a závěry. Svědomí působí v našem nitru téměř nepostřehnutelně a my spíš vnímáme jeho projevy a výsledky: „čisté“ svědomí, které schvaluje naše jednání nebo „odsuzující výčitky“ a pocity viny. Svědomí se projevuje výlučně ve vztahu k vlastnímu jednání. Lidské svědomí neurčuje, co by měl dělat druhý. Můžeme druhému poradit, ale rozhodnout se musí každý sám.

I když většinu hranic svědomí člověk získává osvojováním etických norem v procesu socializace, existuje i jeho „transcendentní nadstavba“. Svědomí zahrnuje víc než prostý souhrn zásad, které jsme přejali od druhých. Svědomí není jednou zformovanou a pak provždy neměnnou strukturou, ale je dynamickým fenoménem, který se v životě vyvíjí a trvale modifikuje. Proto není správné svědomí potlačovat, nekultivovat a nevychovávat. Svědomí se vyvíjí působením různých kulturních, sociálních a také duchovních vlivů, které by proto neměly být ve vzájemném rozporu, ale měly by mít společné východisko a stejný cíl. Zvláště významným faktorem tvorby lidského svědomí jsou mravní normy a hodnoty v rodině, kde dítě vyrůstá a příklad rodičů.

Z pohledu času, Skoblík⁵¹ dělí svědomí na předchozí a následné. Předchozí jako morální korektiv působí na mysl člověka před posuzovaným činem, následné jako hodnotící faktor reflektuje čin po jeho vykonání. Mravní hodnotu jednání klasifikuje předchozí svědomí.

Z hlediska vztahu svědomí k objektivní normě mravnosti lze rozlišovat svědomí správné a mylné. Správné je s ní v souladu, mylné v nesouladu.

Další dělení určuje jisté a nejisté svědomí. Jisté vylučuje obavu z omylu, kdežto nejisté svědomí omyl připouští.

⁵⁰ Skoblík, J. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997, s. 89.

⁵¹ Tamtéž.

2.6. Ideál

Významným prvkem výchovy, osobnostního vývoje a dospívání jsou životní vzory a příklady, které mladým lidem slouží jako orientační „body“ a návody k nápodobě. Malé děti mají první vzory ve svých rodičích, dospívající je častokrát vidí v lidech, kteří vynikají v oborech, které jsou pro ně atraktivní: zpěváci, herci, sportovci atd. Vzhlížení k ideálu v dospělosti se projevuje srovnáváním s ostatními. Ideál není jenom vysoký, těžko dostižný cíl, ale i vzor, který usměřňuje lidské úsilí a sklony. Etika se zaměřuje na „mravní“ ideály, vzory jednání, které se opírají o životní normy a hodnoty.

V rámci křesťanství představuje takový vzor osoba Ježíše Krista. V něm vidí věřící člověk nejvyšším způsobem uskutečněné lidství, které stojí před očima každého člověka jako cíl. Ježíšovi žáci uspořádali jeho výroky a poměrně výstižně popsali jeho jednání a skutky ve čtyřech biografických spisech (evangeliích). Ježíšovo učení, etické normy a jeho praktický život služby nezištné pomoci je nedostižně vysokým vzorem pro život všech lidí. Na evangelijním poselství je ve skutečnosti založena křesťanská morálka. Ježíš Kristus své následovníky učí, že mají usilovat o věčnou spásu, ale zároveň i v tomto životě o dokonalost, která vychází z lásky k Bohu, k druhým lidem a k sobě.

Každý člověk si během svého života vytváří vlastní stupnici hodnot. Postoje a jednání v různých životních situacích pak odhalují, které hodnoty mají pro dotyčného člověka cenu. Tento hodnotový systém podstatně ovlivňuje rozhodování člověka, určité hodnoty upřednostňuje na úkor jiných nebo na ně nereaguje. Hodnotou rozumíme všechno, co pokládáme za významné a důležité. Nakonečný hodnotou rozumí subjektivně pojaté dobro: *„Hodnotné je to, co je pro subjekt dobré, z čeho se může těšit, co mu přináší nějaké uspokojení. Hodnoty jsou tedy subjektivně žádoucí či pozitivně významné vlastnosti objektů (věcí, činností, bytostí atd.) ... je hodnota trvalejší pojetí dobrého, užitečného, příjemného atd.“*⁵²

⁵² Nakonečný, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998, s. 122.

3. Náboženská výchova

Etické principy a mravnost společnosti jsou úzce propojeny s náboženskou vírou a výchovou, protože náboženství má v sobě zakomponovány naléhavé morální požadavky úcty, lásky, sounáležitosti, věrnosti a odpuštění. V případě judaismu je jejich zdrojem a vzorem Hospodin představený ve Starém zákoně a Desateru. V rámci křesťanství jsou starozákonní principy rozvinuty aplikací Ježíše Krista, který nejen vyzýval k odpuštění či k „lásce k nepřátelům“, ale své etické výroky potvrdil vlastní smrtí na Golgotě. Odhlédneme-li od odsouzeníhodných excesů extrémního náboženství středověku, zdravě prožívaná náboženská víra v minulosti lidem poskytovala základní principy a normy slušné komunikace, úcty, rámec vztahů a chování. Osvícenectví, renesance a moderní doba „vědecko-technické revoluce“ znevěrohodnila náboženská dogmata a podemlela náboženskou morálku. Brezinka má za to, že lidé snadno „přehlédnou“ společně sdílené morální představy kvůli množství forem světonázorového pluralismu. Krize podle něj „*nespočívá v nedostatku osvědčených norem, ale v narůstající neznalosti těchto norem a v ústupu porozumění pro jejich sílu. Ta zakládá řád a poskytuje záchytný bod.*“⁵³

V úvahách o etice v pedagogické praxi v české sekulární společnosti je nutné vznést otázku, zda právě sekularizace ve smyslu „odnáboženštění“ společnosti nepřispívá zásadním dílem k morálnímu úpadku. Západní, euro-americká společnost se v době „blahobytného rozvoje po 2. světové válce“ stávala stále více konzumní a materiálně zaměřenou. Ve skutečnosti se dostala do kruhu morálně sestupné spirály, vyvolané řadou faktorů, jako například: nesprávnou interpretací vědeckých objevů vedoucích k odmítání Boha a náboženské víry; cílenými útoky ateistických ideologií jakou byla například komunistická ideologie; relativizací po staletí uplatňovaných a osvědčených morálních měřítek; zaměřením lidí na pouhé okamžité prožitky a shromažďováním materiálních statků bez ohledu na etické normy apod.

⁵³ Brezinka, W. *Filosofické základy výchovy*. Praha: Zvon, 1996, s. 29: „Zvyklost, na níž spočívá celá naše existence, se stává neviditelnou. Proto musíme bojovat proti své vlastní povrchní kritice a snaze o novoty a připomenout si normy, které zajišťují naši existenci. Týkají se především nábožensko-světonázorové (či duchovní) jistoty orientace, sebekázně, sociálních a občanských ctností.“

Sebekriticky je ale také nutné říci, že k odklonu od tradičních morálních norem v dnešní civilizaci přispělo i historické selhání církve a křesťanů. Quoist v úvodu knihy „Mezi člověkem a Bohem“ již v 60. letech minulého století popsal morální krizi moderního člověka: „Dnes je však lidstvo postiženo ještě horším zlem, které jde do větší hloubky a které – jak hrozná ironie! – vychází právě od vyspělých národů a od „kultivovaných“ lidí. Jde o vnitřní rozklad samého člověka. Největší učenci a moralisté, alespoň ti, kteří věří v primát ducha před hmotou, jsou tím velmi zneklidněni, a také lidstvo samo si začíná uvědomovat velikost tohoto nebezpečí.“⁵⁴

Jedním z výrazných symptomů „vyprahlosti“ postmoderních lidí po transcendentních hodnotách a jistotách je jejich otevírání se novým proudům východních filozofií a dalších alternativních náboženství. Jakoby začala platit přímá úměra, kdy s úpadkem Západu nastává obrození dalších kultur a idejí. Dříve Západem proklamované náboženské, filozofické a společenské ideály a ideje, obdivované kvůli ekonomické prosperitě, pro ostatní kultury najednou ztrácí svoji přitažlivost a tyto kultury se vrací ke svým ideovým kořenům a tradicím. Jednou z hlavních komponent těchto tradic je náboženství, protože „všechna náboženství dávají lidem pocit identity a ukazují směr, jakým se jejich život má ubírat.“⁵⁵ Ve všech centrech světových náboženství dochází k jejich oživení – častokrát fanatickému. Jakoby staré náboženské tradice lidem dezorientovaným ve zmateném postmoderním globalizovaném světě nabízely výchozí morální jistoty. Tento návrat ke starým náboženským kořenům podporují mnohé vlády asijských zemí, v muslimských zemích jde o reislamizaci, v Indii se prosazuje hinduizace společnosti a ve východní Asii některé vlády podporují šíření konfucianismu. Ve skutečnosti dochází k určitému náboženskému oživení i v Americe a v Evropě. Souvisí to s lidskou potřebou najít své kořeny a identitu ve světě, který lidi

⁵⁴ Quoist, M. *Mezi člověkem a Bohem*. Praha: Česká katolická charita, 1969, s. 5. Citát pokračuje konkretizací: „V důsledku neobyčejného pokroku se stal moderní svět podivuhodně krásným a velikým. Člověk hrdý na své vymoženosti a svou moc nad hmotou i životem, se domnívá, že každého dne nabývá nad hmotou moc ještě větší. Avšak stejnou měrou, jak si člověk pomocí vědy a techniky podmaňuje vnější svět, ztrácí vládu nad svým světem vnitřním. Proniká sice do tajemství nekonečně malých i nekonečně velkých světů, ale své vlastní tajemství nechápe. Chce řídit vesmír, ale neví již, jak by řídil sama sebe. Krotí hmotu, ale místo, aby – osvobozen od její tyranie – žil více ze svého ducha, dopouští, aby zdokonalená hmota se obrátila proti němu. Stává se jejím otrokem a jeho duch odumírá.“

⁵⁵ Huntington, S. *Sřít civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka publishers, 2001, s. 104-105.

odcizuje a vykořeňuje. Dalo by se říci, že náboženské oživení v celém světě je „*reakcí na sekularizaci, morální relativismus a nevázanost. Je opětovným potvrzením hodnot řádu, disciplíny a lidské solidarity.*“⁵⁶

Zdá se, že moderní sekulární společnost nenabízí v oblasti etických norem a morálky žádné lepší a kvalitnější principy než ty, které nabízí zdravá, pozitivní a střízlivá křesťanská víra. Pokud relativizace nebo přímé odmítnutí Bohem inspirovaných křesťanských mravních norem vedlo k zpochybnění základů morálky a její omezení na pouhou „situační etiku“, pak jedním z možných řešení může být návrat ke zdravé náboženské víře. Očistnou a pozitivní roli v obnově morálních norem a hodnot mohou vykonat předně rodiny jako jednotky primární socializace a církve, společně se školami, jako jednotky sekundární socializace. V rámci náboženské výchovy dětí v rodinách i v prostředí církví jde (a mělo by jít i školám) o dva základní rovnocenné cíle. Zaprvé, pomoci dítěti, aby se ztotožnilo s náboženskou vírou, zkušenostně ji prožívalo a kognitivně přijalo teologické pojetí reality (duchovna a věčnosti). Druhým cílem by měla být identifikace s etickými principy a jejich osvojení, aby se staly autonomním a přirozeným regulátorem správného (morálního) života a jednání dotyčného jedince.

3.1. Náboženská výchova a její cíle

Náboženská výchova nemá za cíl pouhé efektivní zprostředkování náboženské víry a rituálů dětem, jak to občas zjednodušeně chápou někteří lidé. Její působnost je daleko širší. V dřívějších dobách, kdy náboženství bylo nedílnou složkou osobního, rodinného i společenského života, patřila náboženská výchova k všeobecnému vzdělání. Školní vzdělání, vliv rodinného života a působení církve na děti byly nástroji kognitivního, osobnostního i morálního vývoje dětí.

Velký pedagog Jan Amos Komenský propojuje náboženskou výchovu s výchovou mravní: „*Pečlivě vychovávat mládež znamená pečovat o to, aby jejich duše byla ochráněna před nákazami světa a aby semena poctivosti jim vrozená byla přiváděna*

⁵⁶ Štěrba R. *Hledání nejlepší kultury, víry. Střet kultur nebo světový étos?* [online]. Olomouc: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, katedra občanské výchovy [cit. 9. ledna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.ped.muni.cz/wphil/studenti/sterba/hledani.htm>

*čistým a ustavičným napomínáním i příklady ke zdárnému konci vyklíčení; konečně aby pravým poznáním Boha, sebe sama i rozmanitých věcí byla plněna jejich mysl; a v tom světle aby zvykali viděti světlo Boží a nade vše ostatní milovati a ctíti otce světel.“*⁵⁷ Novotný definuje náboženskou výchovu jako „*snahu a úsilí věřícího člověka přivést děti do oblasti Boží lásky tak, aby si tuto lásku uvědomily se všemi jejími důsledky pro život osobní i společenský.“*⁵⁸ Kardinál Tomášek napsal: „*Křesťanská výchova je úmyslné působení na dítě, aby harmonicky rozvinulo všechny své schopnosti tělesné, intelektové, citové, sociální i vlohy nadpřirozené a mohlo dosáhnout svého cíle pozemského i věčného.“*⁵⁹

Whiteová jako konkrétní cíle náboženské výchovy uvádí: navázání vztahu k Bohu, obnovení hříchem narušené lidské povahy, rozvoj tělesných a duševních schopností žáků, příprava žáků pro časný i věčný život. Smyslem výchovy je podle ní přivést člověka zpět „*k jeho původní dokonalosti a podpořit rozvoj jeho těla, mysli i ducha. A právě toto je ... nejvyšším životním cílem.“*⁶⁰ Ukazuje na to, že každá výchovně-vzdělávací instituce na světě, která vzdělává děti, vychází z určitých filozofických základů. Východím paradigmatem náboženské výchovy podle této křesťanské autorky je skutečnost, že člověk ve svém „přirozeném“ stavu je hříšný a Bohu vzdálený. Prvotní řešení proto vidí v navázání osobního vztahu člověka s Bohem a přijetí jeho opatření – uvěřit Ježíši Kristu a přijmout dar jeho odpuštění. Celá výchova pak vychází z tohoto základu. Nejde v ní pouze o předávání historických, kulturních nebo náboženských informací. Jejím cílem je, aby v rodinách, v církvích i ve školách vedla děti a mladé lidi k vnitřní proměně, kterou uskutečňuje Ježíš Kristus. Nejdůležitějším cílem výchovy i potřebou dítěte je duchovní přerod, který Boha postaví do středu jeho života. Jako další cíle náboženské výchovy vidí obnovení vztahů mezi Bohem a člověkem, mezi lidmi vzájemně a mezi člověkem, světem a přírodou. Náboženská výchova má být prevencí hříchu, protože ten narušil všechny zmíněné vztahy.

⁵⁷ Miškovská, V. T. *Jan Amos Komenský křesťanskému vychovateli*. Praha: Rada církví pro křesťanskou výchovu, rok vydání neuveden, s. 29.

⁵⁸ Novotný, A. *Náboženská pedagogika*. Krabčice: b. n., rok vydání neuveden, s. 26.

⁵⁹ Tomášek, F.: *Pedagogika*. Brno: Nibowaka, 1992, s. 12.

⁶⁰ White, E. G. *Výchova*. Praha: Advent-Orion, 2007, s. 10.

3.2. Oprávněnost náboženské výchovy

Někteří dnešní výchovně-vzdělávací odborníci, kteří vycházejí z existenciální a humanistické filozofie, prosazují svobodu osobní volby, relativitu a pluralitu názorů. Tvrdí, že není správné děti už v dětství vyučovat náboženským představám. Podle nich by se děti měly vychovávat neutrálně a teprve v pozdějším věku by se měly samostatně rozhodnout k přijetí či odmítnutí představ svých rodičů, případně církve.

Důležitá otázka tedy zní: Mají se děti nábožensky „ovlivňovat“ již v raném věku? Není náboženská výchova zneužíváním dominance dospělých nad dětmi, které jsou na nich závislé a navíc ještě nejsou schopny zaujímat vlastní postoje?

Muchová se pokouší řešit problém „oprávněnosti“ či „morální odpovědnosti“ rodičů a školy za předávání „nejlepších možných hodnot života“ mladé generaci. Uvádí tři základní postoje:

První postoj je spíše pozitivní a podporuje náboženskou výchovu: „*Náboženství je neodmyslitelným aspektem lidského bytí.*“⁶¹ Provází lidstvo od nepaměti až dodnes. Náboženská výchova je součástí celkové výchovy od narození, a protože určuje kvalitu výchovy a nabízí hodnotné cíle, je správné děti vyučovat v náboženském duchu.

Druhý postoj spíš reflektuje neutrální nebo mírně zdrženlivý postoj. Podle něj je během náboženské výchovy dítěti předáván obraz Boha, který ho později omezuje v rozvoji jeho osobnosti a samostatnosti (vede spíš k pasivnímu očekávání Boží pomoci než k vlastní aktivitě). Proto náboženskou výchovu v raném dětství spíše nelze doporučit, záleží však na postoji rodičů.

Třetí postoj se vůči náboženské výchově vymezuje víceméně negativně. Podle něj by děti neměly být vychovávány v náboženském duchu a uvádění do náboženství by mělo začít teprve s dostatečnou duševní zralostí, aby dítě mohlo správně pochopit všechny souvislosti a zvážit všechny důsledky, které pro něj z náboženské víry vyplývají. Tento postoj převažuje u sekulárních psychologů a pedagogů.

⁶¹ Muchová, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. České Budějovice: PFJU, 1992, s. 27.

Pokud náboženská víra vychází z reality a má na lidský život prokazatelně pozitivní vliv, měl by vzdělávací a výchovný systém (rodina i společnost) k náboženské výchově zaujmout odpovědný postoj. Na jedné straně by se vzdělávací instituce neměly zříkat přínosu a výhod náboženské výchovy, avšak na druhé straně by se měly vyvarovat rigidního a autoritářského pojetí náboženství, které má později zpravidla destruktivní dopad na psychiku dětí. Nelze popřít skutečnost, že se náboženské ideje a témata bezprostředně týkají každého člověka – jsou součástí naší identity. Na procesu formování osobnosti a hodnot každého člověka, na jeho poznávání a dospívání se kromě dotyčného jedince podílí zvláště rodina, škola a celá společnost včetně církví.

I náboženský vývoj člověka probíhá v určitých fázích a etapách, podobně jako vývoj kognitivní, emocionální či mravní. V době, kdy je dítě ještě příliš malé a nemá rozvinutý komunikační a kognitivní aparát, vnímá náboženské prostředí emocionálně. S rozvojem kognitivního poznávání a komunikačních dovedností roste i zájem dětí o náboženskou souvislost, začínají klást otázky o Bohu, modlitbě apod. Povzbuzováním dítěte k otázkám a laskavým odpovídáním na jeho intelektuální úrovni se výrazně podporuje jeho duševní vývoj. Souběžně s vývojem kognitivní kapacity a racionálního chápání životní reality roste i nárok dítěte na vysvětlení a zdůvodnění jeho otázek a také toho, proč se od něj určité věci očekávají a co znamenají. Děti v raném věku bez problémů přijímají náboženské příběhy a nadpřirozené skutečnosti, protože to vyhovuje jejich pohádkovému vnímání světa.

Náboženská výchova nesmí být nátlaková a nezáživná, ale má mít spíše formu pozvání dítěte k něčemu hezkému a zajímavému, co mu zprostředkovávají dospělí, kteří se pro to rozhodli dobrovolně a rádi. Děti vycítí, jestli má náboženská víra pro zprostředkovatele pozitivní význam nebo je pouze formou.

3.3. Funkce rodiny

Nezastupitelnou funkci v náboženské výchově dětí má jejich vlastní nebo náhradní rodina. Ve skutečnosti je rodina pro dítě prvním a nejdůležitějším „zviditelněním“ Boha a příkladem, jak mají fungovat zdravé vztahy. Modelem křesťanského pojetí manželství, rodiny, jejich struktury, vztahů a výchovy dětí je úvodní příběh Bible o stvoření člověka a o prvních rodičích (Adamovi a Evě) v rajském domově.

Jedno z pravidel výkladu Bible zní – první výskyt tématu v Bibli nastiňuje směr a způsob jeho pochopení. V úvodu Bible se setkáváme s příběhem stvoření člověka. Bůh „*učinil člověka, aby byl jeho obrazem*“⁶² a okamžitě na to Bible přechází k tématu manželství a rodiny: „*A Hospodin Bůh utvořil ... ženu a přivedl ji k němu ... Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem.*“⁶³ V příkazu „*Plodte a množte se a naplňte zemi.*“⁶⁴ není zahrnuto jen biologické přivádění potomků na svět, ale i všestranná péče o ně v rámci vytvořené rodiny (citové zázemí, výchova, hodnotová orientace, rozvoj osobnosti a vztahu k Bohu).

V oblasti náboženské výchovy je zajímavý ještě následující biblický koncept – rozdělení rolí v rodině. Je překvapivé, že v době, kdy v okolních národech měli muži absolutní nadvládu nad ženami, v prostředí Izraelského národa požívaly ženy značné úcty a postavení, byly víceméně rovnoprávné mužům.

Muž a otec v rodině zastával postavení „duchovního vůdce“ nebo „kněze rodiny“, který byl odpovědný zvláště za náboženskou výchovu, která tvořila nedílnou součást výchovy jako takové. Většina křesťanských církví vede muže k tomu, aby tuto roli přijali a podle svých možností ji naplňovali, zvláště v dnešní době všeobecného poklesu úcty k autoritám. O odpovědnosti otce za náboženskou výchovu v rodině napsali rodinní poradci, manželé Youngbergovi toto: „*Otec by měl být tím, čím chce, aby byla jeho rodina. Nebude tedy rodině nabízet poslední kapku ze dna svého kalicha, ale bude udílet to, čím jeho kalich přetéká. Nebude přicházet k pobožnosti suchý a prázdný. Nebude přinášet okoralý chléb, ale bude mít chléb čerstvě upečený, voňavý a prohřátý osobní zkušeností s Bohem. Nejdříve se musí otec sám dožadovat Božího požehnání, aby mohl požehnat rodině.*“⁶⁵ Má-li být náboženská výchova v rodině účinná, je nutné skloubit dostatek času věnovaného dětem s láskyplným vztahem manželů a zdravým vztahem k Bohu.

⁶² Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad.* 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 24 (1. Mojžíšova 1,27).

⁶³ Tamtéž, s. 26 (1. Mojžíšova 2,22.24).

⁶⁴ Tamtéž, s. 25 (1. Mojžíšova 1,28).

⁶⁵ Youngberg, J., Youngberg, M. *Ladění srdcí.* Praha: Advent-Orion, 1989, s. 31.

Nezastupitelnou roli ve výchově dětí (zvlášt' emocionální a náboženské) hraje i matka a její přístup k rodině. Ve starozákonní době plnilo jméno člověka kromě identifikační funkce i popisnou, bylo stručnou charakteristikou člověka. V tomto smyslu je zajímavé jméno první ženy: „Člověk svou ženu pojmenoval Eva (to je Živa), protože se stala matkou všech živých.“⁶⁶ Hebrejské jméno *chavva* bylo odvozeno od slova „život“, hebrejsky *chaj*. Implicitně text říká, že žena byla vybavena k tomu, aby předala život svému dítěti, aby po porodu naplňovala jeho základní fyziologické potřeby a zvlášt' potřebu lásky. Je škoda, že mnoho dnešních žen považuje za důležitější svoji profesní kariéru a mateřskou roli berou pouze jako více nebo méně příjemné intermezzo svého života. Určitě by bylo dobré znovu oživit diskusi o zvýšení prestiže žen, které se věnují výchově svých dětí „na plný úvazek“.

Schaefer napsal: „Jeden z manželů by měl rodinu považovat za svoji kariéru ... Brát na sebe povolání matky a manželky je ve 20. století jen výjimečným životním povoláním a zároveň je však i velmi náročnou prací. Je to zbytečné úsilí? Nevděčná práce? Nedocenené otroctví? Naopak, je to nejúžasnější možnost, jak změnit směr, zachránit lidstvo, ovlivnit dějiny, učinit něco, co bude cítit a slyšet ve stále se rozšiřujících kruzích.“⁶⁷ Komenský vyzvedl význam kvalitní výchovy: „Že dítky nejdražší boží dar a klénat nejpilnějšího opatrování hodný jsou.“⁶⁸ Podobně to vyjadřuje i Bible: „Hle, synové jsou dědictví od Hospodina, mzdou od něho plod lůna. Čím jsou šípky v ruce bohatýra, tím jsou synové zplození v mládí. Blaze muži, který jimi naplnil svůj toulec!“⁶⁹ Základy všestranné výchovy kladou podle Komenského rodiče ve svém domově: „Oznámeno pak již nejednou, že kdo se Bohu i lidem hoditi má, v trojím tomto, pobožnosti, mravích a literním umění všelijakém, vycvičen býti musí. A protož všeho toho trého základy mocné v dítkách svých klásti povinni jsou rodičové v první hned této škole pěstování svého.“⁷⁰

⁶⁶ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 26 (1. Mojžíšova 2,23).

⁶⁷ Schaefer, E. In *Adventisté sedmého dne věří ... Výklad základních věroučných článků*. Praha: Advent-Orion, 1999, s. 362.

⁶⁸ Komenský, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Kalich, 1992, s. 43.

⁶⁹ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 625 (Žalm 127,3-5).

⁷⁰ Komenský, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Kalich, 1992, s. 59-60.

3.4. Zprostředkování tradice

Klíčovým faktorem při předávání náboženských obsahů a tradic jsou lidé, kteří je dětem zprostředkovávají. Sundén⁷¹ rozlišuje tři typy zprostředkovatelů:

První skupinu rodičů (nebo dalších zprostředkovatelů víry) nazývá „*nejistými zprostředkovateli*“. Tímto termínem označuje nedůsledné věřící, kteří mají vůči křesťanskému životu i církvi vlažný vztah, který projevují nedůsledně i v praktickém životě. Náboženství je pro ně spíše kulturní než životně důležitou záležitostí. Výzkum dokázal, že děti těchto lidí v pozdějším životě zaujmou podobně vlažný postoj vůči náboženství i církvi.

Druhou skupinu rodičů nazývá „*jistými zprostředkovateli*“. Tito lidé berou náboženství vážně, mají vůči němu pozitivní postoj, svými slovy i jednáním se snaží uplatňovat a prožívat principy své víry. Jejich výchova probíhá prostřednictvím vyprávění náboženských příběhů, laskavým jednáním a zvláště příkladem života. Většina dětí těchto rodičů se identifikuje s jejich vírou a prožívají ji podobně pozitivně.

Poslední skupinu rodičů nazývá „*příliš jistými zprostředkovateli*“. Pro tuto skupinu rodičů jsou důležitější vnější formy, rituály, příkazy a formy náboženství než jeho obsah. Jsou autoritativní, tvrdí, že Boží vůle je totožná s jejich vůlí, lpí na přesném dodržování rituálů a odmítají diskuse a kompromisy. Legalisticky lpí i na maličkostech a děti za porušení přísně trestají. Tímto způsobem omezují pozdější schopnost dětí se samostatně rozhodovat a být autentickými. Většina dětí těchto rodičů nejen odchází od církve, ale častokrát se stávají aktivními odpůrci náboženství, které jim rodiče naprosto znevěrohodnili.

Lidé, kteří dětem slovně a svým životním postojem zprostředkovávají náboženské obsahy, výrazně ovlivňují i antropomorfní představy dětí o Bohu. Děti si pak Boha představují jako lidi, které dobře znají. Malé děti přistupují k Bohu stejným způsobem jako ke starším osobám okolo sebe. Silní a nároční rodiče, kteří nezdravě podrobují děti své vůli, mohou svou výchovou ovlivnit pojetí Boha u dítěte natolik, že nebude schopno si později vytvořit kladný osobní vztah k Bohu, církvi a náboženství. Náboženství

⁷¹ Holm, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998, s. 79.

by mělo být zprostředkováno formou laskavých podnětů, nabídek, zážitků, pohody a jistoty.

Pro zprostředkování náboženské tradice nabízí Sundén ještě další dělení, rozlišuje zprostředkování totální a pouze verbální. Při verbálním zprostředkování rodiče poučují děti o víře pouze svými slovy a ještě nahodile. Děti si však brzy začnou všimnout, že náboženství ve skutečném životě rodičů nefunguje a nehraje žádnou zásadní roli. Na své náboženské otázky dostávají pouze intelektuální odpovědi, které často přesahují jejich schopnost porozumění. Totální zprostředkování naopak zahrnuje emocionální, prožitkovou, intelektuální i rituální rovinu. Náboženství nejdříve ovlivňuje emoce a návyky a teprve později, až se dítě učí klást otázky, i rovinu kognitivní. V takovém případě je dítě na verbální zprostředkování již do určité míry připraveno.

Je dobré, když dítě zakouší posvátnou účastí na bohoslužbách a náboženských rituálech dříve, než začne mluvit a chápat. Čím hřejivější a jednoznačnější je náboženské působení na dítě a čím dříve začíná, tím účinněji a trvaleji se také v jeho dalším životě osvědčuje.

3.5. Osobnost učitele

Kromě rodičů, kteří kladou první základy náboženské víry v domově, hrají další, ale stejně důležitou roli, i učitelé náboženství v církvi nebo ve škole. Je proto důležité věnovat se i roli učitele v náboženské výchově dětí. V obecném sekulárním vzdělávacím procesu, jak při vzdělávání dětí tak i pedagogů, se největší důraz klade na množství a kvalitu informací, které si obě strany musí osvojit.

Má-li kromě kognitivního vývoje učitel ovlivňovat i osobnostní vývoj žáků, je nutné se zabývat i osobností a vlastnostmi učitele. Na obecné rovině existuje řada typologií osobnosti učitele. Caselmann⁷² rozlišuje dva typy učitelů: autoritativní (vše řídí sám, vyžaduje poslušnost) a sociální (přátelský vztah k dětem). Režný⁷³ rozlišuje typ psychologický (individuální přístup), didaktický (soustředěnost na vyučovací proces)

⁷² Dostál, A. M., Opravilová, E. *Úvod do předškolní pedagogiky*. Praha: SPN, 1985, s. 235.

⁷³ Tamtéž, s. 235.

a taktický (vhodné zacházení s dětmi). Vorwikel ⁷⁴ člení učitele na typ věcný (podobně jako didaktický typ Režného), duševně věcný (jednota výchovného a vzdělávacího působení), naivně osobní (citové prožívání) a uvědoměle osobní (vyvážené působení na dítě). Klíma ⁷⁵ rozlišuje učitele na typ svérázně osobitý, autoritativní, vynikající osobnost a indiferentní. Z hlediska sociálně-psychologického lze rozlišit typ demokratický, autokratický a liberalistický. Účelem typologií není „nálepkování“ nebo hodnotící kategorizování učitelů, ale slouží spíše jako podnět k sebereflexi působení učitelů. Dostál a Opravilová uvádějí, že *„není možné v každém okamžiku přemýšlet o tom, kterou roli právě zastáváme a ke kterému typu patříme, ale je možné a nutné se alespoň občas nad vlastním působením zamyslet a uvědomit si, v čem je síla a v čem slabiny naší pedagogické práce.“* ⁷⁶

Protože úspěch či neúspěch výchovného působení do značné míry závisí na učitelích, důležitou otázkou je: Jaký by měl učitel být? Čáp vyjmenovává požadavky, které jsou na učitele kladeny: mají vzdělávat, vychovávat, být ve styku s dětmi, poznávat je, organizovat a koordinovat jejich činnost, dávat jim pozitivní příklad, vzdělávat se ve svém oboru, pedagogice a psychologii. Tyto jejich úkoly se vzájemně prolínají a doplňují. *„Postoje dětí k učiteli a také výsledky pedagogického působení závisí především na osobních vlastnostech učitele (postoje a vztah k dětem, intelekt, odolnost a charakter, na jeho sebepoznání a sebekontrolu).“* ⁷⁷

Na učitele náboženství jsou kromě zmíněných obecných nároků kladeny ještě další. Učitel náboženství musí být předně aktivním křesťanem, zvláště důležitý je jeho osobní příklad, jestli křesťanskou víru autenticky prožívá. Jeho charakterové vlastnosti, řazení životních hodnot a praktické jednání se stávají vzorem, který děti přejímají. Protože jeho nejdůležitější učebnicí je Bible, musí ji dobře znát a mít schopnost její příběhy a principy zprostředkovávat dětem takovým způsobem, aby jim porozuměly. Měl by dobře rozumět problémům dnešní doby a zvláště těm, kterými procházejí děti v různých obdobích svého života a v rozmanitých rodinných konstelacích. Čáp píše,

⁷⁴ Tamtéž, s. 236.

⁷⁵ Tamtéž, s. 236.

⁷⁶ Tamtéž, s. 236.

⁷⁷ Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: SPN, 1987, s. 306.

že „učitel potřebuje umět se orientovat v složitých proměnlivých skutečnostech a vyrovnávat se s nimi. To se netýká jen změn v odborných poznacích, ale také v dětech a v jejich prostředí.“⁷⁸ Podobnou myšlenku vedení svěřené bytosti popisuje Bible typickým příměrem pastýře a ovcí. Ježíš řekl: „Já jsem dobrý pastýř; znám své ovce a ony znají mne.“⁷⁹ Kardinál Tomášek poukazuje na princip individuálního přístupu ve výchově: „Jako jednotlivé rostliny různě reagují na teplo a vlhko, sucho, slunce, stín, zimu atd., tak podobně i naši jednotliví svěřenci různě reagují na jednotlivé výchovné prostředky podle vrozených a nabytých dispozic.“⁸⁰ Dítě svou individualitou naznačuje směr, kterým má být vedeno. Učitel by měl každé dítě znát po všech stránkách.

4. Období náboženského vývoje

4.1. Ontogenetický vývoj

Náboženský vývoj a duchovní orientace dítěte jsou samozřejmě spojeny s vývojem kognitivním, emocionálním i morálním. Zvláště důležité je předškolní období mezi 3. a 6. rokem. Konec tohoto vývojového období není určen jen fyzickým věkem, ale především sociálně, nástupem do školy.

Dítě se ve svém poznávání zaměřuje především na nejbližší svět a na pravidla, která v něm platí. Tím je předně rodina, škola a pak i církve. Podle Piageta⁸¹ se *názorné* myšlení předškolních dětí projevuje dětským *egocentrismem* (tendencí zkreslovat úsudky na základě subjektivního pohledu), *fenomenismem* (důrazem na zjevnou podobu světa, fixací na určitý obraz reality), *prezentismem* (vazbou na přítomnost a aktuální podobu světa, dítě žije více „tady a teď“), *magičností* (tendencí pomáhat si při interpretaci dění v reálném světě fantazií a neschopností rozlišovat pohádkové od skutečného) a *absolutismem* (přesvědčení, že každé poznání musí mít definitivní platnost). Typickým znakem myšlení předškolních dětí je jeho *fragmentace*

⁷⁸ Tamtéž, s. 308.

⁷⁹ Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1215 (Jan 10,14).

⁸⁰ Tomášek, F. *Pedagogika*. Brno, Nibowaka, 1992, s. 66.

⁸¹ Piaget, J., Inelherová, B. *Psychologie dítěte*. Praha: SPN, 1970.

a *neprospojenost*, chybí mu schopnost spojování souvislostí a komplexní přístup. Vágnerová ⁸² charakterizuje vývoj dětského poznávání v předškolním věku jako postupné opouštění subjektivního pohledu. Dítě vyjadřuje svůj názor na svět formou kresby, vyprávění a zvláště hrou. Takový svět dítěti vyhovuje, je bezpečný, lze se v něm snadno orientovat a je možné se na něj spolehnout. Úroveň dětského myšlení ovlivňuje i způsob verbálního vyjadřování.

S rozvojem poznávacích procesů úzce souvisí klíčový faktor, kterým je sebepojetí. Dítě vnímá samo sebe, uvažuje o sobě a začíná si stále zřetelněji uvědomovat svoji jedinečnost a odlišnost od ostatních lidí. V předškolním věku vzniká a vyvíjí se vědomí vlastní identity. Sebehodnocení dětí předškolního věku je zatím více závislé na názoru jiných osob, zejména rodičů. Ztotožnění s rodiči posiluje dětské sebevědomí, pomáhá diferencovat žádoucí i nežádoucí vlastnosti a projevy. Součástí identity se stává cokoliv, co se k dítěti nějakým způsobem váže, ať jsou to lidé, věci, prostředí i sociální role. Vágnerová ⁸³ upozorňuje na začátek reflektování gender role, která zahrnuje sociální pojetí mužské a ženské role, vymezuje její obsah, s nímž se dítě pod tlakem sociokulturních vlivů postupně ztotožňuje.

Socializace předškolního dítěte probíhá především v rodině, kde si dítě osvojuje základní normy chování. Rodiče slouží dítěti jako vzor různých rolí, které dítě napodobuje. Během předškolního období děti postupně navazují kontakty s vrstevníky a uvolňují vazbu na rodinu a na dospělé. Při výběru kamarádů převažuje důraz na shodu v oblasti potřeb a zájmů. Ve vrstevnické skupině dochází k postupné diferenciaci rolí. Dítě se zde učí soutěživosti, soupeření i spolupráci.

4.2. Náboženský vývoj

I náboženský vývoj probíhá v určitých etapách, od jednodušších pohádkových představ až po zralou osobní transcendentní víru. Holm ⁸⁴ popisuje výsledky zkoumání Harmsa o představách Boha u dětí. Harms nechal děti ve věku mezi třemi roky a dospíváním

⁸² Vágnerová, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Holm, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998.

kreslit jejich představu Boha. Z analýz kreseb a z rozhovorů s nimi vydělil tři stádia chápání náboženských obsahů: *pohádkové* (3-6leté dítě nerozlišuje mezi pohádkami a náboženskými příběhy, převládá u něj fantazie a emoce nad racionálními představami); *realistické* (představa Boha 7-10letého dítěte se stává realističtější, přejímá představy a modely předkládané církví a školou, na obrázcích již zachycuje náboženské symboly) a *individuální* (od 11 roku do začátku dospívání řada dětí prokazuje originalitu a schopnost abstrakce, některé dále znázorňují Boha konvenčními formami).

Goldman⁸⁵, který vychází z teorií J. Piageta, zkoumal vztah mezi kognitivním vývojem a přijímáním náboženského obsahu. Podle něj prochází dítě nejprve určitou *přednáboženskou fází*, kdy nedokáže náboženskou skutečnost pojmenovat, a jeho vnímání se odehrává na rovině emocí a fantazie. V následné *subreligózní fázi* dítě již chápe konkrétní obsahy, souvislosti a historická fakta. Avšak teprve v *osobní fázi* dokáže dítě své představy o náboženství konkrétněji chápat a srozumitelně vyjádřit.

Lidé, kteří dětem zprostředkovávají náboženské příběhy a obsahy musí formu předávání přizpůsobit stupni jejich vnímání. Děti v raném věku nedokážou kognitivně zpracovat abstraktní náboženské obsahy. Přesto atmosféra bohoslužeb a náboženských rituálů, pozornost a čas jim věnovaný, na ně působí pozitivním způsobem, takže si ve spojitosti s náboženstvím vytváří pozitivní asociace. Děti si dokážou zapamatovat postavy, děje a zápletky jednoduchých příběhů, které se v pozdějším věku stávají základem jejich přemýšlení o náboženských otázkách, odvozování principů a osvojování si nových sociálních rolí.

⁸⁵ Tamtéž.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část práce se zabývá výchovně-vzdělávacím působením pedagogů v církevních mateřských školách a v jednotlivých církvích, zvláště jejich důrazem na náboženskou výchovu. Informace o tomto aspektu jejich činnosti jsou získány z různých zdrojů – pomocí dotazníkového výzkumu, telefonických a osobních rozhovorů, internetových stránek jednotlivých škol a církví a z osobní účasti na různých aktivitách pro děti i pedagogy.

První část tvoří přehled církevních škol a školských zařízení zaměřených na předškolní výchovu, vyhodnocení odpovědí na Dotazník č. 1 určený církevním mateřským školám (viz Příloha č. 1), jeho analýza a srovnání výzkumných výsledků.

V druhé části je zpracován přehled aktivit, které několik vybraných církví zaměřuje na děti během bohoslužeb. V tomto bodě jsou zmíněny i další doplňkové aktivity, které oslovené církve organizují pro děti z rodin svých členů či návštěvníků. Získané informace jsou podány formou analýzy a srovnání výsledků Dotazníku č. 2 o práci s dětmi v církvích (viz Příloha č. 2).

Je třeba dodat, že činnost církví je tak rozmanitá, v jednotlivých farnostech a sborech odlišná a stále reagující na nové podněty okolí či možnosti členů, že není možné ji v úplnosti popsat. V této práci je pouze částečně zmapována a představena současná situace alespoň v základních konturách.

1. Církevní školy a školská zařízení pro děti předškolního věku

Až do roku 1989 se náboženská výchova a vzdělávání odehrávaly pouze v rámci rodin a církevních společenství. Avšak představitelé církví spolu s věřícími rodiči si uvědomovali potřebu církevního školství, jehož klady bylo možné sledovat ve všech demokratických zemích světa. Bezprostředně po politických změnách v roce 1989 církve začaly zřizovat mateřské a základní církevní školy s důrazem položeným právě na opomíjenou náboženskou výchovu. Církevní školství se stalo jedním z „nejrychleji rozvíjejících se oborů“, ve kterém se souběžně musela rozvíjet obsahová, pedagogická, manažerská, finanční i logistická struktura tohoto segmentu školství. Na tento překotný vývoj s určitým zpožděním reagovala legislativní složka nadřízeného Ministerstva školství a jednotlivé správní orgány. V průběhu let bylo v České republice zřízeno mnoho církevních mateřských, základních a později i vyšších typů škol. Tato práce se omezuje pouze na výzkum církevních škol a školských zařízení pro děti předškolního věku.

Jednotlivé církevní školy a školská zařízení pro děti předškolního věku byly vyhledány v Katalogu církevního školství⁸⁶, který každým rokem vydává Sekce církevního školství České biskupské konference na základě podkladů od jednotlivých institucí a z informací jednotlivých církví.

V Tabulce č. 1 je stručný přehled registrovaných církevních mateřských škol, vždy je uvedena zřizovatelská církev, název školy a města, ve kterém se instituce nachází. Čtvrtý sloupec obsahuje identifikátory (zkratky) jednotlivých škol, které jsou použity v celé první části výzkumu. Z 30 uvedených škol zřídila 19 největší Církev římskokatolická, 4 Církev českobratrská evangelická, 3 Jednota bratrská, a po 1 Církev adventistů sedmého dne, Slezská církev evangelická augsburského vyznání a Židovská obec.

⁸⁶ Církevní školství [online]. Praha: Katalog církevních škol [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>

Tabulka č. 1: Přehled registrovaných církevních mateřských škol⁸⁷

Zřizovatel	Školní instituce	Adresa	Zkratka ⁸⁸
CASD	Křesťanská MŠ Eliáš	Praha 4	CASD1
CČSH	CZŠ a MŠ Archa	Benešov	CČSH1
ČCE	Církevní MŠ	Tábor	
ČCE	MŠ a ZŠ speciální Diakonie ČCE	Praha 4	
ČCE	MŠ a ZŠ speciální Diakonie ČCE	Praha 5	
ČCE	MŠ, ZŠ a praktická škola Rolnička	Soběslav	ČCE1
JB	Křesťanská ZŠ a MŠ J. A. Komenského	Liberec	JB1
JB	MŠ Sion	Hradec Králové	JB2
JB	ZŠ a MŠ Brána	Nová Paka	JB3
ŘKC	ZŠ a MŠ Laura	Praha 8	ŘKC1
ŘKC	Církevní MŠ Radost	Kladno	
ŘKC	Církevní MŠ Srdíčko	Praha 5	ŘKC2
ŘKC	Církevní MŠ Studánka	Praha 4	ŘKC3
ŘKC	Církevní MŠ Svatojánek	Litovel	ŘKC4
ŘKC	Církevní MŠ	Ludgeřovice	
ŘKC	Církevní MŠ	Přerov	
ŘKC	Církevní MŠ „U Srdce Páně“	České Budějovice	ŘKC5
ŘKC	Církevní MŠ „U Sv. Josefa“	České Budějovice	ŘKC6
ŘKC	Církevní MŠ a středisko volného času	Pacov	ŘKC7
ŘKC	Církevní ZŠ a MŠ Přemysla Pittra	Ostrava	
ŘKC	CMŠ při CZŠ logopedické Don Bosco	Praha 8	
ŘKC	Katolická MŠ sv. Klimenta	Praha 7	
ŘKC	Katolická MŠ	Beroun	ŘKC8
ŘKC	MŠ sv. Augustina	Praha 4	ŘKC9
ŘKC	MŠ sv. Josefa	Kojetín	
ŘKC	MŠ sv. Voršily	Praha 1	ŘKC10
ŘKC	MŠ při Cyrilometodějském gymnáziu	Prostějov	
ŘKC	MŠ při Dívčí katolické střední škole	Kolín	
SCEAV	Církevní ZŠ a MŠ	Krnov	
ŽO	MŠ Gan Jehuda	Praha 2	

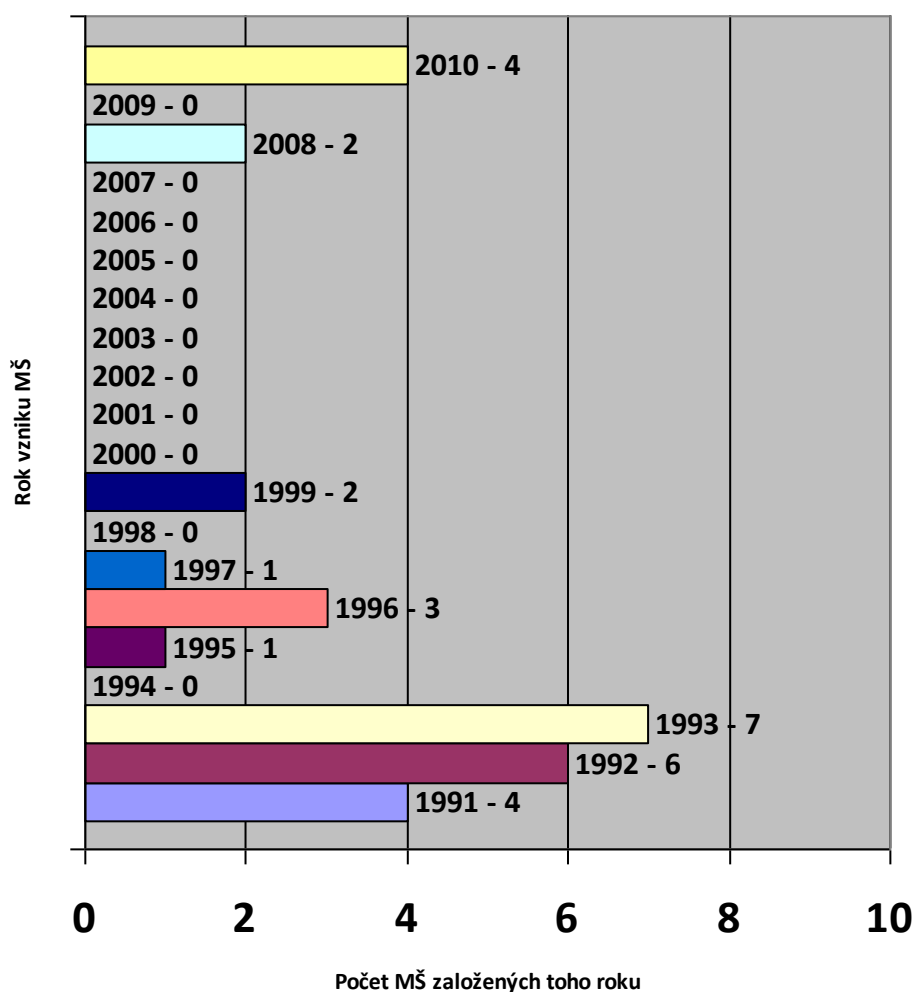
⁸⁷ Při zpracování tabulky bylo čerpáno z Katalogu církevních škol. Církevní školství [online]. Praha: Katalog církevních škol [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>

⁸⁸ Vysvětlivky všech uvedených zkratk jsou v Seznamu zkratk v závěru práce.

Podle výše zmíněného Katalogu církevního školství je v České republice k 1. 9. 2010 30 registrovaných církevních mateřských škol. Z celkového počtu mateřských škol a dalších školských zařízení pro děti předškolního věku se jedná o 0,6 %.⁸⁹

V grafu č. 1 můžeme vidět, v jaké časové posloupnosti a v jakém množství byly církevní mateřské školy zakládány.

Graf č. 1: Zakládání církevních MŠ v letech 1991-2010⁹⁰

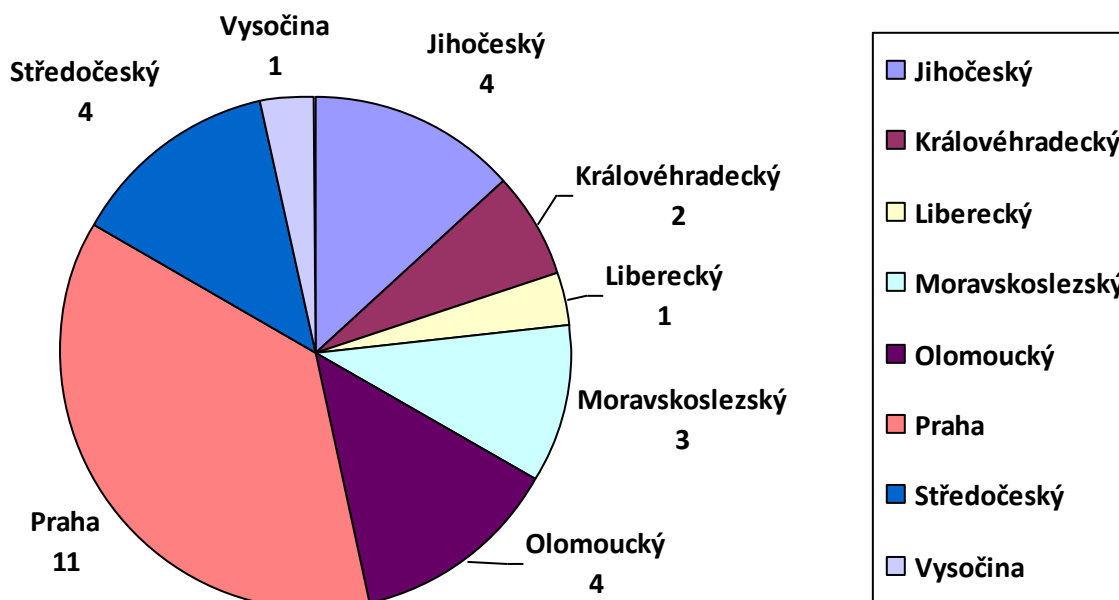

⁸⁹ Tato hodnota byla zřejmá při srovnání počtu všech mateřských škol (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: Rejstřík škol a školských zařízení [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://rejskol.msmt.cz/>) s počtem církevních mateřských škol.

⁹⁰ Při zpracování grafu bylo čerpáno z Katalogu církevních škol. Církevní školství [online]. Praha: Katalog církevních škol [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>

V grafu č. 2 můžeme vidět pokrytí církevních mateřských škol a dalších školských zařízení pro děti předškolního věku v České republice podle krajů.

Graf č. 2: Pokrytí a počet církevních MŠ podle krajů⁹¹

Dotazník č. 1 určený církevním mateřským školám

Dotazník č. 1 určený církevním mateřským školám (viz Příloha č. 1) je vyhodnocován v Tabulkách č. 2-14. Byl rozeslán třiceti institucím, návratnost však byla pouze 53 % (to znamená 16 škol). V každé tabulce jsou odpovědi všech škol na jednu z otázek dotazníku. Ze zkratk⁹² jednotlivých škol je zřejmý jejich zřizovatel. Po každé tabulce následuje stručná analýza a srovnání výsledků.

⁹¹ Při zpracování grafu bylo čerpáno z Katalogu církevních škol. Církevní školství [online]. Praha: Katalog církevních škol [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>

⁹² Celé názvy škol jsou v Tabulce č. 1 – Přehled registrovaných církevních mateřských škol nebo v Seznamu zkratk v závěru práce.

Tabulka č. 2: Otázka č. 1 – „Co bylo podnětem pro založení a zaměření mateřské školy?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Snaha vytvořit středisko s kompletní duchovní a vzdělávací péčí.
CČSH1	Touha nabídnout věřícím rodičům předškolní vzdělávání založené na stejných principech, jaké vyznávají doma a nabídnout i nám (pedagogům) možnost otevřeně předávat své hodnoty.
ČCE1	Potřeby rodičů, kteří pečovali o zdravotně postižené dítě.
JB1	Možnost vzdělávat děti podle křesťanských principů křesťanskými učiteli.
JB2	Touha předávat dětem zdravé životní hodnoty – formovat je ve zdravém prostředí, kde se cítí bezpečně a dobře a ve kterém se mohou i zdravě rozvíjet.
JB3	Práce s maminkami a jejich dětmi – tedy potřeba věnovat se jim více.
ŘKC1	Naše Kongregace má ve své spiritualitě výchovné poslání. Na Praze 8 nebyla žádná církevní mateřská škola.
ŘKC2	Zájem rodičů.
ŘKC3	Zájem a iniciativa místních rodičů.
ŘKC4	Návštěva biskupa a jeho podnět pro založení církevní mateřské školy. Farář s pomocí farníků na základě této myšlenky začali pracovat na zřízení mateřské školy.
ŘKC5	Výchova dětí je jedním z účelů Kongregace. Navázali jsme na činnost násilně přerušenu v r. 1950.
ŘKC6	Navázat na takřka 70letou historii zdejší školy naší Kongregace, která byla přerušena v 50. letech 20. století. Být tu pro děti.
ŘKC7	Poskytnout rodičům širší možnost výběru při volbě typu školy a vytvořit alternativní nabídku k obecním a soukromým školám.
ŘKC8	Potřeba mladých rodin z farnosti, které postrádaly mateřskou školu doplňující jejich rodinnou výchovu.
ŘKC9	Vychovávat novou generaci dobrých lidí s křesťanskými a augustiniánskými hodnotami.
ŘKC10	Budova mateřské školy byla vrácena církvi, tak se pouze pokračuje, ale v jiném duchu.

Z tabulky č. 2 vyplývá:

38 % – 6 škol uvádí, že podnětem pro založení církevní mateřské školy byla touha dětem předávat křesťanské hodnoty.

13 % – 2 školy chtěly zároveň navázat na křesťanskou výchovu v rodině a doplnit ji.

6 % – 1 škola zmiňuje vítanou možnost, kdy pedagogové mohou na základě zájmu rodičů otevřeně předávat své hodnoty.

6 % – 1 škola měla touhu předávat dětem zdravé životní hodnoty.

38 % – 6 škol bylo založeno pro zájem a potřeby rodičů.

6 % – 1 škola reagovala na potřeby rodičů, kteří pečovali o handicapované dítě.

19 % – 3 školy navázaly na činnost násilně přerušenu v 50. letech 20. století.

Tabulka č. 3: Otázka č. 2 – „Jak spolupracujete s církví?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Církev je zřizovatelem a má převahu členů ve Školské radě.
CČSH1	Zřizovatelem je celá diecéze, spolupráce se omezuje na setkání jednou za rok, případně na sporou korespondenci a občasnou finanční podporu. Ale rádi bychom spolupracovali zejména s místními sbory, třeba i různých církví. Zatím zveme faráře zřizovatelské církve na školní slavnosti (zhruba dvakrát za rok).
ČCE1	Farář vede pravidelné biblické hodiny.
JB1	Církev poskytuje technické zázemí a dobrovolníky při školních akcích.
JB2	Velmi úzce – většinu personálu tvoří lidé z církve.
JB3	Naše práce je plně provázaná a vzájemně se doplňujeme, v čem to jde.
ŘKC1	Spolupráce s farářem, bohoslužby, účast na arcidiecézním projektu Adopce na dálku atd.
ŘKC2	Spolupracujeme s farností, do které patříme. Farář školu navštěvuje dle potřeby a domluvy. Zpíváme při pomazání nemocných, chodíme do kostela na Popeleční středu a jednou ročně máme mši svatou pro rodiče s dětmi. Farnost nám zapůjčuje na různé akce Komunitní centrum.
ŘKC3	Dochází k nám pravidelně kaplan z místní farnosti a pořádáme s farností společné akce.
ŘKC4	Školu navštěvuje farář, účastníme se mše svaté, kde probíhá pomazání nemocných, roráty atd.
ŘKC5	Zaměstnanci jsou řeholní sestry. Účastníme se na některých akcích Katechetického střediska, na projektu Papežská misijní díla dětí, spolupracujeme s děkanstvím – bohoslužby pro děti.
ŘKC6	Škola patří k objektu kláštera Školských sester de Notre Dame. Pracují zde jak řádové sestry, tak civilní učitelky, s ostatními sestrami jsme v kontaktu denně. Spolupracujeme s otcem, který je jedním ze zakládajících členů české Společnosti pro celistvou, na smysl zaměřenou pedagogiku Franze Ketta.
ŘKC7	Jedna paní učitelka je katechetka, občas s dětmi navštíví faráře nebo jde do kostela. Občas farář navštíví školu. Děti se mohou jednou za měsíc účastnit mše svaté v kostele. Na farní zahradě pořádáme různé aktivity.
ŘKC8	Zřizovatel nám poskytuje finanční účelové dotace na vybavení, poradenský servis a biskup nás navštěvuje na každoroční vizitaci. Sídlíme v pronajatém objektu farnosti, jeden z kněží navštěvuje školu s programem pro děti.
ŘKC9	Zaměstnanci jsou členové řádu.
ŘKC10	Společné setkávání, mše svaté, katecheze a účast na akcích.

Z tabulky č. 3 vyplývá:

100 % – všechny školy spolupracují se zřizovatelskou církví.

6 % – 1 škola není spokojená ve spolupráci s církví a pracuje na zlepšení vztahů.

25 % – 4 školy zmiňují, že zaměstnanci jsou z řad členů církve.

50 % – 8 škol navštěvuje farář.

75 % – 12 škol uvádí další formy spolupráce s církví.

Tabulka č. 4: Otázka č. 3 – „Jak spolupracujete s rodinami dětí?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Rozhovory s rodiči každý den, společné charitativní dílny a porady (rodičovské schůzky).
CČSH1	Rodiče jsou ve škole vítáni, mohou se účastnit běžného provozu i všech školních slavností. Jednou měsíčně se scházíme – diskutujeme o běhu školy, uskutečněných i připravovaných akcích. Pořádáme i neformální setkání – třídní schůzky v kavárně, víkendové výlety ...
ČCE1	Běžnými aktivitami – schůzky, besídky, oslavy ...
JB1	Komunikace s rodiči při předávání dětí, různé akce – odpoledne pro rodiče, besídky, brigády, atd.
JB2	Pořádáme společná setkání, rodičovské párty, společné vyrábění apod.
JB3	Na výletech, různých akcích a brigádách.
ŘKC1	Každodenní kontakt s rodiči, přednášky pro rodiče, doprovody na akce, besídky, škola v přírodě, večery pro maminky, modlitební společenství a bohoslužby.
ŘKC2	Formy spolupráce jsou různé – pomoc při Jarmarku, pořádání Kávy od srdce (přednášky, tvořivé dílny), podzimní a jarní brigády. Máme společenství maminek, které se za školu modlí Živý růženec.
ŘKC3	Pořádáme s rodiči pravidelně společné akce.
ŘKC4	Každodenní komunikace, rodiče mají do školy volný přístup.
ŘKC5	Třídní schůzky, individuální setkání, společné akce.
ŘKC6	Setkání s rodiči před nástupem jejich dětí do školy; při akcích školy, besídkách; denně při předávání dětí si vyměňujeme důležité informace – komunikujeme vzájemně.
ŘKC7	Pedagogové informují rodiče při předávání dětí, na nástěnkách, při třídních schůzkách. Rodiče mohou kdykoliv přijít do školy a podílet se na činnostech s dětmi, mohou se účastnit akcí školy a společných oslav církevních svátků.
ŘKC8	Nabízíme poradenský servis pro rodiče, zprostředkování kontaktu s psychologem ve škole, besídky, výlety, bleší trh pro školu ... Rodiče nám pomáhají finančně, při vedení kroužků, při pořádání akcí ...
ŘKC9	Pravidelná setkání každé 2 měsíce. Rodiče mají možnost zapojit se do programu ve škole.
ŘKC10	Společná setkání, akce, řešení problémů, účast na výchovném programu, doprovod na kulturu ...

Z tabulky č. 4 vyplývá:

25 % – 4 školy nabízí rodičům možnost účastnit se běžného provozu.

44 % – 7 škol uvádí každodenní kontakt s rodiči při předávání dětí.

44 % – 7 škol pořádá rodičovské schůzky nebo společné porady.

88 % – 14 škol organizuje různé společné akce.

13 % – 2 školy nabízí rodičům modlitební setkávání a společné bohoslužby.

Tabulka č. 5: Otázka č. 4 – „Co je cílem mateřské školy?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Příprava dětí na školní docházku a vytvoření přátelského, téměř rodinného prostředí pro děti, kde budou akcentovány praktické křesťanské hodnoty.
CČSH1	Vytvořit základy celoživotního vzdělávání. Vytvořit školu, kde si mohou děti svobodně hrát; bez obav se ptát, nalézat odpovědi a experimentovat; nacházet vlastní způsob poznávání světa; která je pro všechny zúčastněné příjemným místem a doplňuje výchovu v rodině.
ČCE1	Výchova dětí předškolního věku.
JB1	Škola je založena na křesťanských principech. Od toho se dále odvíjí veškerá konkrétní práce a způsob výchovy dětí.
JB2	Formovat děti ve zdravém prostředí, kde se cítí bezpečně a dobře a ve kterém se tak mohou i zdravě rozvíjet – předávat jim důležité životní hodnoty jako je fér jednání, pravdomluvnost apod.
JB3	Aby děti i jejich rodiče skrze nás poznali Pána Ježíše Krista.
ŘKC1	Zajišťování všestranné péče dětem v předškolním věku realizací výchovných programů podporujících tělesné zdraví, psychický a sociální vývoj dítěte, přispívajících ke zvýšení sociálně kulturní úrovně péče o děti a vytvářejících základní předpoklady pro další vzdělávání dětí; výchova k základním křesťanským hodnotám.
ŘKC2	Spokojené a šťastné děti, potažmo jejich rodiče.
ŘKC3	Spokojené děti, připravené na odchod do nového prostředí.
ŘKC4	Motto školy je: „Buďte světlem světa a solí země.“ Dát dítěti zakusit, že i ono může být „světlem světa a solí země“ pro své okolí a to svým chováním. Hlavním cílem je zanechat v dětech z nevěřících rodin a jejich rodičích pozitivní vztah k modlitbě, faráři, církvi i Charitě.
ŘKC5	Šťastné a spokojené Boží dítě, otevřené k přijímání křesťanských a mravních hodnot, které touží po poznání a má ruce připravené k dílu všude, kde je to třeba.
ŘKC6	Jsme škola rodinného typu, tedy – aby se děti i zaměstnanci cítili ve škole dobře a dětem chceme předat „radostnou odvahu žít“.
ŘKC7	Podpora osobnosti dítěte – vytváření podmínek pro všestranný rozvoj. Osvojit si základní pravidla chování, základy životních i duchovních hodnot a mezilidských vztahů. Poznat sílu přátelství; zažít, že jsme Bohem přijímáni a milováni takoví, jací jsme; zakusit, že „s Ním nikdy nejsme sami“ (současně také název ŠVP).
ŘKC8	Navazovat na křesťanskou výchovu v rodinách a doplňovat ji, být alternativou k výchově v obecních mateřských školách.
ŘKC9	Vychovávat novou generaci dobrých lidí s křesťanskými a augustiniánskými hodnotami.
ŘKC10	Rozvoj dítěte po všech stránkách, včetně duchovní, důraz na estetickou výchovu.

Z tabulky č. 5 vyplývá:

63 % – 10 škol si klade za cíl vytvářet podmínky pro všestranný rozvoj a spokojenost dětí.

63 % – 10 škol předává dětem základní křesťanské hodnoty.

13 % – 2 školy se snaží navázat na výchovu v rodině a doplnit ji.

Tabulka č. 6: Otázka č. 5 – „V čem se liší režim dne od běžné mateřské školy?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	V zásadě se neliší, v ranním kroužku si vyprávíme biblický nebo naučný příběh a modlíme se (totéž před jídlem), zpíváme křesťanské písničky a zvýrazňujeme křesťanské svátky a tradice.
CČSH1	Společná část dne začíná ranním kruhem, v němž se přivítáme děkovnou písní. Další program probíhá formou nabídky činností, většinou s možností volby. Po návratu z venku probíhá tzv. AHA kruh, v němž děti vyjadřují největší zážitek z dopoledne. Poté zpíváme děkovnou píseň před obědem.
ČCE1	Rodiče mohou přivést děti do školy kdykoliv. Děti nemusí povinně odpočívat po obědě.
JB1	Nevím – vzhledem k tomu, že každá škola má svůj vlastní ŠVP.
JB2	Nevím – mateřské školy mají režimy velmi rozmanité.
JB3	Zahajujeme den společně se základní školou.
ŘKC1	Neuvedeno.
ŘKC2	Běžný režim školy je shodný s režimem ostatních škol.
ŘKC3	Režim je částečně převzat z programu „Začít spolu“, takže je zde určité odlišnost v možnosti vybírat si dopolední činnost.
ŘKC4	Před dopolední svačinou je zařazen ranní kruh – modlitba, příběhy želvy Loudalky, křesťanské písně.
ŘKC5	Neliší se.
ŘKC6	Je podobný.
ŘKC7	Režim dne je stejný, možná uvolněnější – rodiče mohou děti přivádět, jak potřebují; snažíme se o vyvážený poměr řízených a spontánních činností; násilně neukončujeme hru; odpoledne děti nemusí dlouho odpočívat ...
ŘKC8	Neliší se.
ŘKC9	Křesťanská výchova s důrazem na jazyky.
ŘKC10	Myslím, že se neliší.

Z tabulky č. 6 vyplývá:

44 % – 7 škol si myslí, že se režim dne neliší.

25 % – 4 školy zařazují do programu křesťanské prvky.

44 % – 7 škol má volnější režim nebo drobné změny v programu.

19 % – 3 školy neví nebo svůj názor neuvádějí.

Tabulka č. 7: Otázka č. 6 – „V čem se liší program dne od běžné mateřské školy?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	V zásadě se neliší, v ranním kroužku si vyprávíme biblický nebo naučný příběh a modlíme se (totéž před jídlem), zpíváme křesťanské písničky a zvýrazňujeme křesťanské svátky a tradice.
CČSH1	Základem jsou přírodovědné poznatky, postupné získávání kompetencí potřebných pro život v souladu s přírodou, s Božím řádem.
ČCE1	Biblickými hodinami, ranním kruhem, do programu jsou zařazeny individuální terapie (logopedie, rehabilitace, arteterapie, plavání).
JB1	Nevím – vzhledem k tomu, že každá škola má svůj vlastní ŠVP.
JB2	Do denního programu je každodenně zařazena i biblická ranní chvílka, kde se děti pozdraví, zpívají chvály a vypráví se nějaký biblický příběh či poselství.
JB3	Neuvedeno.
ŘKC1	Slavení nejrůznějších svátků, prožívání liturgického roku, modlitba v ranním kroužku a před každým jídlem, bohoslužby, účast rodičů na různých akcích.
ŘKC2	Do programu jsou zařazovány občas bloky s náboženskou tematikou, slavíme některé svátky svatých.
ŘKC3	Nevím.
ŘKC4	Jednou týdně máme křesťanskou výchovu, během celého dne jsou děti vedeny k vzájemné toleranci, ohleduplnosti a hlavně k vzájemné omluvě.
ŘKC5	Je doplněn o náboženskou výchovu.
ŘKC6	Je podobný.
ŘKC7	Program dne je stejný – snažíme se, aby křesťanská výchova prolínala všemi činnostmi. Chválíme Boha a děkujeme mu písněmi. Učíme děti jednoduché modlitby. Na vycházkách upozorňujeme na krásy přírody, které jsou dílem a darem od Boha.
ŘKC8	Zařazením krátkých chviliek s písničkou či modlitbou před jídlem, případně podle aktuálního tématu naplní program.
ŘKC9	Křesťanská výchova s důrazem na jazyky (děti se učí AJ a ŠpJ).
ŘKC10	Neuvedeno.

Z tabulky č. 7 vyplývá:

19 % – 3 školy si myslí, že se program dne neliší.

69 % – 11 škol zařazuje do programu křesťanské prvky.

6 % – 1 škola nabízí individuální terapie pro handicapované děti.

25 % – 4 školy neví nebo svůj názor neuvádějí.

Tabulka č. 8: Otázka č. 7 – „Jak často a jakým způsobem zařazujete do programu biblická témata?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Nejčastěji do ranního kroužku, do besídek, někdy do četby před spaním (po obědě).
CČSH1	Základní vyložene biblická témata jsou vánoce, velikonoce a díkůvzdání. V dalším průběhu roku jsou biblická témata zmiňována jakou součástí obecnějších témat. Nejvíce využíváme dětské písně s biblickým podtextem.
ČCE1	V rámci biblických hodin.
JB1	Dle potřeby a situace.
JB2	Každý den – v rámci ranní biblické chvíle.
JB3	Denně vyprávěním.
ŘKC1	Podle liturgického roku – v silných obdobích (postní, velikonoční, adventní a vánoční doba) každý den.
ŘKC2	Týdně až denně.
ŘKC3	Tak dvakrát do roka.
ŘKC4	Jednou týdně máme křesťanskou výchovu a dále dle situace.
ŘKC5	Průběžně v rámci církevního roku.
ŘKC6	Občas – četba z Bible, dramatizace většinou jen vánočního příběhu.
ŘKC7	Každým rokem slavíme významné církevní svátky (vánoce, velikonoce, svátek matek, den dětí, památku zesnulých). Navštívujeme lidi v domovech důchodců a vyrábíme pro ně dárky.
ŘKC8	Zhruba jednou týdně, v adventu a postní době častěji.
ŘKC9	Každý pátek odpoledne, kdy mají děti náboženství a podle příležitosti.
ŘKC10	Katecheze jednou až dvakrát týdně.

Z tabulky č. 8 vyplývá:

25 % – 4 školy zařazují biblická témata do programu každý den, nejčastěji do ranního kruhu (četba, vyprávění, zpěv, dramatizace, modlitba apod.).

25 % – 4 školy mají biblické hodiny jednou až dvakrát za týden.

25 % – 4 školy využívají biblická témata dle potřeby a situace.

38 % – 6 škol se řídí liturgickým rokem.

Tabulka č. 9: Otázka č. 8 – „Modlíte se s dětmi?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Ano – ráno, vždy před jídlem, a když děti projeví potřebu.
CČSH1	Ne – výjimečně civilní modlitbou, jednou dvěma větami vyjádříme konkrétní dík nebo prosbu. Tento způsob nám byl doporučen zřizovatelskou církví.
ČCE1	Ne.
JB1	Ano – dle situace.
JB2	Ano.
JB3	Ano – před jídlem a kdykoli podle potřeby.
ŘKC1	Ano – každé ráno a před každým jídlem.
ŘKC2	Ano – v ranních kruzích a před jídlem.
ŘKC3	Ano – před jídlem a dále dle situace a přítomných učitelek.
ŘKC4	Ano – každý den ráno v ranním kruhu svými slovy a před obědem.
ŘKC5	Ano.
ŘKC6	Ano – děkujeme za jídlo a někdy děkujeme v ranním kruhu.
ŘKC7	Ano – před jídlem a také po různých příbězích, kdy poděkujeme za dobrý konec ...
ŘKC8	Ano – obvykle formou písně nebo vlastními slovy.
ŘKC9	Ano – na začátku dne a při jídle.
ŘKC10	Ano – ráno a před jídlem.

Z tabulky č. 9 vyplývá:

88 % – 14 škol se s dětmi modlí, nejčastěji v ranních kruzích, před jídlem a podle potřeby.

6 % – 1 škola se s dětmi nemodlí, pouze výjimečně krátkou modlitbou.

6 % – 1 škola se s dětmi nemodlí vůbec.

Tabulka č. 10: Otázka č. 9 – „Máte nějaké speciální slavnosti, tradice?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Ano – dvě charitativní dílny s besídkou (vánoce, velikonoce), podvečer se světýlky (podzim) a rozloučení s předškoláky (květen). Dále samozřejmě mnoho dalších akcí, tematické dny, sportovní den, divadélka, výlety apod.
CČSH1	Slavnost stánků (díkůvzdání), Vánoční slavnost, Slavnost rodiny, na závěr školního roku Slavnost učení (důležitá zejména pro ZŠ, se kterou jsme spojeni).
ČCE1	Ranní kruh.
JB1	Podzimní tvoření s rodiči, vánoční besídka, Den matek a rozloučení s předškoláky.
JB2	Velikonoční „večeři“ – pesach, vánoční párty, loučení s předškoláky – závěrečná párty.
JB3	Využíváme běžné příležitosti.
ŘKC1	Hudební akademii Cecilka, oslavu bl. Laury Vicuni, sv. Jana Boska, slavnost sv. M. D. Mazzarella, svátek P. M. Pomocnice, rozloučení s předškoláky, grilování na zahradě, různé besídky, podzimní rodinnou soutěž O nejhezčího draka a rodinnou soutěž O nejhezčí betlém – obě s veřejnou výstavou ...
ŘKC2	Sv. Martin, Jarmark, výroba a prodej adventních věnců, Sv. Mikuláš, Popelec, Zahradní slavnost.
ŘKC3	Mikulášský lampionový průvod.
ŘKC4	Zatím ne.
ŘKC5	Kromě tradičních (besídka, Dětský den, Mikulášská nadílka, oslava svátku a narozenin) – oslava svátku školky (den posvěcení), vánoční a velikonoční výstava prací dětí pro veřejnost.
ŘKC6	Začátkem listopadu chodíme na hřbitovy, na svátek sv. Mikuláše k nám přichází Mikuláš s anděly, vánoční besídku, vánoční nadílku, Tříkrálové putování, karneval, slavení Velikonoc, besídku ke Dni matek, rozloučení s předškoláky v kapli a pak s rodiči na školní zahradě i s opékáním.
ŘKC7	Slavíme významné církevní svátky – Vánoce, Velikonoce, ale i Svátek matek a Den dětí. Dále se u nás stala tradicí Světélková slavnost (na Památku zesnulých) spojená s táborákem na farním dvoře a lampionovým průvodem na hřbitov.
ŘKC8	Myslím, že běžné jako jinde, navíc snad jen „Dušičková“ návštěva hřbitova, Tříkrálové svěcení školy s účastí kněze, vánoční a velikonoční návštěva kostela.
ŘKC9	Škola začala fungovat v září tohoto roku. Chceme slavit zvláštním způsobem den sv. Augustina, po kterém se škola jmenuje.
ŘKC10	Vánoční dílny a trhy, projekt „Letem světem“ – i pro rodiče dětí, mše svaté, kultura, výlety, oslava Dne matek ...

Z tabulky č. 10 vyplývá:

88 % – 14 škol má speciální slavnosti a tradice.

88 % – 14 škol využívá běžné příležitosti.

75 % – 12 škol slaví také křesťanské svátky a tradice.

Tabulka č. 11: Otázka č. 10 – „Jaké používáte materiály k výchově v duchovní oblasti?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Dětské obrázkové Bible, materiály od Tim 2,2 pro práci s předškolními dětmi a různé dílčí sebrané materiály, se kterými jsou dobré zkušenosti.
CČSH1	Zpěvník Zpívejte s námi, knížku O srdíčku, dětské Bible, biblická leporela a puzzle.
ČCE1	Obrázky a knížky.
JB1	Dětské Bible a obrazový materiál.
JB2	Hlavně a především Bible.
JB3	Hlavně Bibli.
ŘKC1	Různé.
ŘKC2	Různé, některé učitelky používají náboženskou pedagogiku dle Franze Ketta.
ŘKC3	Různé – Sedmikrásek, materiály Franze Ketta.
ŘKC4	Náboženská výchova předškolních dětí v MŠ a ve farnosti (metodická příručka od E. Muroňové, M. Ederové a T. C. Havla), Pracovní listy pro náboženství (1. třída), Bible, Kniha o svatých, Katechetické listy, omalovánky a internet.
ŘKC5	Bible, Katechismus katolické církve, Rodinné katecheze, publikace z katechetického střediska opavsko-ostrovské diecéze, publikace P. V. Stanka a mnoho dalších.
ŘKC6	Metodiku „Aby malé bylo velké“ – vydala Společnost pro celistvou na smysl zaměřenou pedagogiku Franze Ketta.
ŘKC7	Dětské obrázkové Bible, knihy a leporela s biblickými příběhy a náboženskou tematikou, křížek, svíčky, různé obleky, šátky, dekorační materiál, pracovní listy, puzzle, pexesa, Montessori pomůcky ...
ŘKC8	Běžně dostupné na trhu, případně přejeté z jiných církevních mateřských škol.
ŘKC9	Různé příběhy a hry.
ŘKC10	Materiály Franze Ketta.

Z tabulky č. 11 vyplývá:

50 % – 7 škol používá dětské obrázkové Bible.

31 % – 5 škol používá celistvou na smysl zaměřenou pedagogiku Franze Ketta.

81 % – 13 škol využívá další různé materiály.

Pro zajímavost je v přílohách seznam materiálů, které jednotlivé školy používají k výchově v duchovní oblasti (viz Příloha č. 3).

Tabulka č. 12: Otázka č. 11 – „Jsou nějaké cíle, důrazy nebo metody náboženské výchovy dětí, které jste během doby působení vaší školy přehodnotili a změnili?“

CASD1	Zpočátku jsme opatrně zjišťovali postoje rodin z různých církví a vůbec jsme „ořukávali“ prostředí, ale v zásadě jsme se shodli na velmi široké základně, kterou máme všichni společnou. Otázku svěcení soboty nebo neděle neřešíme, děti vědí, že někdo chodí do Sobotní školky a někdo do Nedělky.
CČSH1	Spíše než hromadné předčítání a výklad si udělat čas na individuální čtení s jedním či několika dětmi – je více soustředění i prostoru na otázky. Více spojujeme sdílení biblických principů s konkrétním prožitkem (po vyřešení konfliktu, při pěkném zážitku, venku v přírodě...).
ČCE1	Ne.
JB1	Neuvedeno.
JB2	Neuvedeno.
JB3	Neuvedeno.
ŘKC1	Neuvedeno.
ŘKC2	Ne.
ŘKC3	Neuvedeno.
ŘKC4	Naše škola byla nově zřízena v září 2010, takže zatím experimentujeme. Snažíme se, aby si každé dítě vytvořilo osobní vztah k Bohu skrze modlitbu.
ŘKC5	Neuvedeno.
ŘKC6	Více se zaměřujeme na prožitek i v náboženské výchově.
ŘKC7	Cílem je napomoci k všestrannému rozvoji dětské osobnosti – zprostředkováním pozitivních zážitků. Ukázat Boží lásku, která přináší radost. Je to náročné, ne vždy se nám to daří, stále hledáme nové cesty. Paní učitelka – katechetka toho má moc, učí náboženství i v základní škole a připravuje programy pro dětské mše.
ŘKC8	Ne.
ŘKC9	Naše škola začala fungovat v září 2010 – zatím na tuto otázku nemůžeme odpovědět.
ŘKC10	Ne.

Z tabulky č. 12 vyplývá:

31 % – 5 škol nic nepřehodnotilo a nezměnilo.

6 % – 1 škola pracuje s dětmi více individuálně.

19 % – 3 školy kladou větší důraz na prožitek.

50 % – 8 škol svůj názor neuvedlo (dvě z nich jsou nově založené a na tuto otázku zatím nemohou odpovědět).

Tabulka č. 13: Otázka č. 12 – „Je škola otevřená i pro děti z nevěřících rodin?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Ano – děti z nevěřících rodin tvoří odhadem čtvrtinu nebo více z celkového počtu.
CČSH1	Ano – pravidelně máme minimálně polovinu i více dětí z nevěřících rodin.
ČCE1	Škola je otevřená všem.
JB1	Ano.
JB2	Ano – děti z nevěřících rodin tvoří většinu.
JB3	Ano.
ŘKC1	Ano – většina rodin je bez vyznání.
ŘKC2	Ano.
ŘKC3	Ano.
ŘKC4	Ano – máme zapsáno 25 dětí, z toho je polovina z nevěřících rodin.
ŘKC5	Škola je otevřená i pro děti z nevěřících rodin i pro děti jiného vyznání.
ŘKC6	Ano.
ŘKC7	Ano – myslíme si, že právě děti z nevěřících rodin se potřebují seznámit s křesťanskou výchovou, které se jim doma nedostává. Byli bychom rádi, kdyby se nám podařilo získat pro křesťanství i jejich rodiče.
ŘKC8	Ano.
ŘKC9	Ano.
ŘKC10	Ano.

Z tabulky č. 13 vyplývá:

100 % – všechny školy uvádějí, že jsou otevřené dětem z věřících rodin i z rodin bez vyznání.

Tabulka č. 14: Otázka č. 13 – „Je věřící personál?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Ano.
CČSH1	Ano.
ČCE1	Ne.
JB1	Učitelky ano.
JB2	Ano – v drtivé většině.
JB3	Ano – všichni.
ŘKC1	Učitelky jsou praktikující katoličky, provozní personál je nevěřící.
ŘKC2	Pedagogové 90 %, provozní zaměstnanci nikdo.
ŘKC3	Ano.
ŘKC4	Ano.
ŘKC5	Ano.
ŘKC6	Ano.
ŘKC7	Ve škole jsou všichni zaměstnanci věřící, ale úplně všichni nejsou praktikujícími katolíky.
ŘKC8	Ano.
ŘKC9	Ano – je to podmínka pro práci v naší škole.
ŘKC10	80 %.

Z tabulky č. 14 vyplývá:

75 % – 12 škol uvádí, že pedagogický personál je věřící.

19 % – 3 školy uvádí, že pedagogický personál je věřící v drtivé většině – tedy ne všichni.

6 % – 1 škola uvádí, že pedagogický personál je bez vyznání.

Tabulka č. 15: Otázka č. 14 – „Integrujete postižené děti?“

Zkratka	Výpověď školy
CASD1	Máme zde děti, u kterých se rozvíjí drobné poruchy. Je to velký problém, protože na to nejsme personálně připraveni. Do budoucna zvažujeme pečlivější výběr dětí. Shrnutí – integrujeme, ale ne zcela dobrovolně.
CČSH1	Jsme integraci otevřeni, ale v současnosti nebyla ze strany rodičů požadována.
ČCE1	Ano.
JB1	Momentálně ne.
JB2	Nejsme tomu zavřeni, ale prozatím nemáme zkušenosti a pro mnohé typy postižení ani zázemí, také doposud nebyla poptávka.
JB3	Zatím se nám postižené děti nehlásily.
ŘKC1	Máme 4letou zkušenost s integrací, nyní nemáme žádné postižené dítě.
ŘKC2	Ano.
ŘKC3	Ano.
ŘKC4	Zatím ne.
ŘKC5	Ano – ve velké míře.
ŘKC6	Teď integrujeme první postižené dítě.
ŘKC7	Každým rokem máme integrovány 1-2 děti se speciálními potřebami. Naši školu navštěvuje větší počet dětí ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí.
ŘKC8	Integraci se zásadně nevyhýbáme, ale s ohledem na podmínky jednotřídní školy s minimem personálu v posledních letech nebylo integrováno žádné dítě se speciálními potřebami.
ŘKC9	Tento rok ještě ne, od příštího roku ano.
ŘKC10	Ne.

Z tabulky č. 15 vyplývá:

38 % – 6 škol integruje postižené děti.

38 % – 6 škol je integraci nakloněno, ale zatím nemají zkušenosti, zázemí nebo nebyla poptávka ze strany rodičů.

25 % – 4 školy postižené děti neintegrují.

Shrnutí výsledků dotazníkového šetření

Analýza Dotazníku č. 1 zaměřeného na církevní mateřské školy nabízí řadu zajímavých faktů.

Hlavní důvody pro zřízení školy. Ve výchovně-vzdělávacím procesu hraje důležitou roli několik faktorů:

1. Informace, poznatky a zkušenosti, které si děti mají osvojit. Dnešní školství klade velký důraz na tuto kognitivní a akademickou stránku školství.
2. Organizace, budovy, vybavení, lidské a technické zázemí škol, které je náročné na „lidské zdroje a na finance“.
3. Pedagogické a psychologické metody výuky. Hledají se co nejefektivnější metody, jak dětem vstřípit stále narůstající množství informací, aby si je osvojily a dokázaly je efektivně využívat.

Tyto tři zmíněné součásti vzdělávání dětí jsou velmi důležité a je nutné jim věnovat maximální pozornost. Avšak pro budoucí komplexní život dětí jako dospělých jedinců je důležitý ještě další faktor, který právě zdůrazňují nábožensky orientované školy.

4. Cíle výchovy. Tím, že se náboženská víra zaměřuje na celý život člověka s přesahem do věčnosti, sleduje dlouhodobější cíle. Zdá se, že si tuto skutečnost uvědomovali i ti, kdo církevní školy zakládali. Zjištění, co je nejdůležitějším cílem škol se věnovala 4. otázka. Většina škol, která vrátila vyplněný dotazník, vyjádřila, že cílem je „vytvářet podmínky pro všestranný rozvoj a spokojenost dětí“ a „předávání křesťanských hodnot dětem“.

Je potěšující vnímat, že církve i rodiče při zakládání škol sledovali dlouhodobý hodnotný cíl, kterým je „touha předávat dětem křesťanské hodnoty“, které jsou specifikovány v dalších odpovědích. Všechny církve spolu s rodiči dětí si uvědomují, že předávání křesťanských hodnot začíná v nejranějším věku v rodině a pokračuje v procesu socializace v dalším širším prostředí. Nejvýznamnějším názorově a sociálně formativním prostředím po rodině je škola. Jeví se, že nejdůležitějším cílem není „budoucí udržení dětí ve své církvi“, nýbrž akcent na „předávání duchovních hodnot“,

víry v Bohu, vystavení vlivu náboženského prostředí, tvorbu křesťansky orientované povahy dětí, aby se staly „světlem světa a solí země“. Je škoda, že pozdější vzdělávání dětí zejména na státních či jiných sekulárně orientovaných školách neklade větší důraz na eticky orientovanou výchovu, nýbrž na získání co největšího množství informací.

Významné je také zjištění, že stejný počet škol (38 %) byl zřízen z iniciativy rodičů. Spolupráce rodiny a školy je optimální v případě, kdy iniciativa vychází z rodičů, kteří aktivně doplňují vzdělávací proces a také se zapojují do správy školy. Rodiče si uvědomují, že škola předává a fixuje v dětech hodnoty, které jim vštěpuje i rodina. Tuto spolupráci rodiny a školy vyjádřilo 13 % respondentů. Zajímavé jsou také další důvody pro zřízení škol, mezi něž patří snaha vytvořit středisko s komplexní duchovní a vzdělávací péčí; vyjít vstříc potřebám rodičů, kteří pečují o zdravotně postižené dítě; vzdělávat děti v intencích křesťanských principů a hodnot; poskytnout rodičům širší možnost při výběru nejvhodnější školy pro jejich dítě; vychovávat novou generaci dobrých lidí s důrazem na duchovní hodnoty. Zajímavé byly také odpovědi, že důvodem pro zřízení školy bylo „navázat na činnost Kongregace, která byla násilně ukončena před 70 lety“.

Spolupráce s rodiči. O intenzitě a formách spolupráce škol s rodiči vypovídají odpovědi na 3. otázku. Většina škol vítá a potvrzuje častý kontakt a spolupráci s rodiči. Pedagogové s rodiči hovoří o jejich dětech, rodiče se mohou účastnit „provozu“ školy i různých slavností, besídek a dalších aktivit. Důležité jsou společné porady, kdy i rodiče vnášejí do školní činnosti své podněty. Většina škol umožňuje rodičům „otevřený přístup“, aby mohli sledovat způsob práce s jejich dětmi. Některé školy také nabízejí rodičům pomoc odborníků, semináře o výchově či porady s psychologem.

Spolupráce s církví. Církev nejsou pouze zřizovateli, sponzory a kontrolory škol, které založily, ale snaží se se školami spolupracovat a ve větší či menší míře ovlivňovat jejich zaměření a činnost. Všechny školy podle svého vyjádření spolupracují se zřizovatelskou církví, pouze jedna „pracuje na zlepšení“ této spolupráce. V některých případech tyto školy doplňují činnost církví zaměřenou na děti při bohoslužbách nebo během týdne. Z odpovědi na 2. otázku o spolupráci školy se zakládající církví vyplývá, že tato spolupráce je možná i proto, že „většinu personálu tvoří členové církve“, církev škole poskytuje prostory i další zázemí, ve škole pravidelně působí duchovní, církev školám

poskytuje účelové dotace na vybavení, poradenský servis a občas probíhají společné akce (hlavně bohoslužby). Je pozitivní, že se církve průběžně snaží školy podporovat a poskytovat jim pomoc a servis, a přitom jim dávají „dostatek svobody“ pro úspěšnou pedagogickou činnost. Většinu škol pravidelně navštěvují duchovní a spolupracují nejen při výuce dětí, ale i s personálem školy.

Pěstování spirituality. Otázky číslo 5 a 6 se zabývají programovými rozdíly mezi církevními a necírkevními školami. Je zřejmé, že hlavním rozdílem u církevních škol je důraz na spolupráci s církví a na duchovní prvky ve výuce, které zkoumají otázky číslo 7, 8 a 9. Asi čtvrtina škol do svého denního programu zařazuje biblické příběhy, které předává formou četby, vyprávění, zpěvu, dramatizace nebo modlitby. Ve většině škol (88 %) se učitelé s dětmi pravidelně každý den modlí (ve skutečnosti jen navazují na to, co je běžnou součástí náboženského života v rodinách).

Bible a modlitba. Otázka číslo 9 se dotýká slavení náboženských tradic a svátků v rámci výchovného procesu. 88 % (14) škol si vytváří a slaví svoje speciální slavnosti a tradice, 88 % (14) škol využívá běžné příležitosti (narozeniny, jmeniny a jiné příležitosti) a 75 % (12) škol slaví také křesťanské svátky a tradice.

Používané materiály a pomůcky. Mapováním používaných materiálů se zabývá 10. otázka. Z odpovědí vyplývá, že většina škol pro svoji práci využívá obrázkovou Biblii pro děti a dále většinou materiály, které vydávají jejich církve pro práci s dětmi. V porovnání s dobou před rokem 1989 mají dnešní církve i školy velký výběr nejrůznějších kvalitních pomůcek pro všechny věkové kategorie dětí.

Postupné proměny důrazů a cílů školy. Jak bylo zmíněno v úvodu praktické části, školy po rychlém vzniku postupně refletovaly proměny společnosti i změny důrazů svých církví a během minulých let do jisté míry korigovaly svoje vlastní výchovné a pedagogické důrazy. Odpovědi na 11. otázku odhalují, že většina církví neodpověděla, 1 škola začala s dětmi pracovat více individuálně a 1 začala klást větší důraz na prožitek než na pouhé informace. Jeví se, že na zdravě kritické hodnocení vlastní činnosti a plánování dlouhodobých cílů není zvyklá celá společnost ani jednotlivé organizace a instituce včetně církví. Mají-li však naplňovat své poslání, pak bude nutné si osvojit pravidelné plánování a hodnocení, včetně zásadních důrazů.

Doplňkové otázky. Odpovědi na otázku číslo 12 odhalují, že všechny školy jsou v ekumenickém duchu otevřeny pro děti z jiných církví i z nevěřících rodin. To svědčí o růstu míry tolerance a respektu vůči světonázoru druhých lidí i církví. 75 % respondentů potvrdilo, že chtějí mít „věřící personál“, který považují za vhodnější pro tuto specifickou činnost. Pouze 1 škola uvedla, že je v této otázce naprosto benevolentní. V tomto duchu je také 38 % škol otevřených pro děti s postižením a dalších 38 % tuto možnost připouští. Pouze 4 školy se vyjádřily, že děti s postižením neintegrují (z důvodů nevybavenosti škol).

Pro zajímavost a inspiraci je v přílohách uveden seznam materiálů, které jednotlivé školy používají (viz Příloha č. 3). Dále je v přílohách seznam kontaktů na všechny registrované církevní mateřské školy (viz Příloha č. 4).

2. Další aktivity církví pro děti

Výzkum byl realizován v osmi nejznámějších a nejpočetnějších církvích, které jsou uvedeny v následující Tabulce č. 16 – Přehled církví zahrnutých do výzkumu. Většina církví organizuje během svých hlavních dopoledních bohoslužeb pro dospělé (konaných v neděli, v Církvi adventistů sedmého dne v sobotu), také speciální paralelní program pro děti. Jaká je organizace, struktura nebo obsah tohoto programu, záleží na učiteli, velikosti sboru/farnosti a počtu dětí. Všechny sledované církve organizují také další zájmové a volnočasové aktivity pro děti v průběhu týdne. Aktivity pro děti předškolního věku častokrát propojují s aktivitami i jiných zájmových nebo věkových skupin. V rámci této práce nebylo možné zahrnout všechny různé aktivity církví, proto byla zaměřena pouze na větší a mezi sbory/farnostmi známější nabídky.

Tabulka č. 16: Přehled církví zahrnutých do výzkumu

Název církve	Zkratka
Apoštolská církev	AC
Bratrská jednota baptistů	BJB
Církev adventistů sedmého dne	CASD
Církev bratrská	CB
Církev česko-bratrská evangelická	ČCE
Evangelická církev metodistická	ECM
Jednota bratrská	JB
Římskokatolická církev	ŘKC

Dotazník č. 2 o práci s dětmi v církvích

Dotazník č. 2 o práci s dětmi v církvích (viz Příloha č. 2) byl zaměřen na dvě oblasti. První část dotazníku byla zaměřena na aktivity církví speciálně zaměřené pro děti, které probíhají ve stejnou dobu jako bohoslužby dospělých. Stále více církví k tomuto účelu ve svých bohoslužebných objektech vybudovává vhodné prostory a zařizuje je tak, aby byly pro děti vhodné a přitažlivé. Jednotlivé sbory/farnosti volí nebo pověřují vhodné lidi, aby sloužili jako učitelé a pořádají pro ně nezbytné pedagogicko-teologické vzdělávání. Církev také vytváří určité koncepty zahrnující penzum biblického obsahu, které mají učitelé jednotlivé věkové skupiny dětí postupně naučit. Tyto osnovy nezahrnují pouze výuku biblických příběhů, problematiku věrouky nebo historie církve, ale i etická témata důležitá pro rozvoj povahy dětí, jejich chování a jednání.

Druhá část dotazníku byla zaměřena na aktivity, které církve organizují mimo čas a místo bohoslužeb, často ve spolupráci se školami nebo s dalšími organizacemi v širší komunitě. Církev si uvědomují, že náboženská výchova je komplexní a nelze ji uskutečňovat pouze v rámci výuky církevních škol nebo během dětských částí bohoslužeb, ale musí probíhat i v průběhu „normálního všedního života v týdnu“. Tyto aktivity zahrnují nejrůznější zájmové kroužky, výlety, letní tábory, sdružení typu skautů, soutěže, hry, apod. Těchto aktivit se kromě dětí z věřících rodin daných církví zúčastňují i děti z jiných církví a z „majoritní společnosti“.

Dotazník je vyhodnocován v Tabulkách č. 17-27. Bylo osloveno deset větších církví a náboženských organizací, kde byl předpoklad většího počtu aktivit pro děti v závislosti na větším počtu dětí. Návratnost byla 80 % (to znamená 8 církví). V každé tabulce jsou odpovědi všech církví na jednu z otázek dotazníku. Poté následuje stručná analýza a srovnání výsledků.

Tabulka č. 17: Otázka č. 1 – „Pořádá vaše církev program pro děti v rámci pravidelných týdenních bohoslužeb?“

Zkratka ⁹³	Výpověď církve
AC	Ano.
BJB	Ano.
CASD	Ano.
CB	Ano.
ČCE	Ano.
ECM	Ano.
JB	Ano.
ŘKC	Ne.

Z tabulky č. 17 vyplývá:

88 % – 7 (protestantských) církví pořádá program pro děti během pravidelných týdenních bohoslužeb.

13 % – 1 (katolická) církev takový program nepořádá.

⁹³ Celé názvy církví jsou v Tabulce č. 1 – Přehled registrovaných církevních mateřských škol nebo v Seznamu zkratk v závěru práce.

Tabulka č. 18: Otázka č. 2 – „Je takový program organizován celocírkevně nebo si ho každý sbor/farnost organizuje sama?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Jsou obě možnosti, nabídka je v rámci celocírkevní práce s dětmi, ale kdo preferuje program „šitý na míru“, volí tuto druhou možnost.
BJB	Každý sbor si organizuje program sám.
CASD	Centrálně připravujeme materiály pro děti i pro učitele a další doplňkové náměty – hry, písničky, omalovánky apod. Ale samozřejmě záleží na každém sboru a učiteli, zda této nabídce využije.
CB	Tak i tak. Centrálně připravujeme podněty, cykly, systematickou podporu i centrální web s povzbuzeními, programy a nápady.
ČCE	Celocírkevně, ale není to podmínkou.
ECM	Každý sbor sám.
JB	Každý sbor sám.
ŘKC	

Z tabulky č. 18 vyplývá:

57 % – 4 církve mají centrální podporu – materiály a další podněty pro práci s dětmi během bohoslužeb. Záleží však na každém sboru a učiteli, zda této nabídce využije.

43 % – 3 církve tuto podporu nemají – každý sbor/farnost si program pro děti organizuje sama.

Tabulka č. 19: Otázka č. 3 – „Během které části bohoslužby tento program probíhá?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	To je v režii jednotlivých sborů, ale nejčastěji v době, kdy je kázání.
BJB	Máme společný úvod, písně a potom děti odchází s učitelem nedělní školy k vlastnímu programu – nejsou přítomny na kázání.
CASD	Dopolední bohoslužbu máme rozdělenou na dvě části – sobotní školu (studium a diskuze nad biblickými tématy) a kázání. Děti mají svůj program během sobotní školy. Odchází po společné písni, modlitbě a čtení z Bible. Při kázání jsou již mezi dospělými.
CB	Jak kde – někde to je místo celé bohoslužby, většinou po společném úvodu (zhruba po 15 minutách) odchází děti do besídky.
ČCE	Většinou během kázání a následné liturgie do konce bohoslužeb. Někde jenom přes kázání, jinde celou hodinu a jinde po bohoslužbách (ale to jsou spíše výjimky). Stále častěji se v určitých intervalech objevují tzv. rodinné bohoslužby nebo rodinné neděle.
ECM	Po společných písních, modlitbách, čtení z Bible a svědectvích. Při nedělních besídkách pak bohoslužby pokračují oznámeními, kázáním, popř. Večeří Páně a závěrečnými modlitbami.
JB	Během nedělní dopolední bohoslužby.
ŘKC	

Z tabulky č. 19 vyplývá:

86 % – 6 církví uvádí, že program pro děti probíhá nejčastěji v době, kdy je kázání. Samozřejmě je to v režii jednotlivých sborů.

14 % – 1 církev má program pro děti během první části dopolední bohoslužby – sobotní školy (studium a diskuze nad biblickými tématy). Při kázání jsou děti již mezi dospělými.

Tabulka č. 20: Otázka č. 4 – „Jak vaše církev tento program nazývá?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Besídka nebo Dětská církev.
BJB	Správný je název Nedělní škola, ale běžně se používá i Besídka.
CASD	Dětská sobotní škola.
CB	Není centrální název – Nedělní školka, Besídka, Klub, Rybičky ... je to velmi pestré.
ČCE	Nedělní škola nebo Bohoslužby pro děti.
ECM	Nedělní besídka.
JB	Dětské shromáždění.
ŘKC	

Z tabulky č. 20 vyplývá:

57 % – 4 církve mají jednotný název.

43 % – 3 církve používají dva i více názvů (nejčastěji Besídka nebo Nedělní škola).

Tabulka č. 21: Otázka č. 5 – „Jsou děti rozděleny do skupin/tříd podle věku? Do kolika?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	To je dáno velikostí sboru a počtem dětí – tedy někde ano, někde ne.
BJB	Rozdělení závisí na velikosti sboru a počtu dětí – někde do 2, někde do 3 skupin. Nedělní školu navštěvují děti od 3 do 13 let. Potom odcházejí do tzv. „dorostu“, kde jsou do 15 let – schází se mimo dobu bohoslužeb. Dále odcházejí do mládeže.
CASD	Rozdělení je dáno velikostí sboru a počtem dětí – někde jsou v 1, někde ve 4 třídách. Dětskou sobotní školu mohou navštěvovat děti od 1/2 až 1 roku do 15 let, potom odcházejí do mládeže.
CB	To záleží na věkovém složení dětí v jednotlivých sborech – jsou sbory, kde jsou děti rozděleny i do 3 až 4 věkových kategorií.
ČCE	Ano – pokud je co dělit a je více učitelů.
ECM	Ano – do 2 až 3 skupin (předškoláci, mladší školní věk do 9 let, starší školní věk do 12).
JB	Ano – do 5 skupin (od 1 do 14 let).
ŘKC	

Z tabulky č. 21 vyplývá:

71 % – 5 církví se shoduje, že rozdělení dětí určuje velikost sboru a počet dětí.

29 % – 2 církve dělí děti maximálně do tří skupin.

29 % – 2 církve maximálně do čtyř skupin.

14 % – 1 církev maximálně do pěti skupin.

Tabulka č. 22: Otázka č. 6 – „Jak vypadá struktura takového programu?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Uvítání, chválení zpěvem, sdílení se (kdo co prožil s Pánem, za co se budeme společně modlit), vyprávění příběhu ... Učíme se také sloužit – například podporou misie ...
BJB	Program je zahájen přivítáním, zpěvem a modlitbou. Pak následuje vlastní aktivita – forma je velmi proměnlivá (opakování minulé lekce, kontrola „domácího úkolu“, vyprávění nového příběhu s ponaučením, dramatizace, zpěv, hra, soutěž, kreslení, vyrábění apod.). Program je zakončen modlitbami dětí. Závisí na učiteli a věku dětí.
CASD	V materiálech, které používáme, jsou náměty, jak pracovat s dětmi v jednotlivých třídách. Samozřejmě však záleží na učiteli. Většinou je program zahájen uvítáním, zpěvem, sdílením se a modlitbou. Pak následuje opakování z minulého týdne, kontrola úkolů, vyprávění nového příběhu, hra, soutěž, vyrábění, kreslení apod. Končíme opět zpěvem a modlitbou.
CB	Je to různé – místo od místa.
ČCE	Uvítání, zpěv, modlitba, vyprávění příběhu, rozhovor, vyplňování pracovních listů, malování daného příběhu, případně nějaká hra.
ECM	Není pevně daná struktura – pokaždé je to jiné podle učitele (modlitba, vyučování, rukodělná činnost, hry).
JB	V každé skupině jinak (hry, scénky, hudba ...).
ŘKC	

Z tabulky č. 22 vyplývá:

100 % – všechny uvedené církve mají strukturu programu pro děti velmi podobnou (uvítání, zpěv, sdílení se, modlitba, opakování z minulého týdne, kontrola úkolů, vyprávění nového příběhu, dramatizace, hra, soutěž, vyrábění, kreslení ... zpěv, modlitba). Vždy záleží na učiteli a jeho kreativě.

Tabulka č. 23: Otázka č. 7 – „Jaké používáte materiály a pomůcky (centrálně i individuálně)?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Využíváme materiály dané naší církví – Rozpis programů na besídky, KidsQuest – 52 lekcí pro práci se školáky, Radiant life – pro náctileté, materiály Royal rangers, lekce v PowerPointu od L. Pavelkové (Academia Via Familia) a D. Otta, Příběhy Starého zákona + CD od J. Maštálkové. Využíváme také ucelené materiály od Dětské misie, Tim 2,2, nakladatelství Samuel a Dětské církve.
BJB	Objevujeme Bibli s předškoláky, Objevujeme Bibli se školáky – vydáno Tim 2,2. Dále používáme materiály z nakladatelství Samuel, Dětské misie a různé pomůcky – Noemovu archu s dřevěnými zvířátky, flanelografy, mapy, ilustrace, notebooky apod.
CASD	Využíváme materiály centrálně dané naší církví – CD Hola, hola, mimiškolka všechny volá (pro děti ve věku 1/2 roku – 4 roky), CD Mimiškolka dvojka (1-6 let), učebnice Grace link (vždy manuál pro učitele a sešit pro děti) – Zrnka (do 3 let), Krůčky (4-6 let), Provázky (7-9 let), Klíče (10-12 let) a Real time (13-15 let). Dále používáme materiály z nakladatelství Advent-Orion, Tim 2,2, Brněnské tiskové misie ..., různé deskové hry – Noemova archa, Cesta Izraelitů, Pavlovy misijní cesty, flanelografy a další pomůcky.
CB	Je to různé sbor od sboru – materiály Dětské misie, Tim 2,2, Biblické jednoty a další.
ČCE	Centrálně podle plánu předkládaného Oddělením výchovy a vzdělávání (Katechetická příručka Pozvání na cestu, Biblické domalovánky) nebo podle vlastních programů.
ECM	Objevujeme Bibli s předškoláky/školáky, Základy křesťanství, Úvahy pro dětské bohoslužby a další.
JB	Máme vypracované manuály, disponujeme hračkami, kostýmy, každé oddělení má svoje pomůcky a nástroje.
ŘKC	

Z tabulky č. 23 vyplývá:

57 % – 4 církve využívají nabídku materiálů danou jejich církví.

43 % – 3 církve tuto nabídku nemají, používají materiály jiných církví a různých křesťanských organizací.

Pro zajímavost je v přílohách seznam materiálů, které uvedené církve používají (viz Příloha č. 5).

Tabulka č. 24: Otázka č. 8 – „Jakým způsobem a podle jakých kritérií jsou vybírání nebo volení učitelé pro tento nábožensko-vzdělávací program dětí?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	O tom rozhoduje pastor.
BJB	Sborové společenství při své výroční schůzi povolává a pověřuje jednotlivé učitele na základě jejich obdarování a po předchozí poradě staršovstva. Hlavními kritérii jsou – osvědčený charakter, touha pracovat s dětmi, členství v církvi a vzdělání v oboru je vítané.
CASD	Při sborových volbách jmenovací výbor navrhuje vedoucího oddělení dětské sobotní školy, toho schválí členské shromáždění sboru. Tento vedoucí si následně vybírá jednotlivé učitele na základě jejich obdarování. Jednotlivé učitele schvaluje výbor sboru (staršovstvo). Podmínkou je členství v církvi a hlavním kritériem zájem o tuto práci.
CB	Láska ke Kristu, obdarování pro práci s dětmi a láska k lidem.
ČCE	Samozřejmě z dobrovolné nabídky této služby a po schválení staršovstvem sboru.
ECM	Dobrovolné přihlášení a oslovení stávajících učitelů – následně jsou odsouhlaseni farní konferencí (rozhodovací grémium sboru). Kritéria – člověk vydaný Kristu, který se modlí a čte Písmo, přijímá děti bez rozdílů, je spolehlivý a zodpovědný, odpovídá se vedoucímu Nedělní besídky a faráři, navštěvuje bohoslužby a je ochotný se dál rozvíjet.
JB	Podmínkou je členství v naší církvi. Případně povolujeme pomocníky, kterým ještě nebylo 18 let, nemají členství, ale angažují se v práci s dětmi.
ŘKC	

Z tabulky č. 24 vyplývá:

57 % – 4 církve uvádí, že učitele dětí vybírá a schvaluje sborové společenství nebo staršovstvo.

14 % – 1 církev uvádí, že učitele dětí vybírá pastor.

29 % – 2 církve tuto informaci neuvádějí.

43 % – 3 církve chtějí, aby učitelé dětí byli členy církve.

57 % – 4 církve vybírají učitele dětí na základě jejich obdarování a zájmu o tuto práci.

Tabulka č. 25: Otázka č. 9 – „Pořádáte setkání, školení pro učitele? Kdo je uskutečňuje a jak často probíhají?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Učitelé besídek mají celocírkevní semináře pořádané Odborem práce s dětmi. Naše církev kromě Besídek organizuje i Royal Rangers, kde jsou výcvikové kurzy; KidsQuest evangelizace, kde jsou také kurzy; spolupracujeme s Academia via familia, Dětskou misí a děláme kurzy pro ty, co používají loutky.
BJB	Školení učitelů je nepravidelné, spíše podle možností jednotlivých sborů a zájmu učitelů. Účastníme se akcí organizovaných Dětskou misí, Tim 2,2 apod.
CASD	Československá unie (vedení církve v ČR) pořádá pro učitele Dětské sobotní školy jednou za rok motivační víkendové setkání a třikrát za rok jednodenní setkání – na Slovensku, na Moravě a v Čechách – aby bylo pro všechny dostupné. České sdružení (vedení církve v Čechách a na Moravě – spadá pod Československou unii) pořádá vždy na začátku školního roku setkání spojené s burzou učebnic.
CB	Ano – každoroční konference pro pracovníky s dětmi, které pořádá Dětský odbor.
ČCE	Na celocírkevní úrovni pořádáme seminář jednou za rok, na seniorátní úrovni většinou také jednou za rok a na sborové úrovni mívají učitelé přípravné schůzky s farářem přibližně jednou za měsíc.
ECM	Interní ve sborech jednou za měsíc – spíše sdílecího a organizačního charakteru. Celocírkevní pořádá Komise pro práci s dětmi jednou za rok.
JB	Pořádáme – jednou za rok výjezd všech vedoucích a pravidelná měsíční setkání jednotlivých týmů konkrétních oddělení. V každém oddělení je vedoucí s pedagogickým vzděláním, vzdělávání probíhá spíše individuálně.
ŘKC	

Z tabulky č. 25 vyplývá:

86 % – 6 církví má semináře pro učitele dětí jednou i vícekrát za rok pořádané vedením církve nebo odbory pro práci s dětmi.

29 % – 2 církve se účastní seminářů pořádaných jinými křesťanskými organizacemi (Dětská misie, Tim 2,2 nebo Academia via familia).

Tabulka č. 26: Otázka č. 10 – „Jaké další volnočasové a zájmové aktivity pro děti pořádá vaše církev?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Royal Rangers, Dětská církev, Streetworkeri v Praze, KidsQuest, Rukavice – loutkové divadlo, Ovečka – práce s dětmi s Downovým syndromem, poradny pro maminky, tábory, výlety a víkendovky jsou samozřejmostí. Pořádáme také celocírkevní soutěž ve znalostech Bible „O poklad krále králů“. V církevním časopise „Život v Kristu“ je pravidelná dětská rubrika.
BJB	V církevním časopise „Rozsévač“ je pravidelná příloha pro děti. Každý sbor si organizuje aktivity pro děti sám – např. letní tábory, výlety, návštěvy dětského divadla, programy na den matek, vánoční programy, společné silvestry, tělocvičny, dny dětí, anglické kempy pro rodiče s dětmi, soutěže v biblických znalostech, kluby maminek, kluby her ...
CASD	Klub Pathfinder (pravidelné schůzky oddílů, výlety, víkendovky, tábory a další), soutěž ve znalostech Bible „Stezka písmáků“, hudebně dramatická soutěž „Múzička“, dětský web „Bezvacity“, tábory Křesťanského domova a Biblické týdny pro dospělé, kde je paralelní program pro děti. V církevním časopise „Advent“ je pravidelná příloha Klubu Pathfinder. Další aktivity pořádají jednotlivé sbory podle svých možností.
CB	Legoprojekt, misijní kluby, dětské bohoslužby, tábory, výlety, různé kroužky, soutěže, webový portál „For kids“ (provozuje Občanské sdružení pro práci s dětmi v církvi Tim 2,2), kluby maminek apod.
ČCE	Dětské bohoslužby, hodiny náboženství nebo předkonfirmační přípravy, tábory, rodinné pobyty, integrační akce pro děti s postižením, sborové nebo seniorátní víkendovky a různé kroužky.
ECM	Tábory, sportovní akce, mateřská centra, dětské kluby (soutěže, kvízy, biblické příběhy), kluby pro náctileté (písně, diskuse, hry a další akce), mládeže pro dorost, různé kroužky apod.
JB	Dětská a mateřská centra – pořádají různé aktivity (kroužky, výlety, jarmarky, burzy oblečení, divadla, různé programy pro maminky s hlídáním dětí a další).
ŘKC	Různé aktivity pořádají jednotlivé farnosti, vikariáty, děkanáty, diecéze nebo řeholní řády (např. kluby maminek, tábory, výlety, katecheze, přípravy k první zpovědi a přijímání, dětské mše svaté, sportovní akce, kroužky a další). V rámci celocírkevní nabídky máme interaktivní hry a pomůcky na internetu; pexesa; karetní hry; omalovánky; Myšlenky na každý den; materiály pro mše svaté s dětmi; časopisy (Amen, Cesty katecheze, Cvrček, Duha, In!, Nezbeda, Salve, Šalamounky, Tarsicius a Teologické texty); sešity se samolepkami; misijní výchovu dětí (Papežské misijní dílo dětí, Misijní klubko, program Most, časopis Duha); misijní putovní výstavy; akce, knihy a další pomůcky pro ministranty.

Z tabulky č. 26 vyplývá:

100 % – všechny uvedené církve pořádají pro děti další volnočasové a zájmové aktivity přes týden.

Například:

88 % – 7 církví organizuje letní tábory, víkendovky a výlety.

63 % – 5 církví pořádá misijní kluby, evangelizace a různé formy výuky náboženství.

63 % – 5 církví má kluby maminek.

38 % – 3 církve pořádají dětské bohoslužby.

38 % – 3 církve dělávají soutěže ve znalostech Bible.

25 % – 2 církve mají občanské sdružení pro práci s dětmi a mládeží (Royal Rangers, Klub Pathfinder).

25 % – 2 církve založily pro děti interaktivní webový portál.

25 % – 2 církve pracují s handicapovanými dětmi.

Tabulka č. 27 – Otázka č. 11 – „Jsou nějaké cíle, důrazy nebo metody náboženské výchovy dětí, které jste během posledních let přehodnotili a změnili?“

Zkratka	Výpověď církve
AC	Cíle jsou stejné, důrazy se mění s vývojem společnosti a potřeb dětí. Učebnice jsou nadále nedostatkové zboží (pro nejstarší věkovou kategorii překládáme Radiant Life – Radostný život). Pro Royal Rangers také překládáme materiály. Připravujeme i vyučovací materiály pro besídkáře – jak vést děti ke Kristu, ke křtu ... těchto materiálů pořád není dostatek.
BJB	Cíle náboženské výchovy se nijak výrazně nezměnily. Změnily se pomůcky, které využíváme – notebooky, internet, diaprojektory ... Hledáme i nový způsob, jak zapojit děti při bohoslužbách – většinou při slavnosti Děkuvzdání, o vánočních svátcích, u příležitosti Dne matek a na závěr školního roku. Učitelé ve sborech si připravují vlastní pásma s moderními náměty (např. rozhovor dětí na saních a snowboardech na vánoční téma, příběh o kosmonautech apod.)
CASD	Cíle jsou stejné a metody se snažíme přizpůsobit potřebám dětí současné společnosti (moderní prvky, větší zapojení dětí, možnost výběru různých aktivit). Důraz klademe na dětská přátelství, socializaci v církvi. Používáme nové materiály, které průběžně překládáme. Máme nově webový portál pro děti.
CB	Neuvedeno.
ČCE	Cíle jsou stejné, ale důrazy a metody se poněkud mění. Více se připravují pomůcky pro aktivní práci dětí, více pozornosti se věnuje zážitkovému vnímání dětí, jejich rozdílným přístupům k množství informací ...
ECM	Ne.
JB	Zásadní proměnou je vize, kdy děti nenutíme „věřit“, ale spíše jim ukazujeme, proč je dobré věřit a vedeme je k tomu, aby se dokázali správně rozhodnout, zda chtějí jít za Ježíšem a žít aktivní život víry či nikoliv. Důraz tedy klademe na předávání pozitivních křesťanských hodnot.
ŘKC	Cíle jsou stejné, metody otevřenější dětem. Z velké části záleží na učitelích a jejich osobním příkladu. Dobrých materiálů pro výuku náboženství je pořád nedostatek.

Z tabulky č. 27 vyplývá:

63 % – 5 církví uvádí, že cíle náboženské výchovy se nezměnily.

63 % – 5 církví mění metody náboženské výchovy v závislosti na vývoji současné společnosti a zároveň reagují na potřeby dětí.

38 % – 3 církve se snaží více děti zapojit a socializovat v církvi.

13 % – 1 církev klade důraz na předávání pozitivních křesťanských hodnot.

25 % – 2 církve uvádí, že stále není dostatek vhodných materiálů k výuce náboženství.

Shrnutí výsledků dotazníkového šetření

Analýza Dotazníku č. 2 zaměřeného na práci s dětmi v církvích podtrhuje několik zajímavých skutečností.

Přestože většinu učitelů náboženství v církvích tvoří odborně vzdělaní pedagogové, nýbrž ochotní lidé, kteří cítí, že práce s dětmi má smysl, jejich působení ve spolupráci s rodiči dětí je efektivní. Intuitivně používají účinné výchovné metody a biblická témata jim poskytují mnoho zajímavého materiálu. Významným podpůrným faktorem jejich práce je i opravdový zájem věřících rodičů o své děti, kvalitní rodinné zázemí a speciální církevní aktivity pro děti. Při sledování práce s dětmi a v rozhovorech s odpovědnými lidmi bylo možné sledovat nový trend církví. Během posledních let si církve více uvědomují skutečnost, že jejich „misijním polem“ nejsou pouze „nevěřící“ lidé zvenčí, ale zvláště děti narozené v prostředí církví. Církve věnují stále více pozornosti této nové strategii a dětem věnují daleko více energie než dříve a to nejen při bohoslužbách, ale i během týdne.

Program pro děti v době bohoslužeb. Všechny dotázané protestantské církve v odpovědi na 1. otázku uvedly, že pořádají náboženský program pro děti v rámci pravidelných týdenních bohoslužeb. To ovšem neznamená, že by podobnou katechezi dětí nekonala církev katolická. Mnoho farností organizuje „náboženské vyučování“ ve školách nebo v církevních prostorách v jiné dny. Z toho vyplývá důležitá skutečnost. V minulosti církve své bohoslužby a náboženské vzdělávání zaměřovaly téměř výlučně na dospělé a děti byly vnímány jako „součást rodin“, které církve navštěvovaly. „Břemeno odpovědnosti“ za náboženskou výchovu dětí leželo zejména na rodinách. Avšak během druhé poloviny 20. století, kdy v proudu sekularizace opustila církve spousta starších, ale zvláště mladších lidí, si církve uvědomily, že se musí začít daleko více a efektivněji věnovat dětem a mládeži. Ve spolupráci s rodiči se církve zaměřily na děti, programy pro ně se staly nedílnou součástí života církví. Tuto skutečnost potvrzují i odpovědi na 2. otázku, kdy 57 % respondentů uvedlo, že programy pro děti jsou organizovány celocírkevně, to znamená, že „mají prioritu“. Organizační struktury církví a jejich personální obsazení potvrzuje, že v mnoha církvích pracují „na plný úvazek“ lidé, kteří sborům/farnostem pomáhají v práci s dětmi a s mladými lidmi.

Katecheze dětí a „dětské bohoslužby“. Otázky č. 3, 4 a 5 se zabývají spíše „technickými záležitostmi“ jako je čas a trvání programu pro děti, jeho název a rozdělení dětí do věkových skupin. Návazná 6. otázka mapuje obsahovou strukturu programu, ze které vyplývá účel katecheze. Všechny církve uvádějí společné prvky dětského programu – uvítání, zpěv a modlitba. Důležité je opakování minulé látky, a poté následuje to nejdůležitější – interaktivní a kreativní vyučování biblických příběhů doprovázené dramatizací, hrou, zpěvem, kreslením, různým vyráběním i rozhovory. Církve většinou nechávají formy výuky na učitelích, nakolik je katecheze zajímavá a přínosná záleží na jejich kreativitě a přípravě. Užitečným prvkem, který v dětských myslích propojuje „náboženskou teorii“ s „životní praxí“, je i „sdílení toho, co kdo s Bohem prožil a za co se máme modlit“. Děti se takto učí přemýšlet o tom, jak jejich modlitby Bůh vyslyší, v čem jim víra pomáhá, jak mění jejich životy a učí se to vyjadřovat před druhými.

Používané materiály. V úvodu je nutné zmínit, že hlavní učebnicí náboženství pro dospělé i pro děti je Bible. Z odpovědí na 7. otázku o používaných materiálech a pomůckách vyplývá, že větší polovina využívá materiály připravené jejich církví. Menší polovina církví využívá materiály vydávané křesťanskými nakladatelstvími či organizacemi (Samuel, Biblická společnost, Tim 2,2 apod.). Zde je nutné vyjádřit obdiv církvím i jednotlivcům, kteří jako „laici a dobrovolníci“ v rámci církví nebo z vlastního zájmu připravují náboženské učebnice pro řadu věkových skupin dětí. Takové „sady“ učebnic pro předškolní, školní děti a častokrát i teenagery a mladé lidi vyžadují spoustu odbornosti, času a finančních prostředků. Každá ze zkoumaných církví ráda investuje čas, síly i peníze, které se nesmírně zúročí v životech čestných a charakterních lidí, kteří prošli náboženskou katechezí.

Výběr a vzdělávání učitelů. Učebnice, materiály a pomůcky pro katechezi dětí jsou důležité, ale klíčovým faktorem jsou učitelé. Náboženská výchova klade na učitele vysoké nároky, a to nejen v oblasti jejich biblických znalostí a pedagogických dovedností. Ještě důležitějším kritériem je přístup k dětem a jejich povahová vyzrálost.

Stejně jako kdysi Ježíš učil své následovníky hlavně svým příkladem ⁹⁴ nebo apoštol Pavel vyjádřil, že jako učitel musí žít, co káže ⁹⁵, potřebují dnešní děti skutečný pozitivní příklad svých učitelů. Tito lidé se pro ně stávají modelem toho, co v náboženských hodinách učí o etických principech a morálním jednání. Některé církve učitele „volí“, jiné je „vyhledávají a pověřují“. Vzhledem k tomu, že v církvích není dostačující počet „profesionálních pedagogů“ (a ti si někdy v církvi chtějí od své profese odpočinout), církve své učitele průběžně motivují a vzdělávají.

Další aktivity církví pro děti. Odpovědi na 10. otázku zahrnují velmi vydatné téma, které by samo vydalo na jednu diplomovou práci. Je obdivuhodné, kolik obětavosti a kreativity se projeví v dobrovolné službě věcem, které mají nadčasový smysl. Statistické vyhodnocení odhaluje, že 100 % dotazovaných církví pořádá pro děti další volnočasové a zájmové aktivity během týdne. Z nich 88 % (7 církví) organizuje letní tábory, víkendovky a výlety; 63 % (5 církví) pořádá misijní kluby, evangelizace a různé formy náboženské výuky; 63 % (5 církví) organizuje kluby maminek; 38 % (3 církve) pořádají dětské bohoslužby; 38 % (3 církve) soutěží ve znalostech Bible; 25 % (2 církve) mají občanské sdružení pro práci s dětmi a mládeží (Royal Rangers, Klub Pathfinder); 25 % (2 církve) založily pro děti interaktivní webový portál a 25 % (2 církve) pracují s handicapovanými dětmi. Dnešní církve si uvědomují, jak úzce je náboženská víra propojena s praktickým životem během týdne a jak ovlivňuje celý život dospělých i dětí.

Některé aktivity organizuje centrálně vedení církví, které touto činností pověřuje odpovědné pracovníky. Doplnkové a volnočasové programy pro menší kapacitu dětí tvoří a realizují jednotlivé sbory/farnosti, častokrát v závislosti na personálních a prostorových možnostech, ročním obdobím i počasím. Téměř všechny církve využívají působivého výchovného prostředku jakým je společný pobyt na letních táborech

⁹⁴ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad.* 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1219 (Jan 13,15): „*Dal jsem vám příklad, abyste i vy jednali, jako jsem jednal já.*“

⁹⁵ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad.* 13. vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007, s. 1280 (1. Korintským 9,27): „*Ranami nutím své tělo ke kázni, abych snad, když kážu jiným, sám nesešel.*“

s náboženským zaměřením. Jiným nezanedbatelným faktorem je úzká spolupráce učitelů s rodinami dětí.

Postupné proměny důrazů a cílů. Z odpovědí na poslední 11. otázku vyplývá, že církve ve svém nábožensko-pedagogickém působení již od počátku sledovaly určité konkrétní výchovné cíle a přitom vycházely i ze společenské a kulturní situace. Polovina církví potvrdila, že hlavní „cíle náboženské výchovy“ se nezměnily. Stejný počet církví uvádí, že průběžně mění „metody náboženské výchovy“ v závislosti na vývoji současné společnosti a zároveň reagují na potřeby dětí. Což znamená, že církve vnímají trendy vývoje společnosti, morální a společenské klima a těmto změnám přizpůsobují některé důrazy a formy náboženského působení. Nejde pouze o to, že si církve postupně osvojily a pro své poslání začaly používat moderní technologie a média. Jde o analýzu morálního a filosofického základu společnosti, aby církve dokázaly lidem nabídnout ty hodnoty, které rozvráceným rodinám v nejistém světě chybí.

Pro zajímavost a inspiraci je v přílohách uveden seznam materiálů, které používají jednotlivé církve k náboženské výchově (viz Příloha č. 5). Dále je v přílohách seznam kontaktů na sledované církve a na jejich oddělení práce s dětmi (viz Příloha č. 6).

ZÁVĚR

Na základě studia odborné literatury, konzultací s pedagogy a dotazníkového šetření bylo možné poodhalit problematiku náboženského výchovně-vzdělávacího procesu dětí předškolního věku. Sledování náboženské výchovy jednotlivých církví a jimi zřízených církevních školních zařízení vedlo k přehodnocení dřívějšího chápání významu určitých faktorů výchovného působení. Aby byl výchovně-vzdělávací proces dětí účinný, musí v sobě zahrnovat nejen prvky kognitivního rozvoje dětí, ale měl by obsahovat i vhodné metody předávání informací a přizpůsobení forem výuky dětskému chápání.

Školní vzdělávací systém tak, jak je v naší společnosti nastaven, příliš zdůrazňuje kognitivní stránku rozvoje dětí, což se následně projevuje ve struktuře, formách i v obsahu vzdělávacího procesu. Toto nastavení podceňuje, někdy ani neposkytuje dost času na hodnotový a morální vývoj dětí. Školní systém do jisté míry „plní společenskou objednávku“ a je zrcadlem hodnot preferovaných většinou společností. Ovšem nebylo by správné tento trend zobecnit, protože v různých školách působí mnoho pedagogů, kteří kladou velký důraz na systém morálních hodnot a osobnostní vývoj svěřených dětí a sami jsou jim v této oblasti pozitivním příkladem.

Je dobře, že v rámci plurality přístupů naší společnosti mohou své nezastupitelné místo v procesu výchovy dětí zaujímat i církve, které na rozdíl od sekulárního vzdělávání kladou větší důraz na duchovní a nadčasové hodnoty. Ačkoliv pracovníci, kteří v prostředí církví mají na starosti náboženskou výchovu, zpravidla nejsou stejně kvalifikovanými pedagogy jako učitelé v běžných nebo církevních školách. Přesto se však snaží do výchovy dětí investovat to nejlepší, čeho jsou schopni – svůj čas, zájem o děti, životní zkušenosti a křesťanské hodnoty.

V úvodu práce bylo definováno několik předpokladů, s kterými bylo k tématu přistupováno. Z průzkumu činnosti jednotlivých církví a církevních škol vyplynuly následující závěry pracovních hypotéz:

- *Zaměřují se zkoumané církve nějak speciálně na děti? Pracují i s dětmi předškolního věku? Přizpůsobují formy výuky a další podpůrné činnosti věkovým potřebám a možnostem dětí? Je součástí tohoto působení pouze čas během bohoslužeb nebo existují i volnočasové a zájmové aktivity pro děti během týdne?*

Dotazníkové šetření a jeho analýza potvrdily, že zkoumané církve zejména v posledních letech zintenzivnily náboženskou katechezi dětí již od předškolního věku. Náboženskou výchovu považují za stejně důležitou jako „vnější misii nevěřících“. Církve děti považují za důležitou součást své komunity a věnují jim patriční péči. Samozřejmě, že se péče o děti u jednotlivých církví a sborů/farností liší podle počtu, věku dětí a možností, které mají k dispozici. Ne všechna společenství se dětem věnují i mimo čas bohoslužeb. Přesto **lze konstatovat, že tato hypotéza byla potvrzena.**

- *Pracují církve v oblasti vzdělávání dětí laicky nebo profesionálně? Zřizují školy nebo jiné vzdělávací ústavy? Spolupracují církve nebo jimi založené školy s rodiči dětí nebo církevními komunitami?*

Tato práce potvrdila předpoklad, že mnohé církve zřizují své školy. Církve zřizují školy nejen proto, aby udržely více svých dětí v církvi, ale zvláště proto, aby jim pomohly rozvíjet jejich charakter v co nejvhodnějším prostředí, aby se jako aktivní křesťané mohly později zapojit do ochotné služby druhým. Křesťansky orientované školy také podporují život a výchovné úsilí rodin. Církevní školy do osnov předepsaných státem zahrnují nezbytné penzum náboženských motivů, aby jejich náboženské působení bylo kvalitní. **Tato hypotéza byla potvrzena.**

- *Vzdělávají církve a církevní školy své pedagogy a další pracovníky, kteří výchovně působí na děti? Připravují pro učitele, děti i pro jejich rodiče obsahově a pedagogicky kvalitní učebnice, pomůcky a další materiály?*

V této práci bylo prokázáno, že církve, které se věnují náboženskému vzdělávání, kladou velký důraz na všechny související faktory – vyhledávají ze svého prostředí profesionální učitele do svých církevních škol, povolávají a pověřují obdarované jedince ke službě učitelů dětí v rámci svých církví a zajišťují jim potřebné specifické vzdělávání i nezbytné materiály. Snaží se vytvářet co nejlepší podmínky pro komplexní výchovně-vzdělávací úkol včetně prostor, financí, lidských zdrojů a materiálů pro učitele, děti i jejich rodiče. **Tato hypotéza byla potvrzena.**

- *Modifikují své cíle a metody na základě nových podnětů, potřeb a proměn společnosti? Vyhodnocují církve a jimi zřízené školy své působení? Bude v rámci*

této práce možné podchytit případné změny přístupu církví k náboženskému vzdělávání a výchově dětí?

Polovina dotázaných církví potvrdila, že hlavní cíle náboženské výchovy se nezměnily. Zároveň větší polovina církví uvedla, že průběžně mění metody náboženské výchovy v závislosti na vývoji současné společnosti a také reagují na potřeby dětí. Což znamená, že církve vnímají trendy vývoje společnosti, morálního a společenského klimatu a těmto změnám přizpůsobují některé důrazy a formy náboženského působení. Například více využívají sdílení zkušeností a kladou větší důraz na prožitky než jen na znalosti. Znamená to, že **interpretované zmínky z dotazníků potvrzují naplnění čtvrtého předpokladu úvodní hypotézy pouze částečně.**

Vzhledem k omezením daným rozsahem této práce nebylo možné zvolené téma zcela vyčerpat, zejména poslední bod pracovní hypotézy – *Modifikují církve své cíle a metody na základě nových podnětů, potřeb a proměn společnosti?* Tento bod by sám o sobě vyžadoval samostatný výzkum, přesto však analýza již získaných výsledků prokazuje, že:

- oblast práce s dětmi a jejich náboženská výchova v církevních školách i v prostředí církví se postupně stává důležitou prioritou, kterou církve vnímají jako možnost „misijního působení“ na děti svých členů ale i dalších návštěvníků společenství;
- církve věnují hodně energie, lidských i finančních zdrojů práci s dětmi, kterou do značné míry také institucionalizují;
- v průběhu posledních deseti až patnácti let tuto oblast postupně přehodnocují a svoje výchovně-vzdělávací přístupy přizpůsobují změnám, které probíhají ve struktuře rodin i společnosti.

Přáním autorky diplomové práce je, aby se tento příspěvek k tématu předškolní pedagogiky stal podnětem nejen pro další bádání, ale i pro hledání nových forem náboženské výchovy dětí.

V úvodu bylo konstatováno, že hlavním cílem této práce je zpřehlednění výchovných aktivit církevních mateřských škol a zmapování dalších církevních aktivit zaměřených na děti. Jsem ráda, že se tento cíl podařilo naplnit. Hlavním přínosem pro mne ovšem byla možnost získat náhled na práci kolegyň a kolegů, kteří pracují s dětmi v církevních zařízeních. Protože sama pracuji ve státní mateřské škole, která nemá náboženské zaměření, nemohu z poznatků zásadně těžit ve své pracovní praxi, ale rozhodně mě mnohé z jejich činností inspirovaly do oblasti práce s dětmi uvnitř sboru, ve kterém se ve své církvi zapojuji.

Jsem také velmi ráda, že mohl vzniknout seznam materiálů, které církve ve své katechetické výchově používají. Právě tento konkrétní bod byl mým osobním přáním. Sice toto přání nemohlo být splněno do důsledků, protože k mému překvapení ne všechna společenství pracují na základě systematických podkladů, ale určitě došlo alespoň k jejich zpřehlednění, které je dle mého úsudku pro církevní pedagogii velmi potřebné.

LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

Adventisté sedmého dne věří... Výklad základních věroučných bodů. Praha: Advent-Orion, 1999. ISBN 80-7172-102-6.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 13. Vydání (4. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2007. ISBN 978-80-85810-59-2.

BREZINKA, W. *Filosofické základy výchovy.* Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-169-5.

ČÁP, J. *Psychologie pro učitele.* 3. vyd. Praha: SPN, 1987.

DOSTÁL, A. M., OPRAVILOVÁ, E. *Úvod do předškolní pedagogiky.* Praha: SPN, 1985.

DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti.* Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-134-7.

EYR, R., EYROVÁ, L. *Jak naučit děti hodnotám.* Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-360-9.

FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši.* Brno: Cesta, 1996. ISBN 80-85319-50-0.

FRANKL, V. E. *Vůle ke smyslu.* Brno: Cesta, 1997. ISBN 80-85319-63-2.

GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice.* Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X.

GILSON, É. *Bůh a filosofie.* Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-65-X.

HARTL, P, HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník.* Praha: Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.

HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje.* Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.

HEJDÁNEK, L. *Filosofie a víra.* Praha: OIKOYMENH, 1990. ISBN 80-85-241-02-1.

HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství.* Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3.

HUNTINGTON, S. *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

- KEPEL, G. *Boží pomsta*. Praha: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-120-5.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. 1. souborné vydání. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-7017-492-7.
- MIŠKOVSKÁ, V. T. *Jan Ámos Komenský křesťanskému vychovateli*. Praha: Rada církvi pro křesťanskou výchovu, rok vydání neuveden.
- MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. České Budějovice: PFJU, 1992. ISBN neuvedeno.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0628-1.
- NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3.
- NOVOTNÝ, A. *Náboženská pedagogika*. Krabčice: b. n., rok vydání neuveden.
- PALOUŠ, R. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.
- PIAGET, J. *Psychologie inteligence*. 2. vydání, v nakladatelství Portál první. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-309-9.
- PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-71925-05-5.
- SKALKOVÁ, J. a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.
- SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-357-1.
- STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-041-9.
- STRÍŽENEC, M. *Psychológia náboženstva*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie ved, 1996. ISBN 80-224-0475-6.
- ŠTAMPACH, I. O. *Náboženství v dialogu*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-71-78-168-1.
- TOMÁŠEK, F. *Pedagogika*. Brno: Nibowaka, 1992. ISBN 80-901294-0-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do psychologie*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-421-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VOJTÍŠEK, Z. *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*. Brno: Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-21-6.

WEBER, M. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-240-3.

WHITEOVÁ, E. G. *Výchova*. Praha: Advent-Orion, 2007. ISBN 978-80-7172-986-0.

WRIGHT, CH. *Životní problémy očima křesťanů*. Praha: Luxpress, 2001. ISBN 80-7130-095-0.

YOUNGBER, J., YOUNGBERGOVÁ, M. *Ladění srdcí*. Praha: Advent, 1989.

Církevní školství [online]. Praha: Katalog církevních škol [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.cirkev.cz/Skoly>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT [cit. 4. ledna 2011]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/msmt-vydalo-doplnujici-vzdelavaci-obor-eticka-vychova>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: Rejstřík škol a školských zařízení [cit. 9. dubna 2011]. Dostupné na WWW: <http://rejskol.msmt.cz/>

Štěrba R. *Hledání nejlepší kultury, víry. Střet kultur nebo světový étos?* [online]. Olomouc: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, katedra občanské výchovy [cit. 9. ledna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.ped.muni.cz/wphil/studenti/sterba/hledani.htm>

SEZNAM ZKRATEK

AC – Apoštolská církev

BJB – Bratrská jednota baptistů

CASD – Církev adventistů sedmého dne

CASD1 – Křesťanská základní škola a mateřská škola Eliáš (Praha 4)

CB – Církev bratrská

CČSH – Církev československá husitská

CČSH1 – Církevní základní škola a mateřská škola Archa (Petroupim – Benešov)

ČCE – Církev českobratrská evangelická

ČCE1 – Mateřská škola, základní škola speciální a praktická škola Diakonie ČCE
Rolnička (Soběslav)

ECM – Evangelická církev metodistická

JB – Jednota bratrská

JB1 – Křesťanská základní škola a mateřská škola J. A. Komenského (Liberec)

JB2 – Mateřská škola Sion (Hradec Králové)

JB3 – Základní škola a mateřská škola Brána (Nová Paka)

ŘKC – Římskokatolická církev

ŘKC1 – Církevní mateřská škola Laura (Praha 8)

ŘKC10 – Mateřská škola sv. Voršily (Praha 1)

ŘKC2 – Církevní mateřská škola Srdíčko (Praha 5)

ŘKC3 – Církevní mateřská škola Studánka (Praha 4)

ŘKC4 – Církevní mateřská škola Svatojánek (Litovel)

ŘKC5 – Církevní mateřská škola „U Srdce Páně“ (České Budějovice)

ŘKC6 – Církevní mateřská škola „U sv. Josefa“ (České Budějovice)

ŘKC7 – Církevní mateřská škola a Středisko volného času (Pacov)

ŘKC8 – Katolická mateřská škola (Beroun)

ŘKC9 – Škola sv. Augustina (Praha 4)

SCEAV – Slezská církev evangelická augsburského vyznání

ŽO – Židovská obec

PŘÍLOHY

Seznam příloh

1. Dotazník č. 1: Dotazník pro církevní mateřské školy
2. Dotazník č. 2: Dotazník – práce s dětmi v církvích
3. Seznam materiálů, které používají církevní mateřské školy a školská zařízení
4. Seznam kontaktů na jednotlivé církevní mateřské školy a školská zařízení
5. Seznam materiálů, které používají církve
6. Seznam kontaktů na jednotlivé církve
7. Informace o církevních mateřských školách, které neodpověděly na dotazník

Příloha č. 1: Dotazník č. 1 – Dotazník pro církevní mateřské školy

(Pro názornost tak, jak jej vyplnili zástupci Křesťanské mateřské školy Elijáš)

1. *Co bylo podnětem pro založení a zaměření mateřské školy?*
Snaha vytvořit středisko s kompletní duchovní a vzdělávací péčí.
2. *Jak spolupracujete s církví?*
Církev je zřizovatelem a má převahu členů ve Školské radě.
3. *Jak spolupracujete s rodinami dětí?*
Rozhovory s rodiči každý den, společné charitativní dílny a porady (rodičovské schůzky).
4. *Co je cílem mateřské školy?*
Příprava dětí na školní docházku a vytvoření přátelského, téměř rodinného prostředí pro děti, kde budou akcentovány praktické křesťanské hodnoty.
5. *V čem se liší režim dne od běžné mateřské školy?*
V zásadě se neliší, v ranním kroužku si vyprávíme biblický nebo naučný příběh a modlíme se (totéž před jídlem), zpíváme křesťanské písničky, zvýrazňujeme křesťanské svátky a tradice.
6. *V čem se liší program dne od běžné mateřské školy?*
Rovněž.
7. *Jak často a jakým způsobem zařazujete do programu biblická témata?*
Nejčastěji do ranního kroužku, do besídek, někdy do četby před spaním (po obědě).
8. *Modlíte se s dětmi?*
Ano – ráno, vždy před jídlem, a když děti projeví potřebu.
9. *Máte nějaké speciální slavnosti, tradice?*
Ano – dvě charitativní dílny s besídkou (vánoce, velikonoce), podvečer se světýlky (podzim) a rozloučení s předškoláky (květen). Dále samozřejmě mnoho dalších akcí, tematické dny, sportovní den, divadélka, výlety apod.
10. *Jaké používáte materiály k výchově v duchovní oblasti?*
Bible (dětské obrázkové), materiály Tim 2,2 pro práci s předškolními dětmi, i různé dílčí sebrané materiály, se kterými jsou dobré zkušenosti.

11. *Jsou nějaké cíle, důrazy nebo metody náboženské výchovy dětí, které jste během doby působení vaší školy přehodnotili a změnili?*

Zpočátku jsme opatrně zjišťovali postoje rodin z různých jiných církví a vůbec jsme „otukávali“ prostředí, ale v zásadě jsme se shodli na velmi široké základně, kterou máme všichni společnou. Myslím, že jsme neměnili nic ze zmíněné oblasti. Otázku svčení soboty nebo neděle neřešíme, děti vědí, že někdo chodí do „sobotní školky“, někdo do „nedělky“ a není v tom problém.

12. *Je škola otevřená i pro děti z nevěřících rodin?*

Ano, děti z nevěřících rodin tvoří odhadem čtvrtinu, nebo více z celkového počtu.

13. *Je věřící personál?*

V zásadě ano.

14. *Integrujete postižené děti?*

Máme zde děti, u kterých se rozvíjí některá forma LMD a někde pravděpodobně i porucha autistického spektra. Je to velký problém, protože na to nejsme připraveni (personálně), do budoucna zvažujeme pečlivější výběr dětí. Shrnuto – integrujeme, ale ne zcela dobrovolně.

15. *Další zajímavá sdělení:*

Příloha č. 2: Dotazník č. 2 – Práce s dětmi v církvích

(Pro názornost tak, jak jej vyplnili zástupci Apoštolské církve)

Aktivity pro děti během bohoslužeb

1. *Pořádá vaše církev program pro děti v rámci pravidelných týdenních bohoslužeb?*
Pořádá.
2. *Je takový program organizován celocírkevně nebo si ho každý sbor/farnost organizuje sama?*
Jsou obě možnosti, nabídka je v rámci celocírkevní práce s dětmi, ale kdo preferuje program „šitý na míru“, volí tuto druhou možnost.
3. *Během které části bohoslužby tento program probíhá?*
To je v režii jednotlivých sborů, ale nejčastěji je to v době, kdy je kázání.
4. *Jak vaše církev tento program nazývá (nedělní škola, besídka nebo jinak)?*
Besídka, dětská církev.
5. *Jsou děti rozděleny do skupin/tříd podle věku? Do kolika?*
To je dáno velikostí sboru a podle počtu dětí. Čili – někde ano, někde ne.
6. *Jak vypadá struktura takového programu (uvítání, zpěv, modlitba, vyprávění příběhu ...)?*
Zhruba tak, jak jste nastínila v závorce. Děti se učí i chválit, takže pouhý zpěv to není, sdílíme se i o tom, co kdo z nás s Pánem prožil a zač se budeme společně modlit, učíme se sloužit – například podporou misie ...
7. *Jaké používáte materiály a pomůcky (centrálně i individuálně)?*
To by byl dlouhý výčet, na našich internetových stránkách se o tom dovíte více. Nejlépe na <http://apostolskacirkev.cz/deti/08.html>
8. *Jakým způsobem a podle jakých kritérií jsou vybíráni nebo voleni učitelé pro tento nábožensko-vzdělávací program dětí?*
O tom rozhoduje pastor.
9. *Pořádáte setkání, školení pro učitele? Kdo je uskutečňuje a jak často probíhají?*
Naše církev organizuje kromě besídek i Royal Rangers, kde jsou výcvikové kurzy; KidsQuest evangelizace, kde máme kurzy; besídkáři mají celocírkevní semináře,

pořádané Odborem práce s dětmi; spolupracujeme s Academia via familia, s Dětskou misí; děláme kurzy pro ty, co používají loutky ...

Další aktivity (přes týden, mimo čas hlavní bohoslužby)

10. Jaké další volnočasové a zájmové aktivity pro děti pořádá vaše církev (dětské bohoslužby, duchovní program přes týden, tábory, výlety, kroužky, soutěže, časopis nebo webový portál, kluby maminek ...)? Pokud možno, aktivity prosím stručně popište.

Na tuto otázku jsem částečně odpověděla v předešlé. Čili – Royal Rangers, dětská církev, streetworkeri v Praze, KidsQuests, Rukavice – loutkové divadlo, Ovečka – práce s dětmi s Downovým syndromem, poradny pro maminky, tábory, výlety a víkendovky jsou samozřejmostí. Web máme již zmíněný <http://apostolskacirkev.cz/deti/>, kde najdete podrobnější informace o jednotlivých aktivitách. Soutěž pořádáme celocírkevní znalostní „O poklad krále králů“, jde o znalosti Bible. Časopis zaměřený na děti nemáme, ale v celocírkevním časopise „Život v Kristu“ je pravidelná dětská rubrika.

11. Jsou nějaké cíle, důrazy nebo metody náboženské výchovy dětí, které jste během posledních let přehodnotili a změnili (nové učebnice, jiné názorné pomůcky, aktivity ...)?

Cíle jsou stejné, důrazy se mění s vývojem společnosti a potřeb dětí v současné společnosti. Učebnice jsou i nadále nedostatkové zboží, pro nejstarší věkovou kategorii momentálně překládáme Radiant Life (Radostný život), protože pro náctileté nebylo vhodné vyučování žádné. Pro Royal Rangers postupně překládáme materiály také. Připravujeme i vyučovací materiály pro besídkáře – jak vést děti ke Kristu, jak vést ke křtu, ke křtu Duchem svatým ... Těchto materiálů pořád není dostatek.

Příloha č. 3: Seznam materiálů, které používají církevní mateřské školy a školská zařízení

1. Aby malé bylo velké

(Ederová, M.; Muroňová, E.; Havel, T. C.: *Aby malé bylo velké*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86953-23-6.)

2. Dětské obrázkové Bible

3. Já jsem s vámi (Katechismus České biskupské konference pro děti od 6 do 8 let)

(*Já jsem s vámi /Katechismus České biskupské konference pro děti od 6 do 8 let/*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-86025-13-6.)

4. Katechetické listy

(Katechetické centrum Arcibiskupství olomouckého [online]. Olomouc: Archiv časopisu Katechetické listy [cit. 28. února 2011]. Dostupné na WWW <http://www.ado.cz/katechete/klisty/index.htm>)

5. Katechismus katolické církve

(*Katechismus katolické církve*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.)

6. Materiály od Tim 2,2

(Křesťanské impulsy [online]. Praha: Křesťanské impulsy [cit. 13. února 2011]. Dostupné na WWW <http://www.timdvadva.cz/>)

7. O srdíčku

(Margreiter, S.: *O srdíčku*. Praha: Samuel, 2008. ISBN 978-80-86849-46-1.)

8. Pedagogika Franze Ketta

(Společnost pro celistvou na smysl zaměřenou pedagogiku Franze Ketta, o. s. [online]. Ostrava: Vydané publikace [cit. 19. ledna 2011]. Dostupné na WWW <http://pedagogika.archa.info/>)

9. Pracovní listy náboženské výchovy pro 1. třídu ZŠ (Jsem s tebou)
(Muroňová, E.; Baránková, H.: *Pracovní listy náboženské výchovy pro 1. třídu ZŠ /Jsem s tebou/*. Brno: Kartuziánské vydavatelství, 2002. ISBN neuvedeno.)
10. Příběhy želvy Loudalky
(Klášter dominikánů Olomouc [online]. Olomouc: Stránky katecheze pro děti – Příběhy želvy loudalky [cit. 28. února 2011]. Dostupné na WWW <http://www.loudalka.op.cz/loudalciny-pribehy.html>)
11. Publikace z katechetického střediska opavsko-ostavské diecéze
(Katechetické a pedagogické centrum Biskupství ostravsko-opavského [online]. Ostrava: Materiály pro výuku náboženství [cit. 18. dubna 2011]. Dostupné na WWW http://kpc-ostrava.archa.info/index.php?action=main&parentId=99&id_page_category=103&seo=Materialy-pro-vyuku-nabozenstvi)
12. Rodinné katecheze
(Schrötterová, P.; Cúth, M.: *Rodinná katecheze pro děti od 4 do 10 let – 1. díl, Náboženská výchova předškolních dětí /4-7 let/*. Praha: Sdružení salesiánských spolupracovníků v Praze, 1991. ISBN 80-85392-00-3.)
13. Sedmikrásek
(Kaňa, J. P.: *Sedmikrásek – s nejmenšími k Pánu*. Brno: b. n., 1990. ISBN neuvedeno.)
14. Velká kniha o svatých
(Schauberová, V.; Schindler, M.: *Velká kniha o svatých aneb po kom se jmenujeme*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 80-7297-038-0.)
15. Zpěvník Zpívejte s námi
(Rejchrt, L.: *Zpívejte s námi: vyprávění a písničky z Knihy knih*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991. ISBN 80-7072-936-8.)

Příloha č. 4: Seznam kontaktů na jednotlivé církevní mateřské školy a školská zařízení

- Církevní mateřská škola (Ludgeřovice) –
<http://www.sestry-sluzebnice-npm.cz/skolka.htm>
- Církevní mateřská škola (Přerov) – <http://www.cms-prerov.cz/>
- Církevní mateřská škola (Tábor) – cmstab@seznam.cz
- Církevní mateřská škola „U Srdce Páně“ (České Budějovice) –
<http://www.cms-lipenska.cz/>
- Církevní mateřská škola „U sv. Josefa“ (České Budějovice) –
<http://www.materskeskoly.info/cms/josef/>
- Církevní mateřská škola a Středisko volného času (Pacov) –
<http://www.cms-svc-pacov.cz/>
- Církevní mateřská škola Laura (Praha 8) – <http://www.salesianky.cz/>
- Církevní mateřská škola Radost (Kladno) – <http://www.cms-radost.cz/>
- Církevní mateřská škola Srdíčko (Praha 5) – <http://www.cms-srdicko.cz/>
- Církevní mateřská škola Studánka (Praha 4) – <http://www.cms-studanka.cz/>
- Církevní mateřská škola Svatojánek (Litovel) – <http://www.svatojanek.cz/>
- Církevní základní škola a mateřská škola (Krnov) –
<http://www.specialniskolakrnov.cz/>
- Církevní základní škola a mateřská škola Archa (Petrupim – Benešov) –
<http://www.archa.banet.cz/>
- Církevní základní škola a mateřská škola logopedická Don Bosco (Praha 8) –
<http://www.don-bosco.wz.cz/>
- Církevní základní škola a mateřská škola Přemysla Pittra (Ostrava) –
<http://www.czsms.cz/>
- Katolická mateřská škola (Beroun) – <http://www.omadeg.cz/farnostberoun/>
- Katolická mateřská škola sv. Klimenta (Praha 7) – <http://kmssvklimenta.sweb.cz/>
- Křesťanská základní škola a mateřská škola Elijáš (Praha 4) –
<http://www.mselijas.cz/cs>

- Křesťanská základní škola a mateřská škola J. A. Komenského (Liberec) – <http://www.sjak.cz/>
- Mateřská škola a základní škola speciální Diakonie ČCE (Praha 4) – <http://www.tvojeskolicka.cz/>
- Mateřská škola a základní škola speciální Diakonie ČCE (Praha 5) – <http://www.diakoniep13.cz/Skola/>
- Mateřská škola Gan Jehuda (Praha 2) – <http://www.lauder.cz/>
- Mateřská škola při Cyrilometodějském gymnáziu (Prostějov) – <http://www.cmg.prostejov.cz/skolka>
- Mateřská škola při Dívčí katolické střední škole (Kolín) – <http://www.dks-kolin.cz/>
- Mateřská škola Sion (Hradec Králové) – <http://www.sion.cz/>
- Mateřská škola sv. Josefa (Kojetín) – <http://www.kojetin.cz/mssj>
- Mateřská škola sv. Voršily (Praha 1) – <http://www.mssvvorsily.cz/>
- Mateřská škola, základní škola speciální a praktická škola Diakonie ČCE Rolnička (Soběslav) – <http://www.rolnicka.cz/>
- Škola sv. Augustina (Praha 4) – <http://www.skolasvatehoaugustina.cz/>
- Základní škola a mateřská škola Brána (Nová Paka) – <http://www.jbnp.cz/>

Příloha č. 5: Seznam materiálů, které používají církve při práci s dětmi během bohoslužeb

1. 52 lekcí pro práci s dětmi

(AC dětem [online]. Kolín: Osnovy besídek [cit. 29. dubna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/08.html>)

2. Biblické domalovánky

(Landgraf, M. *Biblické domalovánky*. Praha: Česká biblická společnost, 2008. ISBN 978-80-85810-92-9.)

3. CD Hola, hola mimiškolka všechny volá ...

(Samuel [online]. Praha: Samuel [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW http://www.samuelcz.com/shop/_619047.htm)

4. CD Mimiškolka dvojka

(Maranatha [online]. Praha: Maranatha [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.maranatha.cz/aktuality/mimikolka-dvojka-v-prodeji/>)

5. Katecheze dětí při bohoslužbě

(Katechetická sekce České biskupské konference [online]. Praha: Katecheze dětí při bohoslužbě [cit. 3. května 2011]. Dostupné na WWW <http://katechet.cirkev.cz/katecheze/katecheze-deti-pri-bohosluzbe/>)

6. Lekce v PowerPointu od D. Otta z AC Vsetín

(AC dětem [online]. Kolín: Program pro děti [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/15.html>)

7. Lekce v PowerPointu z dílny L. Pavelkové

(AC dětem [online]. Kolín: Academia via familia [cit. 29. dubna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/14.html>)

8. Materiály Biblické jednoty
(Biblická jednota [online]. Praha: Biblická jednota [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.su-czech.org/edice.php>)
9. Materiály Dětské církve
(Slovo života [online]. Praha: Dětská církev [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW http://www.slovozivota.cz/detska_cirkev/detska_cirkev)
10. Materiály Dětské misie
(Dětská misie [online]. Příbor: Literatura [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.detskamisie.cz/literatura/>)
11. Materiály Royal rangem
(AC dětem [online]. Kolín: Osnovy besídek [cit. 29. dubna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/08.html>)
12. Materiály Tim 2,2
(Tim 2,2 [online]. Praha: Křesťanské impulsy dětem – rodičům – sborům [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.timdvadva.cz/>)
13. Materiály z Brněnské tiskové misie
(Brněnská tisková misie o. s. [online]. Brno: Produkty [cit. 3. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.btm.cz/index.php?menu=produkty>)
14. Materiály z Kartuziánského nakladatelství a vydavatelství – Jiří Brauner
(Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství Jiří Brauner [online]. Brno: [cit. 3. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.kartuzian.cz/index.php?id=home&ukaz=1>)
15. Materiály z nakladatelství Advent-Orion
(Advent-Orion [online]. Praha: Knihy – pro radostné dětství [cit. 3. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.adventorion.cz/knihy/pro-radostne-detstvi/>)

16. Materiály z nakladatelství Samuel
(Samuel [online]. Praha: Samuel [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.samuelcz.com/index.htm>)
17. Objevujeme Bibli s předškoláky
(Tim 2,2 [online]. Praha: Křesťanské impulsy dětem – rodičům – sborům [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW http://www.timdvadva.cz/eshop2/systematicke_prac_pomucky/s_vekem_3-6_let)
18. Objevujeme Bibli se školáky
(Tim 2,2 [online]. Praha: Křesťanské impulsy dětem – rodičům – sborům [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW http://www.timdvadva.cz/eshop2/systematicke_prac_pomucky/s_vekem_7-11_let)
19. Pozvání na cestu
(Československá církev evangelická [online]. Praha: Katechetická příručka [cit. 3. května 2011]. Dostupné na WWW <http://www.e-cirkev.cz/rubrika/406-Katecheticka-prirucka/index.htm>)
20. Příběhy Starého zákona – učební plán (6-12 let) + CD od J. Maštálkové
(Maštálková, J. *Příběhy Starého zákona – učební plán (6-12 let) + CD*. Praha: Samuel, 2009. ISBN 978-80-86849-57-7.)
21. Radiant life – pro náctileté
(AC dětem [online]. Kolín: Osnovy besídek [cit. 29. dubna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/08.html>)
22. Rozpis programů pro besídky
(AC dětem [online]. Kolín: Osnovy besídek [cit. 29. dubna 2011]. Dostupné na WWW <http://www.apostolskacirkev.cz/deti/08.html>)
23. Učebnice Grace Link – Pouta milosti
(Dětská sobotní škola [online]. Praha: Grace Link učebnice [cit. 2. května 2011]. Dostupné na WWW http://deti.casd.cz/?page_id=26)

Příloha č. 6: Seznam kontaktů na jednotlivé církve

- Apoštolská církev – <http://www.apostolskacirkev.cz/>,
<http://www.apostolskacirkev.cz/deti/>
- Bratrská jednota baptistů – <http://www.bjb.cz/>,
- Církev adventistů sedmého dne – <http://www.casd.cz>, <http://deti.casd.cz/>,
<http://www.bezvacity.cz/info/>, <http://www.pathfinder.cz/>
- Církev bratrská – <http://cb.cz/main/cs/home>, <http://www.cb.cz/deti/>,
<http://www.cb.cz/legoprojekt/>
- Církev českobratrská evangelická – <http://www.e-cirkev.cz/>,
<http://www.e-cirkev.cz/rubrika/402-Deti-CCE/index.htm>
- Církev československá husitská – <http://www.cesh.cz/>
- Evangelická církev metodistická – <http://www.umc.cz/>
- Jednota bratrská – <http://www.jbcr.info/>
- Římskokatolická církev – <http://www.cirkev.cz/>, <http://katechet.cirkev.cz/>
- Slezská církev evangelická augsburského vyznání – <http://www.sceav.cz/>
- Židovská obec – <http://www.kehilaprag.cz/index.php?lang=cs>